

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

ZORLU YAŞAM KOŞULLARINA MARUZ KALMIŞ KADINLARIN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÖYKÜLERİ

Kübra Nur KİMSESİZ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye... En İyiyeye...

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

ZORLU YAŞAM KOŞULLARINA MARUZ KALMIŞ KADINLARIN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK
ÖYKÜLERİ
RESILIENCE STORIES OF WOMEN LIVED UNDER HARSH CIRCUMSTANCES

Kübra Nur KİMSESİZ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

Kabul ve Onay

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,

K¼bra Nur KİMSESİZ'in hazırladığı “Zorlu Yaşam Koşullarına Maruz Kalmış Kadınların Psikolojik Sağlamlık Öyk¼leri” başlıklı bu çalışma j¼rimiz tarafından **Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

J¼ri Başkanı Prof. Dr. şerife IşIK

J¼ri Üyesi (Danışman) Doç. Dr. İbrahim KEKLİK

J¼ri Üyesi Doç. Dr. Nil¼fer KOT¼RK

J¼ri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Özlem
HASKAN AVCI

J¼ri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Fatma ARICI
şAHİN

Bu tez Hacettepe Üniversitesi Lisans¼st¼ Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri üyeleri tarafından 20/ 06/ 2022 tarihinde uygun gör¼lm¼ř ve Enstit¼ Yönetim Kurulunca / /tarihi itibarıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selahattin GELBAL
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼r¼

Öz

Bu araştırmanın amacı, zorlu yaşam koşullarına maruz kalmış kadınların psikolojik sağlamlık öykülerini incelemek, bu kadınların güçlü yanlarına odaklanmak, onların gözünden güçlü olmalarını sağlayan etmenlerin neler olduğunu araştırmaktır. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan 50-70 yaş aralığında 16 kadın oluşturmaktadır. Araştırmada araştırmacı tarafından hazırlanan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından çevrimiçi olarak yapılan görüşmelerde katılımcıların yaşam hikayelerine, çocukluk ve geçmiş yaşantılarına, yaşamış oldukları zorluklara ve vermiş oldukları mücadelelere, sosyal destek sistemine, güçlü olmalarına sebep olan etmenlere yönelik sorular mevcuttur. İçerik analizi yöntemiyle elde edilen bulgular dört ana tema altında toplanmıştır. Bu temalar; (1) güçlü olma, (2) geçmiş ve şimdiki hayata yönelik algılar, (3) koruyucu faktörler ve (4) risk faktörleridir. Her bir temanın alt temaları bulunmaktadır. Bulgular bu alt temalar kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları kadınların toplumda birçok sorun yaşadığını ve bireysel, ekonomik, ailevi bazı faktörlerin baş etmelerinde onlara katkı sağladığını göstermiştir. Özellikle kişisel güçlü özelliklerin varlığının kadınların baş etmelerinde etkili olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonuçları, sınırlılıkları, doğurguları, uygulamacılar, araştırmacılar ve politika yapıcılar için öneriler tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: kadın, kadın sorunları, dezavantajlı kadın, psikolojik sağlamlık

Abstract

The purpose of this study was to examine resilience stories of women lived under harsh circumstances; the study explored these women's experiences to delineate protective and risk factors in their stories. This study intended to thoroughly examine stories of late adult women with crucial risk factors and who have remarkably defeated these risk factors. A convenient sample of 16 women aging ranging between 50-70 years heterogeneous backgrounds and living in different regions of Turkey. Semi-Structured Interview Form prepared by the researcher which was used for data collection through online interviews. The form involves questions about the participants' life stories, their childhood and past lives, the difficulties they have experienced and their struggles, their support system and the factors that might influence their developmental outcomes. Analysis which resulted in five main themes. These themes were; (1) strength, (2) perceptions of current and past life, (3) protective factors, and (4) risk factors. Each theme has sub-themes. The findings were examined under these themes and sub-themes. The results showed that women experience many problems in society and some individual, economic and family factors contribute to their coping. One striking finding was the presence of strong personal characteristics. The results of the study, its limitations, implications, and recommendations for practitioners, researchers, and policymakers were discussed.

Keywords: woman, woman issues, disadvantaged woman, resilience

Teşekkür

Üniversite lisans dönemimden bu yana hayatımın her alanında desteğini hissettiğim, hayata bakış açısıyla bana daima ilham ve güç veren, kendimi tanımama yardımcı olan, gerek yüksek lisansa başlama süreci gerekse tez yazım aşamasında motivasyonumu arttıran, umutsuzluğa kapıldığım zamanlarda beni ayağa kaldıran, bu çalışmayı yapabileceğime dair bana umut veren, bana benden çok güvenen, her ihtiyaç duyduğumda bana destek olan çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. İbrahim KEKLİK'e;

Tez jürisinde bulunan ve değerli önerileriyle tezin zenginleşmesini sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Şerife IŞIK, Doç. Dr. Nilüfer KOÇTÜRK, Dr. Öğr. Üyesi Özlem HASKAN AVCI ve Dr. Öğr. Üyesi Fatma ARICI ŞAHİN'e;

Her ihtiyaç duyduğumda kapısını çaldığım, uzakta olsa da yakınımdaymış gibi hissettiren, birbirimizi eğlendirebildiğimiz, tez yazım aşamasında da ne zaman zorlansam bana yardımcı olan Uzm. Psi. Dan. Goncagül PALA ve Beyza TANLASI'ya;

Lise dönemimden bu yana hayatımdaki varlığıyla mutlu olduğum, bütün zor zamanlarımda yanımda olan, beni sabırla dinleyen her daim destek olan, hayat enerjisiyle bana mutluluk kaynağı olan canım dostum Ayşe AYDIN'a;

Hayatımın her döneminde olduğu gibi bu süreçte de desteğini hep hissettiğim, varlığıyla her daim bana iyi gelen Fatma Nur KÖKLÜ'ye;

Bakış açısıyla bana çok şey öğreten, bana hayatımın en güzel ev arkadaşlığını yaşatan, her daim hayatımdaki varlığından mutluluk duyduğum, kahkahalarıyla yaşamıma neşe katan canım arkadaşım Pınar YURTSEVER'e;

Yaşamım boyunca beni destekleyen ve bugünlere gelmemi sağlayan, beni benden çok seven canım annem Şükran KİMSESİZ'e, yaşadığım her zorlukta bana güç veren, mutlu ve üzüntülü her anımda yanımda olan ablalarım Hatice TOSUN ve Semaha GÜNER'e;

Katılımcılara ulaşmam konusunda bana yardımcı olan bütün arkadaşlarıma, bu çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılara hem çalışmama destek oldukları hem de yaşam öykülerini paylaşarak ilham kaynağı oldukları için çok teşekkür ederim.

İçindekiler

Kabul ve Onay.....	ii
Öz.....	iii
Abstract.....	iv
Teşekkür.....	v
Tablolar Dizini.....	viii
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini.....	ix
Bölüm 1 Giriş.....	1
Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
Araştırma Problemi.....	5
Sayıtlılar.....	5
Sınırlılıklar.....	5
Tanımlar.....	6
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	7
Kadının Toplumdaki Yeri.....	7
Kadının Psikolojideki Yeri.....	10
Feminizm ve Feminist Psikoloji.....	12
Türkiye’de Kadın Sorunları.....	15
Pozitif Psikoloji.....	22
Karakter Güçleri.....	24
Psikolojik Sağlık.....	30
İlgili Araştırmalar.....	33
Bölüm 3 Yöntem.....	40
Araştırmanın Türü.....	40
Araştırmanın Çalışma Grubu.....	40
Veri Toplama Süreci.....	44

Veri Toplama Araçları	45
Verilerin Analizi	46
Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği.....	47
Araştırmada Alınan Etik Önlemler	48
Araştırmacının Rolü	48
Bölüm 4.....	50
Bulgular, Yorumlar ve Tartışma.....	50
Bulgular.....	50
Tartışma ve Yorumlar.....	88
Bölüm 5.....	105
Sonuç ve Öneriler.....	105
Sonuç.....	105
Öneriler	108
Kaynaklar	113
EK-A: Gönüllü Katılım Formu	cxxxix
EK-B: Kişisel Bilgi Formu	cxxxiii
EK-C: Görüşme Formu.....	cxxxiv
EK-D: İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Bulguların Tema-Alt Tema-Kod Tablosu	cxxxv
EK-E: Etik Komisyonu Onay Bildirimi	cxxxvii
EK-F: Etik Beyanı	cxxxviii
EK-G: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu	cxxxix
EK-H: Thesis Originality Report.....	cxl
EK-I: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı	cxli

Tablolar Dizini

Tablo 1: <i>Katılımcıların Bazı Demografik Özellikleri</i>	43
Tablo 2: <i>Temalar ve Alt Temalara İlişkin Bilgiler</i>	50

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

WHO: World Health Organization

WEF: World Economic Forum

KADEM: Kadın ve Demokrasi Derneği

KA.DER: Kadın Adayları Destekleme Derneği

Bölüm 1

Giriş

Araştırmanın bu bölümünde problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi açıklanmıştır. Devamında araştırma problemleri, alt problemler, sayılılar, sınırlılıklar ve araştırmada yer alan tanımlara yer verilmiştir.

Problem Durumu

Psikoloji tarihinde yapılan araştırmalar incelendiğinde kadın ve kadın sorunlarının incelenmesi çok yakın bir geçmişe dayanmaktadır. On yıllar boyunca erkek örneklerle yapılan araştırma bulguları hem erkek hem de kadınlara genellenmiştir. Örneğin Freud'la başlayan gelişim kuramlarına yönelik eleştirilerin başında kuramların erkeklere yönelik olarak uygulanması gelmektedir. Bu eleştiriyi getirenlerin başında Carol Gilligan (1982) gelmektedir. Gilligan ve feminist düşünce ile birlikte kadınların araştırılması önem kazanmıştır. 1960'lı yıllarda başlayan kadın özgürlük hareketi, kadınlar hakkındaki sosyal, kültürel ve politik inanışları değiştirmeye yönelik bir harekettir. Feminist düşünce aynı zamanda psikolojik gelişimi de etkilemiştir. Psikoloji içindeki feminist yaklaşımların ilk ortaya çıkışı kadın hareketi ile teorik tartışmaların başladığı 1970'li yıllara dayanmaktadır (Eyüpoğlu, 2008).

Feminist düşünce kadının ailesiyle yaşadığı sorunların, kimlik sorunlarının, intra-psişik süreçlerin kadının anlaşılmasında ve terapi sürecinde önemli olduğunu vurgulamıştır. Feminist düşünce kadın tarafından deneyimlenen içsel süreçlerin; kadının içinde yaşadığı, kadını aşağı gören, değersiz kılan, kadına belirlenmiş cinsiyet rolleri sunan ataerkil sistemden bağımsız ortaya çıkmadığını vurgulamıştır (Eyüpoğlu, 2008). Bu bağlamda kadın ve kadın sorunlarının anlaşılmasında kültürün etkisi önemli görülmüş, kadınların ruh sağlığı alanında değerlendirilmesinde toplumsal cinsiyet rollerinin göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir.

Feminist düşüncenin terapötik ve felsefi duruşunu yeterli derinlikte anlamak için, ezilen gruplara değinmek önemlidir. Bu gruplar arasında kadınların yaşamış olduğu sorunlar yadsınamayacak derecede fazladır. Tüm dünya ülkelerinde kadınlar erkeklere göre daha fazla şiddete, istismara maruz kalmaktadır (Shear ve ark., 2000; akt. Sarıkaya ve ark., 2017). Bunların yanı sıra toplumsal cinsiyete dayalı baskılar, yoksulluk, eğitim açısından kısıtlamalar, erken evlilik gibi problemler kadınların yaşamış olduğu durumlardan sadece birkaçıdır. Kadınların yaşamış olduğu sorunların büyük bir kısmı toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle ortaya çıkmakta ve kadınlar birçok zorlu yaşam olaylarına maruz kalmaktadır. Toplumda kadınlar toplumda çeşitli problemler yaşayarak dezavantajlı bir grubu oluşturmasına rağmen psikolojide kadınların araştırılması ve önem kazanması oldukça

yenidir. Bu arařtırmalar feminist dūřünce ile artıř göstermiř olmasına raėmen henūz yeterli bir boyuta ulařmamıřtır.

Alanyazına bakıldıėında dezavantajlı kořulların kiřilere etkisine dair farklı gōrūřler vardır. Bazı arařtırmacılara gōre dezavantajlı kořullar yařam boyunca risk faktōrū olarak gōrūlmekte ve bu risk faktōrlerinin kiřinin ruh saėlıėını olumsuz etkilediėi belirtilmektedir (Grote ve ark., 2007). Luthar ve Cicchetti (2000a) ise bireylerin olumsuzluk veya riske karřılık olarak būyūk farklılıklar gōsterdiėini belirtmiřlerdir. Risk ve psikolojik saėlamlıėa odaklanan bakıř aėısına gōre, birėok insan stresli olaylara veya kořullara maruz kaldıėında yūksek uyum gōsterir ve psikolojik belirtiler geliřtirmez (Luthar ve Cicchetti, 2000a). Risk ve psikolojik saėlamlıėa odaklanan yaklařım, yařamları boyunca insanlar arasında istenmedik sonuėları anlamının anahtarı olarak risk birikimine (birey, aile, toplum veya kūltūr dūzeyinde) ve insanların sıkıntılarla bařa ıkmalarındaki gūėlū yanlarına odaklandıėı için okkūltūrlū bir feminist çerçeveye tamamlayıcı bir perspektif sunmuřtur (Smith ve Carlson, 1997). Bu nedenle, psikolojik saėlamlıėı destekleyen koruyucu faktōrlerin incelenmesi gerekmektedir. Masten (2001) da yařam boyunca risk faktōrlerinin olmasının, geliřimsel olarak olumsuz etkilerinin olduėunu, koruyucu faktōrlerin kiřinin geliřimi için hayati bir ōnem tařıdıėını ifade etmiřtir. Bu nedenle, hem olumsuz hem de olumlu yařam deneyimleri yetiřkinlikte psikolojik saėlamlıėı etkilemektedir (Masten, 2001).

İnsan doėasındaki olumlu ōzelliklere deėinen pozitif psikoloji son yıllarda gūlenerek etkisini arttırmıřtır. Seligman ve EdDiener (2000), Christopher Peterson (2000) ve Rick Snyder (2000) gibi arařtırma odaklı psikologlardan oluřan bir çekirdek grup pozitif psikolojinin amacının insanlarda doėru ve yanlıřın ne olduėunu vurgulamak (zayıf yōnlerin aksine gūėlū yōnlere odaklanmak), saėlamlık, saėlıklı ve refah dūzeyi yūksek bir yařam geliřtirmek (patolojinin iyileřtirilmesinin aksine) olduėunu ifade etmiřlerdir (Luthans, 2002b). Pozitif psikoloji, psikolojinin insan ve davranıřının olumsuz patolojik yōnleriyle meřgul olmasına tepki olmuřtur. İnsanların gūėlū yanlarına ve hayatı yařamaya deėer kılan olumlu ōzelliklerine yeterince dikkat edilmediėi için ortaya çıkmıřtır. Psikoloji alanı bir būtūn olarak ū genel hedefle yola çıkmıřtır: hasarı onarmaya çalıřmak, sorunları ōnlemek ve insanlarda gūėlū yōnler oluřturmaktır. Bununla birlikte yıllar içinde arařtırmalar ve uygulamalar çoėunlukla psikolojik sorunların nasıl dūzeltileceėine odaklanmıřtır (Luthans, 2002a).

Kadınlara yōnelik olumsuz cinsiyet ayrımcılıėı geçmiřten gūnūmūze azalmıř olsa da hala toplumların en būyūk problemlerinden biridir. Yirmi birinci yūzyılda kadınlar toplumda en fazla psikolojik, duygusal ve fiziksel řiddete maruz kalan, eėitim hakkı engellenen, iř yařamında ayrımcılıėa maruz kalan, ōzellikle kırsal kesimde çalıřma yūkū fazla olan ve yařam hakkı elinden alınan dezavantajlı kesim olarak karřımıza çıkmaktadır. Tūrkiye’de de

benzer şekilde kadınlar toplumun dezavantajlı kesiminde yer almakta ve olumsuz cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadır. Yapılan bazı araştırma sonuçları bu durumu destekler niteliktedir. Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarına göre 2021 yılında yaşadıkları çevrede gece yalnız yürürken kadınların %35,5'i, erkeklerin ise %14,2'si kendilerini güvensiz hissetmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021). Kadına yönelik cinayet, şiddet ve istismar vakalarının fazla olmasının bu sonuçların çıkmasında etkisinin olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda medya araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte sıkça yaşanan toplumsal sorunlardan biri olan kadın cinayetleri daha fazla görünürlük kazanmıştır. Kadının görevi toplumun büyük kısmı tarafından sadece annelik ve eşlik yapmak olarak yansıtılmış, kadın özne konumunda olmak yerine metalaştırılmıştır. Bu rolün dışına çıkan kadınlar şiddetin türlerine maruz kalmış ve cinayete sonuçlanan sürece sürüklenmişlerdir (Bekman ve Dereli, 2015).

TÜİK Hane Halkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre 2020 yılında, Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %42,8 olup bu oran kadınlarda %26,3, erkeklerde ise %59,8 olarak bulunmuştur (TÜİK, 2021a). Bu verilere göre kadınların istihdam oranı erkeklerin oranından çok düşüktür. Kadınların toplumsal hayata katılması için en önemli araç bir gelire sahip olmalarıdır. Başta temel ihtiyaçlar olmak üzere sosyal, kültürel ve ekonomik olanaklara da sahip olunması gereklidir. Bu anlamda yoksulluk açısından kadının iş yaşamındaki eşit olmayan konumu, kadınların ekonomik hayatın kurbanı olduğunun bir göstergesi olmaktadır (Topgül, 2013).

Türkiye'de alanyazın incelendiğinde daha çok kadına yönelik şiddet ve istismar gibi fiziksel anlamda ciddi hasarlara sebep olan ve acil ihtiyaç olarak görülen konular araştırılmıştır. Bunun yanı sıra kadınların yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılara, sığınma evlerinde yaşayan kadınların problemlerine, erken yaşta evlenen kadınlara değinilmiştir (Çamur Duyan, 2010; Gezer Tuğrul, 2010). Buna ek olarak kadınların yaşamış olduğu sorunlar ve bu sorunlara bağlı ortaya çıkan ruhsal problemler araştırılmıştır (Dişsiz ve Şahin, 2008; İbiloğlu, 2012). Fakat bu konuların dışında birçok dezavantajlı koşullarda bulunan kadın ihmal edilmiştir. Ayrıca dezavantajlı olarak nitelendirilebilecek risk altında olan kadınların güçlü yanlarına değinilen araştırma sayısı azdır. Bu nedenle güçlü yanları destekleyen faktörlerin araştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada çeşitli dezavantajlı koşullarda bulunan kadınlarla araştırma yapılarak bütünsel bir bakış açısıyla kültürel bilgileri de içeren genel sonuçlara varılması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yirmi birinci yüzyılda kadınların yaşadıkları güçlükler hala en ağır şekilde yaşanan toplumsal sorunlardan biridir. Dünyanın birçok ülkesinde kadına yönelik şiddet, istismar,

yoksulluk gibi problemler giderek artış göstermektedir. Bahsedilen bu problemlere özellikle dezavantajlı kesimde bulunan kadınlar daha çok maruz kalmaktadır (Yıldırım, 2015). Yapılan araştırmaların bir kısmı dezavantajlı kadınların ruhsal problemleri ne sıklıkla yaşadığına odaklanmaktadır. Kimi araştırmacılar ise bu kadınların risk ve koruyucu faktörlerine odaklanarak; koruyucu faktörlerin diğer kadınlarda da geliştirilerek daha güçlü olmalarının sağlanacağını belirtmiştir.

Kadınların ataerkil koşullarda güçlendirilmesi feminist kuram başta olmak üzere birçok çağdaş yaklaşımın öncelikleri arasındadır. Bu nedenle Türkiye’de belli zorlayıcı risk faktörlerinin varlığında yaşamının zorlu şartlılarıyla etkili bir şekilde baş etmekte kalmamış etraflarına örnek olan ve iham veren kadınların bu çabalarının anlaşılması hem bu kültürde kız çocuklarının eğitimi hem de kadınlarla yapılan psikolojik danışmaya (psikoterapilere) ışık tutması beklenmektedir. Bu çalışmanın özgün yanlarından biri, batıdan alınan kuramlar ışığında yerli bireyleri değerlendirmek yerine, yerli bireylerin yaşam mücadelesini inceleyip bu kültüre özgü baş etme yolları, buraya özgü yaşamda anlam bulmayı ele alıp uluslararası alanyazın ile bu bulguları entegre etmektir.

Türkiye’de alanyazında dezavantajlı kadınlarla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde sadece belli problemlere odaklanıldığı görülmüştür (Özer ve Çolak, 2015; Taşkale ve Soygüt, 2016). Birçok dezavantajlı kadın ihmal edilmiştir. Bu çalışmada ise farklı dezavantajlı koşullarda olan kadınlar araştırmaya dâhil edilerek daha bütüncül bir bakış açısıyla genel sonuçlara varılması hedeflenmiştir. Ayrıca bu koşullardaki kadınlar için Türkiye’ye özgü baş etme becerilerinin neler olduğu bu çalışmanın farklılıkları arasındadır.

Yapılan araştırmalarda dezavantajlı kadınların yaşadığı problemlere odaklanan çalışmaların fazlalığı dikkati çekmiştir (Özyurt ve Deveci, 2010; Kıvrak ve ark., 2015; Yeloğlu ve ark., 2012). Türkiye’de yapılan çalışmalarda yaşadığı problemlere rağmen güçlü olan kadınların yaşantılarına değinen araştırma sayısı azdır. Dezavantajlı koşullarda yaşamasına rağmen güçlü olan, yaşadığı problemlerle etkili bir şekilde baş eden kadınların araştırma konusu olması zorlu yaşam koşullarına maruz kalan diğer kadınlara rol model olması açısından önemlidir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınları güçlendirmede yaşam öykülerinden yararlanılması da bu araştırmanın katkı sunacağı noktalardan birkaçıdır. Ayrıca ileri yetişkinlikteki kadınlarla yapılan araştırma sayısı sınırlıdır. Yapılan araştırmayla, bu kadınların yaşantıları incelenmiştir.

Araştırma Problemi

Bu araştırmanın temelinde araştırılmak istenen dezavantajlı koşullardaki kadınların kişisel algılarına göre, zorluklara karşı nasıl baş ettiklerinin ve güçlü olmalarına katkısı olan faktörlerin neler olduğunun incelenmesidir.

Alt Problemler

Araştırmanın temel problemi çerçevesinde incelenecek alt problemler şunlardır:

1. Zorlu yaşam koşullarına maruz kalmış kadınların hayatlarındaki bireysel, ailevi, toplumsal ve ekonomik koruyucu faktörler nelerdir?
2. Zorlu yaşam koşullarına maruz kalmış kadınların hayatlarındaki bireysel, ailevi, toplumsal ve ekonomik risk faktörleri nelerdir?
3. Zorlu yaşam koşullarına maruz kalmış kadınların güçlü olmalarına yönelik kişisel algıları nelerdir?
4. Zorlu yaşam koşullarına maruz kalmış kadınlar zorlu yaşantılara karşı ayakta kalmalarını sağlayan etkenleri nasıl değerlendirmektedirler?
5. Zorlu yaşam koşullarına maruz kalmış kadınların güçlü olmaya yönelik önerileri nelerdir?
6. Zorlu yaşam koşullarına maruz kalmış kadınların şimdiki hayatlarına yönelik memnuniyet durumları nelerdir?
7. Zorlu yaşam koşullarına maruz kalmış kadınların hayatlarına yönelik pişmanlıkları ve iyi ki dedikleri durumlar nelerdir?

Sayıtlılar

1. Bu çalışmada kullanılan veri toplama araçlarının ölçmeyi amaçladığı nitelikleri derinlemesine ve güvenilir düzeyde ölçebilecek nitelikte olduğu varsayılmıştır.
2. Araştırmaya katılan bireylerin görüşme esnasında kullanılan veri toplama araçlarına gerçek durumlarını yansıtacak şekilde içten cevap verdikleri varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

1. Araştırmada bilgi toplamak amacıyla katılımcıların kendilerine ilişkin ifadelerine dayalı ölçme araçları kullanılmıştır.
2. Araştırmadan elde edilen veriler farklı illerde yaşayan 50-70 yaş aralığında, dezavantajlı koşullara maruz kalmış 16 kadından oluşan çalışma grubu ile sınırlıdır ve diğer dezavantajlı koşullardaki kadınlara genellenmesi uygun değildir.

3. Demografik açıdan katılımcıların eğitim düzeyinin düşük olması, bu çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Tanımlar

Dezavantajlı kadın: Bu çalışmada dezavantajlı kadın; çocuk yaştan itibaren kimsesiz kalma, madde veya kumar bağımlısı eş ile yaşama, yoksul, şiddete maruz kalma, erken yaşlarda eşini kaybetme, engelli çocuğu sahip olma, istismara maruz kalma, erken yaşta evlilik yapma, boşanma, evlatlık verilme risk faktörlerinden en az ikisine maruz kalan kadınları ifade etmektedir.

Güçlü Kadın: Bu çalışmada güçlü kadın; dezavantajlı yaşam koşullarına maruz kalmasına rağmen çalışkanlık, saygınlık, cesaret, pozitiflik, bağımsızlık, sabır, örnek olma, sağlamlık kriterlerinden en az üç tanesini taşıyan kadınları ifade etmektedir.

Toplumsal Cinsiyet: Kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder; bireyi erkeksi ya da kadınsı olarak karakterize eden psikososyal özelliklerdir (Dökmen, 2009).

Feminizm: Cinsiyetçiliğe ve cinsiyete dayalı her türlü baskı ve ezilmeye karşı olan ve toplumsal cinsiyet temelinde sosyal adalet tesis etmeyi hedefleyen bir politik hareket olarak tanımlanmıştır (Hooks, 1984).

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Araştırmanın bu bölümünde kadının toplumdaki yeri, kadının psikolojideki yeri, feminizm ve feminist psikoloji, kadın sorunları, pozitif psikoloji, karakter güçleri ve psikolojik sağlamlık ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İlgili araştırmalar başlığında dezavantajlı koşullara maruz kalan kadınların güçlü yönlerine odaklanan psikolojik sağlamlık, baş etme, risk ve koruyucu faktörler, kendini toparlama gücü ilgili araştırmalara ve bulgularına yer verilmiştir.

Kadının Toplumdaki Yeri

Eski toplumlarda kadının erkekten güçsüz ya da eksik olduğu bir alan yoktu. Kadınlar savaşa katılabilmekte, ağır işleri yapabilmekteydi. Bazı toplumlarda erkekten daha güçlü görülmekteydi (Bebel, 1977). Avcılıkla uğraşan erkek ev dışı işlerle ilgilenirken, kadın evi ve çocukları koruma ve günlük ihtiyaçlarını karşılama, hayvanları evcilleştirme ve üretim yapabilmekteydi. Bu durum kadın üzerine belirli bir saygıyı getirmiş ve kadını söz sahibi yapmıştır (Marx ve ark., 1950). Kadın hâkimiyetinde olan toplum düzeni yerleşik hayatın yaygınlaşması ve nüfusun artmasıyla birlikte yaşam stratejilerinin değişimi, kadının konumunda değişikliğe sebep olmuştur (Touraine, 2007). Tarım ve hayvan yetiştirme faaliyetlerin artmasıyla birlikte bu işlerde kullanılacak araçların erkekler tarafından üretilmesi erkeği güçlü kılmıştır. Üretim araçlarının mülkiyetinin elde edilmesi erkeğin ekonomik üstünlük sağlamasına ve erkek egemen yapının oluşmasına temel oluşturmuştur (Bebel, 1977). Erkek egemen dönem anaerkil dönemin dışında bütün insanlık için var olmuştur (Touraine, 2007). Kadınlara yönelik duyarsız politikalar izlenmiş, ekonomik ve sosyal alanda herhangi bir konuda söz sahibi olmaları engellenmiştir. Kültürel değerler kadını erkeğe itaat etmesi gereken bir varlık olarak tanımlamıştır (Yıldırım, 2016).

Kadınlar toplumda hak ettiği değeri görememiş, kız çocukları ve kadınlar uzun süreli şiddete ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Kadına yapılan psikolojik, toplumsal, ekonomik ayrımcılık ötekileştirilmesine ve toplumsal yaşamdan ayrıştırılmasına sebep olmuştur. Toplumsal cinsiyete dayanarak erkek ve kadına atfedilen değerler ve roller erkeğin üst konumda bulunmasına yol açmıştır. Kadın toplumsal cinsiyet olarak belirlenmiş kendisine atfedilen rollerden ötürü erkekten ayrı, öteki olarak konumlandırılmıştır. Kadınlık, erkekliğin izin verdiği ölçüde erkek egemen kültür tarafından meydana getirilmiştir (Bingöl, 2014).

Toplumsal cinsiyet, toplumun ve kültürün kadın ya da erkek olmaya yönelik yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder (Dökmen, 2009). Toplumsal cinsiyette eşitlik, fırsatların kullanımında eşitliği ifade eder. Kadın ve erkek arasında oluşan birçok eşitsizlik toplumsal cinsiyete bağlı ayrımcılıkları doğurmaktadır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı Kadına Karşı Her

Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (2016) göre; kadınların haklarını kullanmada cinsiyete dayalı ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kadınlara yönelik siyasal, yasal, sosyal ve ekonomik haklara sahip olmada eşitsizlikleri beraberinde getirmiştir. Kadınlar, ayrımcılığa yol açan yaklaşımlar sebebiyle erkeklere göre daha değersiz görülmektedir (Öztürk, 2011).

Toplumsal cinsiyet çeşitli toplumsal eşitsizliklerle, dışlamalarla ve istismar deneyimleriyle bağlantılı olduğu için önemli bir toplumsal sorundur. Toplumsal cinsiyete uygun davranışlara dair görüşler günlük eylemleri yapılandırır. Toplumsal cinsiyet toplumda davranışın nasıl yargılanacağına, zamanın ve yapılan işin ne kadar kıymetli olduğuna yönelik en güçlü göstergelerden birisi olmuştur. Toplumdaki bu yargılanma genel olarak kadınlar üzerinde uygulanmaktadır. Son yıllarda ciddi toplumsal değişimler yaşanmasına rağmen kadınların ve erkeklerin yaşamları toplumsal cinsiyet rol ve beklentileri tarafından şekillenmeye devam etmektedir (Fox ve ark., 2017). Toplumsal cinsiyet ve kadın algısı her toplumun kendi inanç, gelenek, yaşam biçimi ve kültürü doğrultusunda farklılık göstermektedir. Fakat birçok toplumda ortak olan durum olumsuz kadın algısı nedeniyle, kız çocukları ile kadınlara ayrımcılık ve şiddetin her türüsünün uygulanmasıdır. Bu ayrımcılık bireysel, ailesel, toplumsal ve ekonomik alanda zararlı birçok sonuca neden olarak, her toplumda kadını ötekileştirmiştir (Erbay, 2019).

Kadınlık içinde yaşanan kültürde, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden ayrı olarak değerlendirilip, esasen "ev" üzerinden belirlenmektedir. Türkiye'de "kadınlık" kavramına eşit ve bağımsız bir bireyin özelliklerinden ziyade ilk elden dişilikle ilgili nitelikler atfedilmiştir. Dişiliği simgelediği düşünülen kadına öncelikle eş, anne veya ailenin bir üyesi gibi roller layık görülmüştür. Türkiye'de kadının konumu toplumsal cinsiyetinden ötürü ev üzerinden tanımlanmaktadır (Bingöl, 2014). Ev ve ev işleri, kadın öznelliğinin oluşmasını anlama noktasında kilit alanlardan biridir. Ev ve ev işleriyle kurulan ilişki, birçok kadın için merkezi önemde olmasına karşın, kadının ait olduğu statüye, sınıfa, kuşağa ve eğitim düzeyine göre ayrılaşmaktadır. Dolayısıyla kadınlık tanımının oluşturulduğu ev, cinsiyet eşitsizliğinin üretildiği temel alan olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple kadının ilk iletişim kurduğu ve sosyalleştiği aile, kendi kimliğini belirlemede belirleyici bir rol oynar. Bir anlamda kadınların ortak deneyimlerinin kilit noktasında ev ve ev işleri bulunur ve kadınlık kimliğini bu alana bağlar. Böylece ailede ev işleri kadının sorumluluğu olarak tanımlanmaya başlar ve kocanın ev işlerinden sorumlu olmamasına mazeret getirir (Bora, 2011).

Ataerkil ve erkek bakış açısına göre belirlenmiş olan aile içi ilişkilerde, ev işleri ve çocuk bakımına ilişkin geleneksel roller ailede kız ve erkek çocuklarının cinsiyetçi rolleri öğrenerek büyümesine sebep olmuştur. Kadın, geleneksel ailede öncelikle babasının ve erkek kardeşlerinin baskısı altında yetişir. Bu durumu evlendiğinde kocasıyla olan ilişkilerinde

de sürdürür. Bu ilişkiler ve roller erkekler tarafından da onaylanarak ailede eşit olmayan ilişkiler öğrenilir ve diğer kuşaklara aktarılır. Bu anlayış kadınların çocuk bakımı ve ev işi yapma gibi sorumlulukları kendi doğal görevi olarak algılamasına sebep olarak erkeklere göre kendilerini daha değersiz ve önemsiz görmelerine yol açmaktadır (Aktaş, 2013).

Ev kadını ideolojisi kadının eğitimini, ekonomik hayatını, aile ve sosyal ilişkilerini önemli derecede olumsuz etkilemektedir. Çalışan kadınlar için durum daha da farklı olabilmektedir. Türkiye’de kadınlar erkeklere göre daha düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır. Çalışan kadınların aynı zamanda ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgili yükümlülükleri devam etmektedir. Kadın bir işte çalışsın veya çalışmasın aynı zamanda ev işçisi olarak düşünülmektedir. Erkeğin bu gibi yükümlülükleri kadınlara oranla yok denecek kadar azdır (Bingöl, 2014).

Kadının dış dünya ile bütünleşmesi için sosyoekonomik bağımsızlığını kazanması kilit noktada bulunmaktadır. Fakat kadının kişisel ve ekonomik özgürlüğünü elde etmesi erkeklerde bir tehdit algısı oluşturarak, eşleri üzerine mutlak bir otorite kuramama kaygısı oluşturmalarına sebep olmaktadır (Bekman ve Dereli, 2015). Evlilik aracılığıyla kadın üzerinde kontrol sahibi olmaya çalışan erkek, şiddeti kadını baskı altında tutmak için bir araç olarak kullanmaktadır (Öztürk, 2014). Toplum tarafından erkeğe kadın üzerinde hâkimiyet kurma hakkı verilmiştir. Kadın da eşinin sözlerine ve görüşlerine koşulsuz şartsız itaat etmekle yükümlüdür. Aile ile ilgili her konuda karar mercii haline gelen erkek, yaratılış olarak daha güçlü olduğu için eşi üzerinde baskı kurma hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Mutlak otorite sahibi olan erkek otoritesinin korunması için şiddet dâhil her yol kabul edilir. Şiddet gören kadının ekonomik özgürlüğü yoksa gidecek bir yeri bulunmamakta, konunun aile mahremiyeti olarak kabul edilerek üstünün kapatılmasına yol açmaktadır (Bekman ve Dereli, 2015).

Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu’nda toplumsal cinsiyet eşitliği sıralamasında Türkiye 156 ülke arasında 133. sıradadır (World Economic Forum [WEF], 2021). Türk aile yapısı giderek çekirdek aileye doğru küçülüyorsa da gelenekselliğini ve ataerkilliğini devam ettirmektedir. Kadın erkeğin otoritesinden çıkıp onunla aynı mertebeye yükselememiştir. Aile kadınından başka sıfatlar edinmeye çalışan kadınlar rol çatışmalarına maruz kalmaktadır. Ataerkil aile yapısında yeni nesilleri yetiştirme konusunda kadının da rolü vardır. Geleneksel aile içinde doğan kadın yine aynı ataerkil aile yapısını devam ettirme eğilimindedir. Örneğin geleneksel Türk ailesinde erkek çocuk doğurmak kadının kıdem kazanmasına sebep olur. Kadın kaynana olduğu zaman güç kazanabilir ve gelecekteki güvencesi olarak gördüğü oğluna iltimas gösterebilir. Böylece oğlunun kendi eşinden hizmet

beklemesi gerektiğini öğretir. Toplumda gelin kaynana çekişmesi olarak var olan bu durum ataerkil düzenin oluşturulmasından kaynaklanmaktadır (Kandiyoti, 1997).

Cinsiyetçiliği erkekler gibi, kadınlar da benimseyebilir. Kadınlar öğrenmiş oldukları toplumsal cinsiyet mesajlarını ve cinsiyetçi tutumları istemsiz olarak içselleştirerek toplumda erkek egemenliğinin devam etmesinde rol oynayabilir. Kadınların kendi deneyim ve bilgilerinden şüphe etmesi ve erkeklerin bilgisine daha çok güvenmesi, erkeklerin eleştirisine daha çok güvenmesi, erkeklerin kişisel hayatına ve kararlarına müdahale etmesine göz yumması, erkeklere göre daha az yer kaplaması ama daha çok özür dilemesi gibi tutumsal ve davranışsal sonuçlar doğurabilir (Bolak-Boratav, 2021).

Birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da okuma yazma oranından üniversiteye kadar kadın ve erkek arasında eşitsizlik mevcuttur. Toplumda bu alanda gelişmeler yaşanmış olsa da hala istenen seviyede değildir. Türkiye’de kadınların eğitim durumlarıyla ilgili gerçeklerden biri her kadının eğitim alma olanağına sahip olmamasıdır. “Günümüzdeki bütün çalışmalar üniversite öğrencisi kızların sosyoekonomik statülerinin toplam erkek öğrenci nüfusununkinden yüksek olduğunu göstermektedir; bu durum kadınlar arasında seçkin yetiştirme örüntüsünün devamlılığının bir göstergesidir” (Kandiyoti, 1997).

Yirmi birinci Yüzyıl’da modern toplumsal yapıda ataerkil toplumun geleneksel değerleri önemli ölçüde varlığını devam ettirmektedir. Kadına biçilen eş ve anne rolleri devam ederek çifte sömürü koşulları meydana getirilir. Dolayısıyla kadın üzerinde baba ve koca iktidarının yanı sıra, ataerkil toplum değerleri de egemenlik ve baskı aracı olabilmektedir (Aktaş, 2013). Ailenin yanı sıra toplum tarafından da toplumsal cinsiyet rolleri kadına öğretilir ve onlardan bu davranışlara uygun davranmaları beklenir. Bu rollere uygun davranmayan kadınlar toplum tarafından ötekileştirilir ve farklı olduğu kadına hissettirilmektedir.

Kadının Psikolojideki Yeri

Kadına yönelik yapılan ayrımcılık psikoloji tarihinde de etkisini göstermiştir. Psikoloji yakın zamanlara kadar insanın tüm çeşitliliğine kapalı olmuş, cinsiyet, ırk, sınıf, kültür, yaş, cinsel tercih gibi farklılıkları göz önünde bulundurmamıştır. Klasik çalışmaların çoğunun örneğini yalnızca erkekler oluşturmuştur. Bunu modern psikolojinin kurucusu Wundt’a kadar götürmek mümkündür. Wundt çalışmalarını sadece erkek deneklerle yürütmüştür. Freud’la başlayan gelişim kuramları genellikle erkeklere odaklanmıştır. Kohlberg’in yaptığı araştırmalarda, örneğini erkekler oluşturmuş ve kadınların ahlaki yapısını temsil etmemesine rağmen tüm insanlara genellenmiştir. Erkeğin davranışı tüm insanların davranışlarını açıklamada standart olmuştur (Dökmen, 2009).

Kohlberg'in kuramını eleştiren kuramcılardan birisi Carol Gilligan'dır. Kohlberg'in erkeklerle çalışmasına tepki gösteren Gilligan yeni bir yaklaşım sunarak ahlak gelişimi alanına katkıda bulunmuştur. Gilligan Freud'la başlayan gelişim kuramlarının yalnızca erkeklerle çalışılarak oluşturulmasını sorun olarak görmüş, yaptığı çalışmalarla ahlak gelişiminde kadınların ve erkeklerin farklılaştığını göstermiştir (Austrian, 2008; akt. Çam ve ark., 2012). Gilligan, Kohlberg'in teorisi gibi insan gelişimiyle ilgili tüm psikolojik teorilerin erkek yanlısı olduğunu belirtmiştir. Ona göre erkek bakış açısı, uzun yıllar tüm insanların bakış açısı olarak gösterilmiş olup, artık kadın bakış açısını anlamamanın vakti gelmiştir (Gilligan, 1979). Gilligan "Farklı Bir Sesle" (In a Different Voice) adlı eseriyle kadınların ve erkeklerin ahlak yargılamasındaki niteliksel farklara değinmiş ve çalışmaların sadece erkekler üzerinde yapılmasının sınırlayıcı olduğunu belirtmiştir (Gilligan, 1982).

Ana akım psikoloji "erkek akımı" olarak anılır. Bunun sebebi kadınları görmezden gelerek, psikolojiye erkek merkezli bir perspektiften bakmış olmasıdır (Fox ve ark., 2017). Hall, Cattell ve James gibi ilk önemli psikologların, erkek egemenliğini pekiştirici söylemleri mevcuttur. Örneğin Hall, üniversitede rektör olarak çalışmasına ve kadınların eğitim almasını desteklemesine karşın, kadının asıl görevinin çocuk bakımı olduğunu ve bu yönde yetiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, erkek çocukların okulda kadın öğretmen tarafından evde de anneleri tarafından eğitilmelerinin, erkeklerin kadınsılaşmasına yol açacağını düşünerek, erkek çocukların saldırgan faaliyetlere yönlendirilmesi gerektiğini savunmuştur (Dökmen, 2009).

Batı ülkelerinde yapılmış bazı çalışmalar ruh sağlığı çalışanlarının cinsiyetçi olarak nitelendirilebilecek davranışlarının olduğunu göstermiştir. Kaplan (1983) yaptığı çalışmada kadınların ruh sağlığı için tedavi oranlarının erkeklerden yüksek olmasının sebeplerinden birini açıklamıştır. Hangi davranışların sağlıklı olduğu hangilerinin olmadığı konusunda tanı ölçütlerinde önyargılı varsayımlar vardır (Kaplan, 1983). Franks (1986) de yapılan ayrımcılığa değinmiştir. Erkekler ve kadınların herhangi bir kültür içinde ayrı popülasyonlar olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiş; psikopatolojinin kısmen cinsiyete bağlı olduğunu ve her bir cinsiyetin sunduğu psikopatolojinin anlaşılması için birçok etkinin değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Franks, 1986).

Geleneksel kuramsal yönelimler, kadınların semptomlarını patolojik hale getirme eğilimindedir (Evans ve ark., 2005). Tüm dünyada tanı koymak için kullanılan en yaygın yöntem Amerikan Psikiyatri Birliği'nin (APA) hazırlamış olduğu Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabıdır (DSM-5). Kitapta hastalık ölçütleri kişinin yaşamış olduğu belirtilere ve bu belirtilerin sıklığına göre değerlendirilmektedir. DSM Tanı Ölçütleri kitabı erkek egemen kültürün sağlık tanımlamalarını yansıtır. Örneğin; bağımlı, histrionik ve borderline kişilik

bozukluğu tanı kriterlerine bakıldığında, geleneksel olarak kadınlara atfedilen toplumsal cinsiyet özellikleriyle örtüştüğü görülmektedir (Evans ve ark., 2001).

Feminist eleştiri dalgası, psikolojiyi erkek merkezli olmakla suçlamıştır. Feministler kadınların deneyimlerinin araştırmaya değer bulunmadığını, erkek davranışının insanı temsil ettiği varsayımıyla kadınların araştırmaların dışında bırakıldığını belirtmişlerdir (Chrisler ve McHugh, 2018). Toplumda yaşanan bazı önemli sorunlar feministler tarafından önemli görülerek araştırılmaya başlanmıştır. Örneğin; tecavüz ve cinsel taciz feministler tarafından araştırılmaya başlanana kadar önemli konular olarak görülüp araştırılmaya değer bulunmamıştır. Hala evlilik ve annelik gibi konulara feminist psikoloji araştırmaları dışında eğilen kişi sayısı oldukça azdır. Çünkü bu konular kadın meseleleri olarak görülür (Fox ve ark., 2017). Naomi Weisstein psikolojinin kadınlarla ilgili çözümlenmelerini şu sözleriyle lanetlemiştir: "Psikolojinin kadınların nasıl olduklarına, neye ihtiyaç duyduklarına ve ne istediklerine dair söyleyecek hiçbir şeyi yoktur; çünkü psikoloji bunları bilmez" (Naomi Weisstein 1993; akt. Fox ve ark., 2017).

Feminizm ve Feminist Psikoloji

Kadınlık tanımı ve kadınların gündelik yaşam içindeki deneyimleri feminist araştırmaların ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur. Feminizm, cinsiyetçiliğe ve cinsiyete dayalı her türlü baskı ve ezilmeye karşı olan ve toplumsal cinsiyet temelinde sosyal adalet tesis etmeyi hedefleyen bir politik hareket olarak tanımlanmıştır (Hooks, 1984). Feminizm bir düşünce akımı olarak 18. Yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkmıştır. 1792'de Mary Wollstonecraft'ın "A Vindication of the Rights of Woman" (Kadın Haklarının Savunusu) adlı çalışması bu yaklaşımın akademik literatüre girmesini ve feminist düşünceye temel oluşturmasını sağlamıştır (Çakır, 2010). Fransız devrimi, kadınların kendileri hakkında düşünmelerine sebep olan temel bir süreç olarak ele alınmıştır. Bu dönemde insan hakları bildirgesi yayınlanarak kişilerin hak ve özgürlükleri güvence altına alınmıştır. Fakat Fransız Devrimi cinsiyete dayalı ayrımcılığın sona ermesine karşın olumlu bir katkı sağlamamıştır. Özgürlük ve eşitlik kavramlarının ön plana çıktığı bu dönemde kadınlar bu eşitlikten hariç tutulmuştur (Berktaş, 2003). Kadınlar eşitlik ve özgürlüğün konuşulduğu bu dönemde toplumsal hayatın herhangi bir alanında bu gelişmelerden yararlanamadıklarını anladıklarında duruma karşı muhalif kıpırdanmalar başlamıştır. Burjuva kadınları siyasal ve ekonomik haklardan yoksun bırakılmaya, işçi kesimdeki kadınlar düşük ücretle çalıştırılmaya ve çalışma şartlarının ağırlığına karşı başkaldırıda bulunmuşlardır (Çakır, 2010).

On sekizinci yüzyılda Mary Wollstonecraft kadın olmanın toplum tarafından öğrenilmesine ve toplum tarafından yaratılmış olmasına rağmen doğal sayılan ve değişmez kabul edilen bir olgu olduğuna dikkat çekmiştir. 19. yüzyılda Sarah Grimke erkeklerin

görevleri ve kadınların görevleri, erkeklerin alanı kadınların alanı hakkındaki fikirlerin sadece keyfi fikirler olduğunu belirtirken toplumsal cinsiyete, tüm alanların bu ilişkiler çerçevesinde yapılandığına dikkat çekmektedir. Kadınların oy hakkı ve yönetime katılma hakkı, tüm mesleklere girme ve eğitim hakkı adına mücadele edilen ilk dönem feminist hareket, devlet yönetimi, iş yaşamı ve eğitim gibi pek çok alanın toplumsal cinsiyet kavramı ile şekillendiğini ortaya koymuştur (Aktaş, 2013).

1960'ların sonlarında ikinci dalga feminist hareket olarak bilinen feminist söylemler etkisini göstermiştir. Bu dönemde feminist hareketler Simone de Beauvoir'in "kadın doğulmaz, kadın olunur" sözlerinden yola çıkarak kadınların erkeklerden farklı oldukları düşüncesinden temel almıştır (Kılıç, 1998). Feminizm savunucularından Simone de Beauvoir'e göre, toplumda ilk çağlardan itibaren her zaman erkek egemenliği var olmuştur. Erkeklerin sahip olduğu biyolojik ayrıcalıklar mutlak otorite olarak ortaya çıkmalarına yol açmıştır (Beauvoir, 1993: 76; akt. Beyazyıldız, 2019). İkinci dalga feministler erkek ve kadın arasında toplumsal yapı yoluyla yaratılan eşitsizlikleri kadının ezilmesinin temel nedeni olarak görmemişlerdir. Kadınların erkeklerden farklı olan yönlerinin kadınları özgürleştirdiğini düşünmüşlerdir. Erkek ve kadın arasındaki kutuplaşmayı azaltmak yerine, kadınların tarihsel ve psikolojik deneyimlerinden onlara güç kaynağı olacak yanları tanımlamışlardır (Kılıç, 1998).

Feminizmin odaklandığı temel noktalardan biri kadının esas görevinin erkeklere hizmet olduğunu öğreten sosyalleşme sürecidir. Feminist düşünceye göre kadının yükselişi için temelde toplumsal düzeyde gelişim ve değişimlere ihtiyaç vardır. Çünkü kadınların içinde yaşamış olduğu toplum kadınların elde etmesi gereken temel hakları sınırlandırmaktadır (Altuntaş ve Karaçay, 2009). Bu sebeple feminist düşünce yasal hakların kazanılmasının yanı sıra ekonomik, toplumsal ve kültürel düzeyde köklü değişimlere ihtiyaç olduğunu belirtmiş ve bu konuda da öncülük etmiştir. Bu değişimler için öncelikle ev içinden başlanması gerekir. Çünkü ev, "fedakâr ve sadakatli olma" gibi kadınlara özgü değerlerin yüceltiği bir alandır ve değişimin başlangıç noktası da burası olmalıdır (Aktaş, 2013).

Feminist düşünce psikoloji alanını da etkilemiştir. Feminizm ve psikoloji, politik bir hareket ile bir akademik disiplin arasındaki gerilimleri barındırır (Burman, 1998). 1960'ların sonlarında ABD ve Avrupa'da "ikinci dalga" feminist hareketle birlikte hem belirgin bir feminist psikoloji alanı oluşmaya başlamış, hem de toplumsal cinsiyet konusuna odaklanan araştırma alanı gelişmiştir (Bolak-Boratav, 2021). Toplumsal cinsiyet alanında Broverman ve arkadaşlarının 1972 yılında yaptıkları cinsiyet rol kalıp-yargıları araştırması cinsiyetçiliğin kişisel ilişkilerdeki tutum ve davranışlar içinde ele alınmasına yönelik ilk örneklerden birini oluşturmuştur (Unger, 2001). Jean Baker Miller'in 1976 yılında yayımladığı yazısı geleneksel psikanalitik düşüncenin ötesine geçmiştir. Kadınların ezilen bir grup olarak deneyimlerini

incelemesi kadınların psikolojik gelişimi hakkında yeni düşünme biçimlerinin oluşmasına katkı sağlamıştır (Evans, 2005). Sonraki yıllarda ise şekillenen üç grup duruştan bahsedilebilir. Bir grup kadına yönelik ayrımcılık konusuna yönelirken, bir grup ise kadının kişisel ve sosyal yapıdaki değişimine odaklanmıştır. Üçüncü grup ise metot ve içeriğe feminist bakış açısıyla eleştiri getirme çabası içine girmiştir (Eyüpoğlu, 2008). 1990'larda feminist düşünce, kadınların sorunlarının ötesine geçerek ırk, etnik köken ve sınıfla ilgili konuları ele almaya başlamıştır. Temel görüş bireyin, cinsiyetin ve kültürün birbirine bağlanmasıdır. Son yıllarda feminist düşünce, cinsiyetin bu faktörlerle etkileşimini ele almıştır (Evans ve ark., 2005).

Feminist psikoloji kuramları, yöntemleri ve uygulamaları ile eleştirel bir akımdır. Kadınların psikolojide yanlış ve eksik gösterildiğine vurgu yaparak bunun değişmesi için çabalamaktadır. Kabul edilen toplumsal cinsiyet rollerini, cinsellik normlarını sorgulayarak, kadınların toplumda ayrımcılığa maruz kalmasının sona ermesi için yapılan mücadelelere katkı sağlamaktadır. Bu noktada kadın ve erkeğin işbirliği içinde olması gerektiğini belirtmektedir (Bolak-Boratav, 2021).

Feministler terapi uygulamalarındaki cinsiyetçiliğe eleştiri getirmiş, kadınların ruh sağlığını olumsuz etkileyen toplumsal baskı, ayrımcılık ve strese odaklanan “feminist terapi” perspektifini geliştirmişlerdir (Bolak-Boratav, 2021). Feminist terapi bireylerin sorunlarının temelindeki sosyal etkenleri, toplum tarafından öğretilen cinsiyetçiliği, kendi kimliklerini keşfederek korumaları, hayatlarını iyileştirmek için güçlü yönlerini keşfederek geliştirmeleri konusunda cesaret vermektedir. Özellikle, psikolojik travmanın sosyo-politik bağlamda ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir (Herman, 2007).

Feminist terapi kadın olmanın kültürel, ekonomik, tarihi ve sosyal bir ortamda ortaya çıktığını ileri sürerek yaşam boyu gelişime vurgu yapar. Cinsiyet, sınıf, ırk, etnik köken, yaş ve beden sağlığı gibi kadınları çoklu şekilde etkileyen etmenlere ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerine önem verir. Ayrıca feminist terapi öncelikli olarak yetersizliklere değil, güçlü yanlara odaklanır (Murdock, 2012). Feminist terapiye göre bireysel değişim olması için öncelikle toplumsal bir değişimin olması gereklidir. Bireyler sosyopolitik ve kültürel bağlamlarında büyüdüğü için gerçek ve kalıcı psikolojik değişim, bu bağlamlardaki meselelerle bireysel meseleleri ele almalıdır. Feminist terapi cinsiyet, ırk ve diğer sosyopolitik faktörlerle iç içedir. Diğer teorik yönelimlerin aksine, feminist terapi politik ve sosyal bilinçten büyümüştür (Evans ve ark., 2005). Bu bağlamda düşünüldüğünde kişilerin anlaşılmasında doğru büyümüş olduğu kültürün önemi yadsınamaz bir gerçektir.

Feminist terapide kadının ailesiyle yaşadığı sorunlar ve kimlik sorunları terapi sürecine dâhil edilir. Kadın tarafından deneyimlenen içsel süreçlerin; kadının içinde yaşadığı,

onu aşığı gören ve ötekileştiren, kadına toplumsal cinsiyet rolleri sunan ataerkil sistemden bağımsız olmadığını vurgular. Terapinin temel amacı, sosyal gerçekliklere karşı farkındalık kazandırmak, kişiyi sakinleştirmek değil mevcut duruma tepki göstermesini sağlamak ve kişiyi güçlendirmektir (Eyüpoğlu, 2008). Bu bağlamda feminist terapi problemlerini çözecek gücün kadının kendisinde var olduğuna inanmaktadır.

Türkiye'deki kadın hareketleri ile birlikte feminizm; 1980'lerden sonra güçlenmeye başlamıştır. Sosyoloji, siyaset bilimleri ve kısmen de ekonomi alanlarında kendine azda olsa bir yer edinmeye başlamıştır (Bolak-Boratav, 2011). Fakat günümüzde Türkiye'de cinsiyetçilik, erkek şiddeti ve kadına yönelik yapılan ayrımcılıkla ilgili psikolojik araştırmalar oldukça az sayıdadır. Psikoloji ile kadın hareketleri arasında gerekli olan köprü ihtiyaç duyulan düzeyde değildir. Aşırı düzeylere ulaşan erkek şiddetine yönelik feminist psikolojinin ulusal psikolojide varlığından söz etmek mümkün değildir (Hünler ve Boyacıoğlu, 2018).

Türkiye'de Kadın Sorunları

Türkiye'de kadınların yaşadığı sorunlar sadece kadınlara özgü olmamakla birlikte dezavantajlı gruplardan biri olması nedeniyle etkilenmelerinin sonuçları daha fazla olmaktadır. Kadın sorunları genel olarak eğitim, istihdam, sağlık, siyasal katılım ve şiddet başlıkları altında toplanmıştır (Koçum, 2013).

Eğitim Sorunu

Kadınların yaşamış olduğu sorunların temelinde eğitim bulunmaktadır. Eğitimle ilgili yaşanan sorunlar birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Ekonomik sorunların giderilmesinde, kadınların istihdama katılmasının sağlanmasında ve yoksullukla mücadelede kilit noktada yer almaktadır. Ayrıca toplumun ataerkil düşünce yapısının değişmesi için en önemli faktördür. Kadınların kendilerini güçsüzleştiren toplumsal yapıyı ve kendi güçlerini fark etmeleri için eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Kadınların eğitilmiş olması sadece kendilerini değil bütün toplumu olumlu yönde etkileyecektir (Yiğit, 2015).

Kadınların kendini iyi ifade edebilmesi, kendini geliştirebilmesi, haklarını bilmesi ve bunları savunması eğitimle mümkündür. Eğitim hakkından mahrum kalan bir kişinin haklarını bilmesini ve savunması zordur. Eğitim hakkını bilen ve kullanan bireyler toplumun gelişiminde aktif rol alırlar (Özaydınlık, 2014). Eğitim, diğer hakların bilinmesi ve kullanılması adına temel teşkil eder. Toplumda kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkını kullanmasına ilişkin çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir. Her bireyin eğitim öğretim hakkı bulunmasına rağmen bu hakkı kullanma açısından kadınlar ve kız çocukları dezavantajlı gruplar arasındadır. Bunun en büyük sebebi toplumun ataerkil yapısıyla toplumsal cinsiyet

eşitsizliğidir. Kadınların aynı zamanda ev işçisi olarak çalışması, tarla ve bahçe işlerinde çalıştırılması ve dinsel etmenlerle kız çocuğunun okutulmasına sıcak bakılmaması sebebiyle kadınlar erkeklere göre eğitim haklarından daha az yararlanmakta hatta mahrum bırakılmaktadır. Kadınların eğitim alması özgüveninin gelişmesi, toplumsal hayata katılımının artması ve nitelikli işlerde çalışmasına katkı sunup daha huzurlu ve güvenli bir geleceğin oluşmasını sağlayacaktır (Mustafaoğlu, 2006).

Türkiye’de eğitim ile ilgili istatistiklere bakıldığında okuryazar olmayan nüfusun büyük bir kısmını kadınlar oluşturmaktadır. 25 yaş ve üstü okuma yazma bilmeyenler içinde erkeklerin oranı %1 iken, kadınlarda bu oran %6,5 düzeyindedir. 25 yaş üstü yüksekokul veya fakülteden mezun nüfus oranı erkeklerde %21,1 iken, kadınlarda 17,3 olarak bulunmuştur (TÜİK, 2021a). Kız çocuklarının okutulması konusu ülkemizde hâlâ ciddi bir sorun olarak varlığını göstermektedir. Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu’nda eğitime katılımında Türkiye 156 ülke arasında 101. sıradadır. (WEF, 2021). Eğitimin her kademesinde kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerin sayısından azdır. Bu durum kırsalda yaşayan kız çocukları için daha iç karartıcı seviyededir. Okuryazarlık oranının kadınlarda erkeklere göre düşük olmasının en büyük sebeplerinden birisi budur. Eğitimin zorunlu olması bile bu sorunun çözülmesine katkı sağlamamıştır. Kız çocuklarının okutulmaması davranışının altında yatan neden bütünüyle kültürelidir (Kaymaz, 2010).

Türkiye’de kız çocuklarının okula gitmeme sebeplerini araştıran birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların sonuçlarına göre kız çocuklarının eğitim almasını engelleyen birçok etmen vardır. Bu etmenlerden bazıları şu şekildedir; kırsal kesimde aileler ekonomik problemlerden dolayı kız ve erkek çocuklarını okula gönderme konusunda seçim yapmak zorunda kaldıklarında erkek çocuklarını tercih etmektedirler. Kızların erken yaşta evlendirilmesi sorunu bazı kesimlerde devam etmektedir. Ek olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde eğitim alınacak okulun uzakta olması, okullara ulaşım noktasında problem yaşanması, yatılı okulların az olması veya yurt eksiklikleri de yaşanan sorunlar arasındadır (Tunç, 2009).

Kadınların eğitim almasının ve iş gücüne katılmasının önemi konusunda kadınların kendilerinin, ailelerinin ve toplumun hemfikir olmasına rağmen bu konuda etkili önlemler alınamamıştır. Dolayısıyla kadınların sosyal güvence sağlayan işlerde daha fazla istihdam edilmesi, kadınların iş yaşamına nitelikli iş gücü olarak girmelerinin sağlanması ve bu amaçla gerekli eğitim programlarının geliştirilmesi belli başlı hedefler olmayı sürdürmektedir. Kadınlara beceri kazandırılması ve bunun bir sonucu olarak üretime katkıda bulunmaları, ekonomik yaşama daha fazla katılmalarına kalkınma ve büyümeden daha fazla pay almalarına ailede ve toplumda konularının iyileşmesine katkı sağlayacaktır (Koçum, 2013).

İstihdam Sorunu

Türkiye’de kadınların yaşadığı en büyük sorunlardan birisini ekonomik problemler oluşturmaktadır. Kadın ve erkeklerin toplumsal yaşamın tüm alanlarına eşit olarak katılmaları gerekmektedir. Kadınların işgücüne katılımının ve istihdamının sağlanması ekonomik büyümenin oluşumu, sosyal kalkınma ve adaletin oluşması adına önemli bir unsurdur (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2022). Eğitim düzeyine göre 15 yaş üstü iş gücüne katılma oranları okuryazar olmayanlarda %12,4; lise altı eğitim düzeyinde %24,1; lise düzeyinde; %29,9; meslek veya teknik lise düzeyinde %37; yükseköğretim düzeyinde %65,6’dır. Eğitimin ekonomik kalkınmaya ve istihdamın sağlanmasına olan katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Eğitim durumlarına göre kadın işgücü rakamları incelendiğinde eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılım oranlarının da arttığı görülmektedir. 2020 yılı itibarıyla eğitim düzeyine göre en yüksek işgücüne katılma oranı %65,6 ile yükseköğretim mezunu kadınlara aittir. Kadınlarda istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında en fazla hizmet sektörü %60,4; tarım sektörü %22,8; sanayi ve inşaat sektörü %16,8 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021a).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı erkeklere oranla daha düşük seviyededir. 2020 yılında 15 yaş üstü işgücüne katılım oranı erkeklerde %68,2 iken, kadınlarda %30,9 olmuştur. 15 yaş üstü işsizlik oranı erkeklerde 12,3 olurken, kadınlarda 15,3’tür (TÜİK, 2021a). Toplumda erkek ve kadın arasında yaşanan eşitsizlik işgücüne katılım oranlarında da görülmektedir. Türkiye’de kadınların işgücüne katılımının düşük olmasının nedenleri şunlardır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012) :

- Eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılım artmaktadır. Fakat toplumda eğitimin her kademesinde erkek ve kadın arasında eşitsizlik vardır.
- İş hayatında kadına yönelik yapılan ayrımcılıklar kadının iş gücüne katılımını olumsuz etkilemektedir. Görev dağılımında adil davranılmaması, işten çıkarmalarda tercihin önce kadınlardan yana kullanılması, kadınların kayıt dışı düşük ücretle çalıştırılmaları ve bazı meslek gruplarının kadınlara uygun olarak görülmemesi bu ayrımcılıklardan bazılarıdır.
- Bazı meslek gruplarının toplum tarafından kadınlara uygun olarak görülmemesi, “kadın işleri” ve “erkek” işleri olarak ayrılmaları sonucu kadınlar geleneksel mesleklerde yoğunlaşmakta düşük ücret ve statülü işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu işler çoğunlukla geçici ve sosyal güvencesi olmayan işler olmaktadır.
- Tarım sektöründeki kadınlar, çoğunlukla ücretsiz aile işçisi konumunda olmaları ve gelir azlığı nedenleriyle sosyal güvenlik kapsamına girememektedir.

- Çalışma hayatına giren kadınların bu süreci kısa dönemde bitirmesinin sebebi, ev ve çocuk bakımı konusunda da fazla sorumluluk almalarıdır. Kadın, aile yaşamında çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı gibi yükümlülükleri eşi ile paylaşabildiği ölçüde çalışma yaşamına katılabilmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu 2020 verilerine göre ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranı %67,7; kayıt dışı çalışan kadınların oranı %37,1' dir (TÜİK, 2021a). Kadının ücret karşılığı çalışmaya başlaması ve elde ettiği ekonomik özgürlükle birlikte toplumsal yaşamda ve aile yaşamındaki rolünde değişme olsa da, ev ve çocuk bakımı konusundaki yükümlülüğü devam etmektedir. Bu rolden kurtulamamasıyla birlikte aynı zamanda iş yaşamında ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Hamileliği ve anneliği iş yaşamında eşitsizliklerle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır (Beyazyıldız, 2019). Kadının cinsiyetinden dolayı uğradığı bu duruma hukuksal olarak izin verilmemesine rağmen kadın ve erkek arasında ilk olarak ücret farkları bulunmaktadır. Bütün eğitim seviyelerinde bu farkın oluşmasıyla birlikte en fazla fark düşük eğitim seviyesindeki kadınların çalıştıkları işlerde görülmüştür (Kadın ve Demokrasi Derneği [KADEM], 2016).

Türkiye'de bütün kadınlar çeşitli derecelerde ev işleri, yaşlı ve çocuk bakımı konusunda sorumluluk üstlenirler. Fakat bu sorumluluk alma durumu kadınların medeni durumlarıyla ilişkilidir. Evlenmemiş genç kadınlar ev dışında ücretli çalışma kararını daha kolay verebilmektedir. Bunun bir sonucu olarak istihdam ile ilgili istatistiklerde genç kadınların oranı diğerlerine göre daha fazla olmaktadır. Ulusal istatistiklerde kadınların evlendiklerinde iş yaşamını sonlandırmasıyla ilgili veriler bulunmamasına rağmen yaş grupları ile iş gücüne katılım arasındaki ilişki kurulduğunda, yaşları itibarıyla evli olma ihtimali yüksek olan kadınları bulunduran gruplarda işgücüne katılımın düşük olduğu görülmektedir. Kadınların ve erkeklerin medeni durumlarına göre iş gücüne katılımlarına bakıldığında, özellikle kentte yaşayan kadınlarda evli olmanın iş yaşamına katılımı azaltan önemli bir etken olduğu görülmektedir (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği [TÜSİAD] ve Kadın Girişimcileri Derneği [KAGİDER], 2008).

Sağlık Sorunu

Kadınların yaşam süresi erkeklere göre daha uzun olmasına rağmen yaşam kaliteleri daha düşüktür. Yaşam kalitelerinin düşük olması toplumsal statüleri ile ilişkilidir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Dünya Sağlık Raporu'nda insanın yaşam dönemleriyle ilgili öncelikli müdahale alanları belirlemiş kadınların sağlık durumlarına ayrıca önem vermiştir. Yirmi birinci yüzyılda insanların sağlıkla ilgili geleceğinin kadınların sağlığının ele alınmasıyla önemli oranda ilişkili olduğuna vurgu yapılmıştır (Eroğlu, 2004).

Ekonomik problemler ve kadın yoksulluğu beslenme ve barınma sorunlarını beraberinde getirmektedir. Toplumda ve ailede şiddetin çeşitli türlerine maruz kalan kadının fiziksel ve ruhsal sağlığı olumsuz yönde etkilenmektedir. Yaşanan problemler özellikle ruh sağlığının olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Kadınların evlilik döneminde sağlığını olumsuz etkileyen sorunlardan bazıları şunlardır: Hamilelik sürecinde ailenin kız çocuk istememesine karşılık kadının yaşamış olduğu psikolojik baskı, bu dönemde yaşanan beslenme sıkıntıları, bebeklerde ölüm hızının kızlarda yüksek olması (Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008).

2019 yılında Türkiye genelinde ölüm nedenleri incelendiğinde ilk sırada dolaşım sistemi hastalıkları yer alırken, ikinci sırada iyi ve kötü huylu tümörler, üçüncü sırada ise solunum sistemi hastalıkları yer aldı. Kadın ve erkekler için bu sıralamanın değişmediği görülmüştür (TÜİK, 2020). Kadınların en çok sorun yaşadığı dönem olarak menopoza dönemi ve sonrasıdır. Bu dönemde kas ve iskelet sistemi rahatsızlıkları, yaralanmalar, diyabet, yalnızlık hissi ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklar görülmektedir. Bu durum kadınların toplum tarafından yaş ve toplumsal cinsiyet faktörlerine bağlı çifte ayrımcılıkla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır (Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008).

Siyaset Sorunu

Toplumda birçok alanda olduğu gibi siyasette de erkek egemen kültürün etkisi görülmektedir. Kadınların siyaset alanına uygun olmadıkları, siyasetin erkeklerin yapması gereken bir iş olduğu toplum tarafından kabul görmüş bir durumdur. Bu yanlış inanca inananlar sadece erkekler değildir. Dünya kadınları, toplumsal değer yargılarından, toplumsal cinsiyet rollerinden ve yasalardaki ayrımcı hükümlerden dolayı yüzyıllarca içinde buldukları siyasal sistemlerle bağ kuramamıştır. Yasalarda yapılan değişiklikler, kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı kadınların siyasal katılımında değişikliğe sebep olsa da hala erkeklerle eşit düzeyde değildir. Özellikle seçilme hakkının kullanılmasında ve siyasal karar mekanizmalarında yer alma noktasında iki cins arasındaki belirgin eşitsizlik varlığını devam ettirmektedir. Bu eşitsizliğin giderilmesi sadece adalet ve demokrasi talebi olmakla kalmayıp aynı zamanda kadının statüsünün geliştirilmesi için de gereklidir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012). Siyasi hayata katılım kadınların kişisel gelişimine, demokrasinin yerleşmesine ve insan kaynağının harekete geçmesine katkı sağlayacaktır (KADER, 2016). Kadının yer almadığı mekanizmalarda kadın sorunlarına yeterince duyarlılık oluşmamakta, bu sorunların bilincine yeterince varılamamakta ve dolayısıyla etkili çözümler getirilememektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012).

Dünyadaki örneklere bakıldığında demokrasinin uygulanmasıyla kadınların siyasi karar mekanizmalarında bulunması doğru orantılıdır. Gelişmiş demokrasilerde kadınlar siyasi hayatta söz sahibi olmakla birlikte karar mekanizmalarında da etkin rol almaktadır. Kadınların siyasi hayata katılmasında siyasi partiler önemli kanallardan birini oluşturmakla birlikte, başka kanalların da mevcut olduğu bir gerçektir. Meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütleri siyasi katılıma aracılık etmektedir (KADER, 2016). Türkiye’de siyasette, sendikalarda, sivil toplum kuruluşlarında ve karar mekanizmalarında kadın erkek arasında belirgin bir eşitsizlik vardır. Türkiye’de anayasanın ilgili maddelerine göre kadınlar seçme ve seçilme, siyasi parti kurma ve siyasi partilere katılma konusunda erkeklerle eşit haklara sahiptirler. Siyasette her ne kadar eşitlik anlayışı varsa da kadınlar siyasal hayatta ve karar mekanizmalarında erkeklerle eşit oranda temsil edilmemektedirler (Beyazyıldız, 2019). Türkiye’de kadınların siyasi hayattaki ve karar mekanizmalarındaki oranı dünya ortalamasının altındadır. Son yıllarda dikkate değer bir değişiklik olmasına rağmen sorunlar hala belirgin oranda devam etmektedir (KADER, 2016).

Şiddet Sorunu

Şiddet, Dünya Sağlık Örgütü tarafından, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması durumu” olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2002). Aile içi şiddet ise genelde erkeğin eşine, ebeveynlerin çocuklarına, çocukların birbirine, kadının eşine uyguladığı veya geniş ailelerde ailedeki diğer bireylerin dâhil olduğu şiddeti tanımlar (İçli, 1994). Şiddet gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde en büyük sorunlardan biridir. Özellikle kadına yönelik uygulanan şiddet dünyada önemli bir sorundur (Polat, 2016). Aile içi şiddet denildiğinde genellikle erkeğin kadına uyguladığı şiddet akla gelmektedir. Bunun sebepleri şunlardır: toplumda kadının erkeğe fiziksel şiddet uygulaması ender görünen bir durumdur, erkeklerin uyguladığı şiddetin sonucu daha tehlikeli ve zarar vericidir, kadının uyguladığı şiddet genelde erkeğin şiddetine karşı kendini koruma amaçlıdır, erkek hamilelik döneminde de şiddet uygulayabilmektedir (İçli, 1994). Şiddet denildiğinde akla gelen genelde fiziksel şiddettir. Fakat şiddet, sözlü şiddet, psikolojik şiddet, ekonomik şiddet gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Zamana ve kültüre göre toplumsal cinsiyet rolleri değişse de genel olarak bakıldığında şiddet olgusu çoğu toplumda varlığını devam ettirmektedir (Beyazyıldız, 2019).

Kadına yönelik şiddet fiziksel, cinsel, psikolojik, ayrımcılık, dışlanma, mahrum bırakılma gibi boyutları olan toplumsal bir sorundur. Gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde kadına karşı şiddet değişik boyutlarıyla ve farklı yoğunluklarda görülmektedir (KADEM, 2016). Dünya Sağlık Örgütü’nün 79 ülkeden topladığı

verilere göre dünyada fiziksel ve cinsel şiddet gören kadın sayısı %30'un üzerindedir (WHO, 2013). Şiddet ekonomik açıdan gelişmemiş toplumlarda daha belirgin olarak görülmektedir. Şiddetin hangi türü olursa olsun kadının hayatına korku ve güvensizlik aşılama, temel hak ve özgürlüklerini kullanmalarına engel olmaktadır. Özellikle aile içi şiddet aile mahremiyeti olarak görülerek gizlendiği için engellenmesi daha zor olmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012).

Kadına yönelik şiddetin nedenlerine yönelik araştırmalarda genellikle Heise (1998) tarafından önerilen *Ekolojik model* temel alınmaktadır. Ekolojik Model'de farklı düzeylerdeki etmenler iç içe dört halka şeklinde kurgulanmakta, en içteki halka bireylerin kişisel özelliklerini (ör., demografik özellikler, alkolün kötüye kullanımı, çocuklukta şiddete maruz kalma), ikinci halka ilişkinin özelliklerini (ör., karar alma sürecinde bireyler arası eşitsizlikler, evlenme şekli, çiftler arası çatışma, maddi gelir üzerindeki kontrol), üçüncü halka sosyal etkenleri (ör., çekirdek/geniş aile gibi aile türleri, ailenin yaşadığı yerleşim birimi, yakın çevrenin şiddete karşı tutumları), son halka ise toplumun özelliklerini (ör., ataerkil toplum düzeni, cinsiyetçilik, sınıfsal eşitsizlikler) temsil etmektedir. Model kişisel, durumsal ve sosyokültürel etkenleri bir arada incelemekte ve bu nedenle kadına yönelik şiddetle mücadelede de temel bir anlayış sağlamaktadır (Kandemirci ve Kağnıcı, 2014; Page ve İnce, 2008).

Türkiye'de aile içi şiddet, cinsel şiddet ve ensest ilişki yaygın problemlerdendir. Sadece düşük sosyoekonomik ve kültürel düzeydeki bölgelerde değil gelişmiş bölgelerde de bu sorunlar yaşanmaktadır. Aile içi şiddet kadını baskılama ve denetim altında tutmak amacıyla kullanılmaktadır. Kadınları korumaya yönelik faaliyet gösteren kadın sığınma evleri bu sorunla baş etmede yetersizdir. Cinsiyet ayrımcılığının sonucu olarak ortaya çıkan şiddetle mücadele toplumun temel kültür kodlarının çağdaş değerlerle değiştirilmesiyle ortadan kaldırılabılır (Kaymaz, 2010).

Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet 2014 Araştırma sonuçlarına ilişkin veriler Türkiye'de şiddetin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Araştırma ile ilgili veriler şu şekildedir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014):

- Yaşamının herhangi bir döneminde eşi veya eski eşi tarafından fiziksel şiddete maruz bırakılan kadınların oranı %36'dır. Evli kadın nüfusu içinde %13'ü yumruklendiğini, %10'u tekmelendiğini ya da yerde sürüklendiğini, %6'sı boğazının sıkıldığını ya da yakıldığını ve %3'ü ise bıçak gibi aletlerle tehdit edildiğini ya da bu aletlerle şiddet gördüğünü belirtmiştir.

- Yaşamının herhangi bir döneminde duygusal şiddet yaşayan kadınların oranı %44'tür.
- Yaşamının herhangi bir döneminde cinsel şiddete maruz kalan kadınların oranı %12'dir.
- Yaşamın herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddetin birlikte yaşanma oranı % 38'dir.
- Kentte fiziksel şiddet oranı %35 iken kırdada %37,5'tir.
- Yaşadıkları fiziksel şiddet sonucunda yaralanan kadınların oranı %26'dır.
- En az bir kez fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmış kadınlardan eğitimi olmayanların oranı %43, lisans ve lisansüstü üzeri düzeyde eğitim alanların oranı ise %21'dir.
- Yaşadıkları şiddeti kimseye anlatamayan kadınların oranı %44'tür.

2017 yılında 407 kadın erkekler tarafından öldürülmüş, 332 kadın cinsel şiddete maruz kalmıştır (Kadın Adayları Destekleme Derneği [KA.DER], 2017). 2018 TÜİK Türkiye verilerine göre ise erkekler tarafından 440 kadın hayatını kaybetmiş, 317 kadın ise cinsel saldırılara maruz kalmıştır (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2019).

Pozitif Psikoloji

Pozitif psikoloji alanı değerli öznel deneyimler alanında: iyilik hali, geçmişe yönelik memnuniyet ve tatmin, geleceğe dair umut ve iyimserlik, şimdiki zamanda umut ve mutlulukla ilişkilidir. Bireysel düzeyde: sevmeye yeteneği, cesaret, kişiler arası ilişki, estetik duyarlılık, sebat, affedicilik, özgünlük, ileri görüşlülük, maneviyat, yetenekler ve bilgelik gibi olumlu kişisel özelliklerle ilgilidir. Grup düzeyinde ise, vatandaşlık becerileri ve kişiyi daha iyi bir vatandaş olmaya teşvik eden özellikler yer almaktadır: sorumluluk, şefkat, nezaket, yardımseverlik, ölçülülük, hoşgörü ve iş ahlakı ile ilişkilidir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Peterson'ın (2000) pozitif psikoloji tanımı şu şekildedir: insanların doğumundan ölümüne kadar hayata bağlanmalarına ve hayatı daha anlamlı yaşamalarına destek veren olumlu olan durumlarla ilgili tespitler yapan bilimsel çalışma alanıdır.

Pozitif psikolojinin tarihçesi, James'in (1902) sağlıklı zihin ile ilgili çalışmalarına; Adler'in (1937) insanın güçlü yanlarına vurgu yaptığı bireysel psikoloji araştırmalarına; Allport'un (1958) insanın pozitif özellikleriyle ilgili çalışmalarına kadar dayanır. Bu çalışmalar hümanist ve varoluşçu yaklaşımların oluşması için temel oluşturmuş ve insanların yaşamlarında anlam bulmalarına ve ruh sağlığının gelişimine katkı sağlamıştır. Maslow'un (1907) kendini gerçekleştirmeyle ilgili çalışmaları, Rogers'ın (1961) koşulsuz olumlu kabul

çalışmaları, Rollo May (1953) ve Yalom'un (1980) yaşamda anlam bulmayla ilgili çalışmaları pozitif psikolojinin gelişmesinde temel oluşturmuştur (Ergüner Tekinalp ve Işık Terzi, 2015).

Psikoloji bilimi İkinci Dünya Savaşı'ndan önce akıl hastalıklarını iyileştirme, tüm insanların hayatını geliştirme ve yetenekleri tanımlamak üzerine çalışmalar yapmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ruhsal hastalıkları tedavi ve iyileştirme üzerine yoğunlaşmış, hastalık modeli haline gelerek hasarın onarılmasına odaklanmıştır. İyi olanı beslemeye değil yalnızca kırık olanı tamir etmeye çalışmıştır. Patolojiye gösterilen bu önem, gelişen toplumun ihmal edilmesine sebep olmuştur (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

Psikolojinin öncelikle olumsuz odaklanmasıyla ilgili birkaç açıklama vardır. Bunlardan biri olumsuz duygular olumluya göre daha kolay fark edilir ve görünür. Başka bir neden olumsuz duygu ve tecrübeler daha tehlikeli ve aciliyet arz ederler. İkinci Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan hasar konusundaki endişeler buna örnektir. (Gillham ve Seligman, 1999). Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) olumsuz yönelmenin ana sebebinin öncelikle psikolojik sorunlara odaklanmaktan kaynaklandığını belirtmiştir. Cohn ve ark. (2009) bu sorunların sebebinin negatif duyguların baskın olmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bireyin güçlü yanlarına odaklanmak problemlerin azalmasına veya oluşmadan önlenmesine sebep olması sebebiyle önem arz etmektedir (Gable ve Haidt, 2005).

Pozitif psikoloji üzerine 1999 yılında Amerikan Psikoloji Derneği başkanı olan Martin Seligman kapsamlı araştırmalar yapmış ve akımın ilk temsilcisi olmuştur (Wright, 2003). Bu dönemde pozitif psikolojinin temelleri atılmış, Pozitif Psikoloji Merkezi kurulmuştur. 2006 yılında Pozitif Psikoloji Dergisi'nin (Journal of Positive Psychology) yayına hazırlanması da alanla ilgili önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir (Linley ve ark., 2006).

Pozitif psikoloji insanın kendi yaşamını düzenleyecek ve kendini geliştirebilecek içsel güce sahip olduğunu savunmaktadır (Akin-Little ve Little, 2004). Pozitif psikolojinin insan doğasına ilişkin bu düşüncesi hümanist psikoloji ile oldukça benzerdir. Pozitif psikoloji insancıl psikolojiden farklı olarak insanın kendini gerçekleştirme potansiyelini hangi kaynaklarla başarabileceği konusu üzerinde durmuştur. İnsanın yapamadıklarından ziyade yapabildiklerine odaklanarak olumlu bir bakış açısı sunmuştur (Demir ve Türk, 2020). Bu bakış açısından hareketle pozitif psikolojinin insana dair bazı varsayımları vardır. İlk olarak birey aktif bir roledir ve kendi hayatına yön verebilir. İkincisi, birey gelişmek için içsel motivasyona sahiptir. Sonuncusu da, pozitif psikolojinin desteklemiş olduğu davranış değişikliği kişinin hayata bağlanma yönünde daha fazla istek oluşturmasına sebep olur (Akin-Little ve Little, 2004).

Pozitif psikolojinin amacı sadece hasarın onarılması değil güçlü yanların da araştırılmasıdır. Psikoloji sadece problemlerle ilgili değil aynı zamanda güçlü yanlar ve

erdemlerle ilgilidir (Seligman ve ark., 2005). Pozitif psikolojinin bir diğer amacı yalnızca olumsuz tecrübelerle uğraşan psikoloji biliminin bakış açısını değiştirerek olumluya da çevirmesidir. Pozitif psikoloji yalnızca olumluya odaklanarak olumsuzla vurgu yapmayı reddetmez, hem olumluya hem olumsuzla odaklanarak insan deneyimlerinin bütünlüğünü hedefler (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Gable ve Haidt (2005) psikolojinin farklı alanlardaki araştırma bulgularına vurgu yapmış, önemli araştırmaların çoğunun olumsuzla odaklanmalarına değinerek eleştiri getirmişlerdir. İnsanı geliştiren değişkenlerin daha çok araştırma konusu olması gerektiğini belirtmişlerdir. Şu an pozitif psikoloji alanında dünya çapında yüzlerce lisans dersi ve uygulamalı pozitif psikoloji alanında yüksek lisans programları bulunmakta, kongreler ve konferanslar düzenlenmektedir. Pozitif psikoloji hızla gelişmekte ve çok sayıda alana ve disipline yayılmaktadır (Hefferon ve Boniwell, 2011).

Geçmişte insanları olumlu davranışlara motive etmek maksadıyla güçlerin kullanımı üzerinde durulmuş, bazı kaynaklarda cesaret, bilgelik, sadakat gibi niteliklerden bahsedilmiştir. Fakat daha önce evrensel olarak kabul gören erdem sınıflamaları bulunmamaktadır (Biswas-Diener ve Dean, 2007; akt. Işık, 2020). Güçlü yönlerin ve erdemlerin pozitif psikolojisi iyi bir yaşamla ilişkili kişilik özelliklerinin belirlenmesi için yola çıkmıştır. Evrensel olarak değerli olduğu bilinen güçlü karakter özellikleri pozitif psikolojinin asıl ilgi alanını oluşturmaktadır (Carr, 2016).

Karakter Güçleri

Erdem, kişinin kendine ve topluma yararlı düşünce ve davranışlara sahip olmasıdır. (McCullough ve Snyder, 2000). Karakter, bireyin duygu düşünce ve davranışlarındaki olumlu özellikler bütünüdür (Park ve Peterson, 2006). Karakter yaşam boyu şekillendirilebilir ve çevresel faktörlerden etkilenebilir özelliklerdir (Park ve Peterson, 2008). Duygu, düşünce ve davranışlarla ifade edilen olumlu özellikler olarak tanımlanan karakter güçleri genel olarak tutarlı olmakla birlikte çevresel faktörlerden etkilenecek geliştirilebilir. Karakter güçlerinin varlığını ölçmek amacıyla temel ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütlere göre belirlenen 24 karakter gücü vardır. Bu ölçütler şu şekildedir (Park ve ark., 2004):

- Tüm kültürlerde yaygın bir şekilde vardır.
- Bireyin mutluluğuna katkıda bulunur
- Ahlaki açıdan da önemlidir.
- Gözlenebilir, tutarlı özelliklerdir.
- Bazı belirgin biçimde bireylerde daha az bazılarında daha fazladır.
- Erken yaşlardan itibaren gelişmeye başlar.

Bilimsel bir araştırma alanı olarak 2004 yılında Christopher Peterson ve Martin Seligman'ın Karakterin Güçlü Yönleri ve Erdemler'i (Character Strengths and Virtues) yayınlamasıyla resmiyet kazanmıştır. Bu alanın oluşması psikolojide ihmal edilen karakterin güçlü yönleri ve erdemlerinin bilimsel açıdan araştırmaları için bağlam oluşturmuştur (Carr, 2016). Karakter güçleri sınıflamasında bulunan 6 erdem kategorisi ve bu erdemlerin 24 karakter gücü bulunmaktadır. Bu erdemler ve karakter güçleri aşağıda açıklanmıştır (Peterson ve Seligman, 2004:

1. Bilgelik

Bilginin kazanılması ve kullanılmasına ilişkin erdem boyutudur. Seligman tarafından zekâ türü olarak nitelendirilen bilgeliğin özellikle dinlerde, psikoloji, edebiyat, felsefe gibi alanlarda önemine çokça vurgu yapılır. Yaratıcılık/orijinallik, merak, öğrenme aşkı, açık fikirlilik ve çok yönlü bakış açısı bilgelik erdeminin ilişkili olduğu karakter özellikleridir.

Yaratıcılık, Pratik Zekâ ve Orijinallik (Creativity, Ingenuity and Originality). Özgünlük olarak da adlandırılan bu karakter gücü problemler karşısında yeni ve üretken yöntemler düşünme gücüdür. Yaratıcılık sanatsal başarıyı da içerir ama sadece onunla sınırlı değildir. Yaratıcılığın iki temel bileşeni bulunmaktadır. İlk olarak kişinin fark edilebilir oranda şaşırtıcı ve alışılmadık dışında fikirler sunması ve buna yönelik davranışlarda bulunması gerekir. İkinci olarak da kişinin ürettiği durumun kişinin kendi yaşamına ve diğerlerine olumlu etkisi olmalıdır.

Merak (Curiosity). Süregelen yaşamın bütününe dair ilgi duyma, yaşama dair etkileyici konular bulma gücüdür. Merak kişinin yaşama ilişkin konulara yönelik içsel motivasyonudur. Merak karakter gücüne sahip olan kişiler yeni deneyimlere açıktır ve yenilik arayışındadır. Bu yenilik arayışı kişileri keşif yapmaya yönelir.

Öğrenme Aşkı (Love of Learning). Bu karakter gücü yeni bilgi ve beceri edinmeye yönelik ilgi duyma olarak tanımlanmaktadır. Bu özelliğe sahip olan kişiler yeni bilgi ve beceri edinmeye karşı motivasyona sahiptirler. Öğrenme aşkı yüksek olan kişiler bir görevi şu anda yapamasa da gelecekte yapabileceğine inanırlar, yeni bilgi edinmeyi severler. Öğrenmenin kendisi bu kişiler için bir ödüldür. Bu karakter gücü aynı zamanda var olan bilgi ve becerilerin sağlamlaştırılmasıyla da ilişkilidir.

Açık Fikirlilik (Openmindedness). Açık fikirlilik, olaylara her açıdan bakma, rasyonel biçimde düşünüp tüm kanıtları inceleme, acele değil düşünerek sağlıklı karar verme gücüdür. Açık fikirlilik, ilk olarak felsefenin araştırma konusu olmuştur. Açık fikirlilikle ilgili ilk çalışmaları John Dewey yapmış olup görüşleriyle diğer psikologlara da ışık tutmuştur. Açık fikirlilik karakter gücüne sahip kişiler kanıtlar karşısında fikrini değiştirebilirler.

Çok Yönlü Bakış Açısı (Perspective). Sorunlar karşısında akılcı öneriler getirebilme gücü olarak tanımlanmaktadır. Çok yönlü bakış açısı bilgi ve yaşantılar sonucu ortaya çıkar fakat yalnızca bundan ibaret değildir. Diğerlerini dinleyebilme ve iyi önerilerde bulunabilme becerisidir. Bu karakter gücüne sahip olan kişiler karar verirken hem akıl hem de duyguları bir arada kullanabilir. Topluma katkıda bulunmaya ilişkin bir motivasyon hisseder. Kendi bilgi ve beceri sınırlarının farkındadır ve problemlerin özünü görebilir.

2. Cesaret

İçsel ve dışsal tüm engeller karşısında hedefleri başarma isteğidir. Cesaret hem içsel hem dışsal yaşam göstergeleriyle ilişkilidir. Fiziksel, psikolojik ve ahlaki olmak üzere üç farklı boyutta ele alınmıştır. Fiziksel cesaret; yaralanma veya ölüm korkusunun üstesinden gelme, psikolojik cesaret; var olan bir engeli aşacağına inanma ve bunun kişisel gelişimine katkısı olacağını düşünme; ahlaki cesaret; sosyal ilişkileri pahasına etik ilkelerden vazgeçmeme olarak açıklanabilir. Cesaret erdemi dört karakter gücünü içerir. Bunlar: cesur olma; sebatkârlık, azim ve çalışkanlık; dürüstlük, özgünlük ve gerçeklik; yaşam coşkusu, istek ve enerjidir.

Cesur Olma (Bravery). Fiziksel ve psikolojik tehlikelerle baş edebilme, bunlara rağmen doğruyu söyleyebilme gücüdür. Fiziksel cesaretle benzer özellikler göstermekle birlikte korkusuzluk yerine korkuya rağmen yapılmasına ihtiyaç duyulan şeyi yapma yönü itibariyle fiziksel cesarettten farklılık gösterir. Cesur olma karakter gücüne sahip olan kişiler gerektiğinde risk alabilir, davranışlarının sorumluluğunu alabilir, doğruyu söylemekten geri durmaz ve korkularına hâkimdir.

Sebatkârlık, Azim ve Çalışkanlık (Perseverance, Diligence and Industry). Sebatkârlık, çalışkanlık ve azim zorluklara ve engellere rağmen başlanılan işi keyif alarak bitirmektir. Bu karakter gücüne sahip olan kişiler bir işe tutkuyla bağlanabilir ve cesaretsizliğe rağmen pes etmez. Bu kişiler hedef yönelimli hareket edebilir, yüksek iradeye sahiptir, bir işte başarısız olduğu zaman pes etmeyip defalarca denemeye devam eder, birinin kendilerini cesaretlendirmesine ihtiyaç duymazlar.

Dürüstlük, Özgünlük ve Gerçeklik (Honesty, Authenticity and Genuineness). Kendi ve dünya hakkında gerçekleri konuşma, kişinin niyetlerini, duygu ve düşüncelerini olduğu gibi yansıtması ve davranışlarının sorumluluğunu alması dürüstlük karakter gücünü tanımlamaktadır. Bu karakter gücüne sahip olan kişiler popüler olmaktan çok kendileri olmayı önemserler, doğruyu söylediklerinde işlerinin yolunda gideceğine inanırlar, verdikleri sözleri mutlaka yerine getirirler ve duygularıyla ilgili dürüsttürler.

Yaşam Coşkusu, İstek ve Enerji (Zest, Enthusiasm and Energy). Yaşama enerji ve heyecanla yaklaşma, işleri gönüllülükle yapma ve yarım bırakmama, hayatı macera olarak

görerek canlı ve aktif yaşamadır. Bu karakter gücüne sahip olan kişiler kendilerini coşkulu hisseder, enerjileri yüksektir, çoğunlukla uyanık hisseder ve hayatı doya doya yaşarlar. Fiziksel ve ruhsal olarak anlam doludurlar.

3. İnsaniyet

İnsaniyet erdemi sosyal ilişkilerde yer alan kişilerarası olumlu ve güçlü yönlerdir. İnsaniyet erdemi içerisinde yer alan güçler sosyal ilişkilerde yakınlık kurma ve dostça davranma eğilimiyle ilişkilidir. Bu erdem iyi yüreklilik, sevgi ve sosyal zekâ karakter güçlerini kapsar.

İyi Yüreklilik (Kindness). Diğerlerine karşı iyi olma eğilimi olarak tanımlanır. Diğer insanların yararını düşünme, cömert olma ve yardım etmeye yönelik ilgi duymadır. Bu karakter gücüne sahip olan kişiler diğer insanları da kendisi kadar önemser, diğerlerine neşe ve rahatlık verir, vericidir, özellikle acı çekenlere karşı şefkatlidir ve sadece yakınlarına değil herkese karşı iyilik yapmayı önemser. Kendini evrenin merkezinde görmez diğerlerinden biri olduğuna inanır.

Sevgi (Love). Sevme ve sevilme kapasitesi olarak tanımlanmakta olup diğerleriyle yakınlık kurma ve yakın ilişkilerde paylaşım önem vermeyi içerir. Sevgi karakter gücü arkadaş, ebeveyn, partner fark etmeksizin karşılıklı sevgi ve ilgiyi içerir. Sevgi sosyal ilişkilerde bilişsel, davranışsal ve duygusal yakınlık kurmayla ilgilidir. Sevgi ve sevme kapasitesi doğuştan gelir özellikle psikolojik sağlık açısından olumlu etkilere sahiptir.

Sosyal Zekâ (Social Intelligence). Kişinin kendisinin ve diğerlerinin duygularına ilişkin farkındalığının olması ve insanların davranışlarına sebep olan duyguları anlayabilmesidir. Bu karakter gücüne sahip kişiler duygusal bilgiyi anlayabilir ve yönetebilir, farklı görevlerde kendi performans ve duygularına ilişkin farkındalığa sahiptir, sosyal ilişkilerinde işbirliği için sosyal bilgiyi işleyebilir. Sosyal, kişisel ve duygusal zekâ birlikte kullanılabilir. Bu kavramlar birbiriyle binişik olmakla birlikte sosyal ilişkilerle ilgili olması sebebiyle karakter gücü olarak sosyal zekâ kavramı kullanılmaktadır.

4. Adalet

Adalet sağlıklı toplumsal yaşamın ana noktasını oluşturan adil ve eşit olmayla ilgili erdemdir. Birey ve toplum arasındaki en uygun etkileşime dayanır. Takım çalışması, adil olma ve liderlik adalet erdemiyle ilişkili olan karakter güçleridir.

Ekip Çalışması (Teamwork). Kişinin kendi çıkarlarından ziyade toplumun çıkarlarını gözetmesi, gruba sadık kalması olarak tanımlanmaktadır. Kişi zorlanma durumundan dolayı değil, grup üyesi olarak yapması gerektiği için yükümlülüklerini yerine getirir. Bu kişiler güçlü bir görev duygusuna sahiptir, kendi kararlarından ziyade grubun kararlarına saygı duyar,

grup için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışır. Sosyal adalet ve çevre bilinci konularında duyarlıdır. Dernek ve sivil toplum kuruluşlarına katılma konusunda aktiftir. Toplumun gelişmesi konusunda sorumluluk duyar.

Adil Olma (Fairness). Herkese eşit şekilde davranma ve kararlarında yanlılığa yer vermeme olarak tanımlanan karakter gücüdür. Kişi, duygusal karar ve ihtiyaçlarına bağlı kalmadan kararlar alır ve herkese eşit şans verir. Bu karakter gücüne sahip kişiler birinden hoşlanmasa dahi adil davranır, kişisel çıkarları için insanları kandırmaya çalışmaz ve kendi adalet anlayışına koşulsuz bağlı kalır.

Liderlik (Leadership). Grup etkinliklerinde aktif olarak rol almak, grubun başarısı için kişileri motive etmek ve kişilere yardımcı olmak olarak tanımlanmaktadır. Grup üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmesi ve üyeler arası pozitif ilişkilerin oluşması için çaba göstermek iyi bir liderin özellikleridir. Grubun yararı için sorumluluk almaktan kaçınmazlar ve acil durumlarda görev alabilirler. Bu karakter gücüne sahip bireyler ilişkilerde ve sosyal durumlarda baskın roller alma eğilimindedirler. Diğer grup üyelerini organize edebilir, çatışmaları çözebilir ve idareyi ele alabilirler.

5. Ölçülülük

Kişileri aşırılık içeren davranışlara karşı koruyan ve kişinin kendini sınırlamasıyla ilgili karakter güçlerini içeren erdemdir. Kişinin kendine ve diğerlerine karşı özveri şeklidir. Ölçülülük erdemi affetme ve merhamet, tevazu ve alçakgönüllülük, tedbirlilik, öz-düzenleme ve öz-kontrol olmak üzere dört karakter gücünü içerir.

Affetme ve Merhamet (Forgiveness and Mercy). En genel ifadeyle hatayı affedebilme ve diğerlerine ikinci bir şans verebilme olarak tanımlanabilen karakter gücüdür. Affetmeye güçlü bir meyili olan kişiler duyguları incindiğinde kolayca üstesinden gelebilir. Kolay kolay kin tutmaz ve diğerlerine karşı olumsuz duygular hissetmezler. İntikam almaktan çok sorun çözmeye odaklıdır. Zarara zararla karşılık vermeye çalışmazlar. Kendilerine zarar veren kişilerle olumlu ilişkiler geliştirmek için çabalarlar.

Tevazu ve Alçakgönüllülük (Humility and Modesty). Bu karakter gücüne sahip kişiler ilgi peşinde koşmaz, hatalarını kolaylıkla kabul edebilirler. Tevazu ve alçakgönüllülük arasında ufak bir fark bulunmaktadır. Tevazu daha çok dışsal kaynaklıdır, kişinin maddi kaynaklı seçimlerini sadelikten yana kullanmasıdır. Alçakgönüllülük ise içsel kaynaklıdır. Alçakgönüllülük kişinin kendini aşağıda ve yetersiz görmesi olarak anlaşılmalıdır. Benliğin doğru ifadesi ve dikkati benlikten diğer insanlara çevirmedi.

Tedbirlilik (Prudence). Kişinin eylemleriyle ilgili daha temkinli olması, sonuçlarını düşünmeden hareket etmemesi ve gereksiz risk almaması olarak tanımlanır. Bu karakter gücüne sahip kişiler kısa süreli tatmin için uzun süreli hedeflerden taviz vermez ve akıllı

tercihler yaparlar. İleri görüşlüdürler ve anlık dürtülerle hareket etmezler. Tedbirli kişilerin sıkıcı ve gergin olduklarına dair yanlış bir inanç vardır fakat bu kişiler geleceğine yön veren kararları almada ileri görüşlüdürler.

Öz-Düzenleme ve Öz-Kontrol (Self-Regulation and Self-Control). Her türlü aşırılığı kontrol etme yeteneği olup ölçülülüğün en genel özelliğidir. Kişi duygu ve davranışlarını düzenler, kontrol edebilir ve disiplinlidir. Öz düzenlemenin tersi disiplinsiz olma, her an öfkelenme potansiyelinin olması ve kontrolün olmaması durumudur. Öz-düzenleme ve öz-kontrol birbiri yerine kullanılmakla birlikte aralarında ufak bir fark vardır. Buradaki öz-düzenleme daha çok öz-disiplin ile ilgili bir kavramdır, kişinin istemediği şeyleri yapmaması olup, öz-kontrolden daha dar anlamıyla kullanılmaktadır.

6. Aşkılık

Daha büyük bir varlıkla bağ kurma olarak tanımlanır. Kişinin kendisini aşmasını ve evrenin genişliğiyle bağ kurmasını yaşamında anlam bulmasını sağlayan erdem boyutudur. Diğer karakter güçleri birey veya sosyal ilişkilerle ilgiliyken aşkılık erdemi ile ilgili güçlü yanlar bunların ötesindedir. Takdir, kişiyi yaşamda güzel olan her şeyle; şükran, minnet duyulan güzel şeylerle; umut, hayal ve özlemlerle; mizah, olumsuz duygular yerine olumlu duygular oluşturmayla; maneviyat, diğerlerinden daha büyük bir anlamla bağlantı kurmayla ilişkilidir.

Şükran (Gratitude). Bu karakter gücü yaşamdaki güzelliği, mükemmelliği ve becerili performansı takdir etme olarak tanımlanır. Gerçekleşen iyi şeyleri fark etme ve şükretme ve bunu ifade etmeyle ilişkili karakter gücüdür. Bu karakter gücüne sahip kişiler yaşamın kıymetini bilir, hayatı kendisine sunulan bir armağan olarak düşünür, diğerlerinin kendisi için yapmış olduğu iyiliklere karşı şükran duyar. Ebeveynlerine müteşekkirdir ve olumsuz durumlarda dahi şükredecek bir yan bulur. Bu karakter gücü dünyada iyiliğin varlığını bulma, fark etme ve zevk almayla ilgilidir. Kişi olumlu yanı görmeye açık olduğunda yaşamda daha fazla anlam bulur.

Mizah (Humor). Gülmeyi sevme, diğer insanları güldürmek için çabalama ve olayların komik yanını görebilme olarak tanımlanır. Mizah duygusu olarak da adlandırılan bu karakter gücüne sahip kişiler günlük davranışlarına mizahı da katar, olumsuz durumlarda bile olayların mizahi yönünü görür, sosyal ilişkilerinde neşelidir ve insanları da neşelendirir. En önemlisi de üzüntünün içindeki mizahı yok etmesine izin vermez.

Umut (Hope). Gelecekte iyi şeylerin olacağına dair inanca sahip olmak ve bunun için çabalamak şeklinde tanımlanır. Olumsuz durumlara karşın gelecek hakkında umutlu olma, iyiliğin kötülük karşısında kazanacağına inanma, geleceğe yönelik plan yapma ve bunları başaracağına inanma, olumsuz bir durumda dahi sonraki plana geçerek umutlu olma,

olayların ve durumların iyi tarafından bakma bu karakter gücüne sahip kişilerin özellikleri arasındadır.

Estetik ve Mükemmelliğin Takdiri (Appreciation of Beauty and Excellence). Bu karakter gücü yaşamın farklı alanlarındaki estetiği, mükemmelliği ve becerili performansı fark etme ve takdir etme olarak tanımlanmaktadır. Estetik ve mükemmelliğin takdirinde iki bileşen vardır. Birincisi fiziksel güzelliklerin takdir edilmesidir. İkincisi ise karşılıksız yapılan iyilik, ahlaklı davranış ve farklı konulardaki beceri ve yeteneklere ilişkin güzelliklerin takdir edilmesidir. Bu karakter gücüne sahip kişiler ormanda gezerken veya kitap okurken, sporla ilgili bir aktiviteye katılırken, sosyal ilişkilerde veya hayata dair güzelliklerle karşılaştığında hayranlık ve takdir duygusunu hissederler.

Maneviyat (Spirituality). Yaşamda anlam bulma konusunda inanca sahip olma ve evrendeki yerini bilme olarak tanımlanır. Maneviyat ahlaki değerlerle ve iyiliğin peşinde olmayla ilişkilidir. Maneviyat karakter gücü aşkınlık erdeminin ilk örneği gibidir. Yaşamın amacının olduğuna ve kendinden daha büyük bir gücün olduğuna inanma evrensel bir gücün varlığına ve ölümden sonra yaşama inanma, dini inanışına uygun eylemlerde bulunma bu karakter gücü ile ilgilidir.

Psikolojik Sağlamlık

İnsanlığın varoluşundan bugüne kadar tüm toplumlar çeşitli olumsuz yaşantılara maruz kalmışlardır. Doğal afetler, savaşlar, salgınlar, toplumsal ve siyasi büyük olaylar yaşanmaktadır. Bunun yanında aile içi kayıplar, şiddet, ebeveynlerin ölmesi, yoksulluk ve istismar gibi problemler toplumdaki bireyler tarafından sıkça yaşanan sorunlardır. Bu sorunlar kişiler üzerinde fiziksel ve psikolojik olumsuz etkilere sebep olabilmektedir (Bulut, 2020). Olumsuz yaşam olaylarına maruz kalan bireylerin önemli bir kısmı bu durumdan olumsuz etkilenirken, benzer yaşantıları geçirmesine rağmen ayakta kalabilen ve hayatına güçlü bir şekilde devam edebilen bireyler de vardır (Masten, 2014). Bu bireylerin temel özelliği psikolojik sağlamlıktır (Masten ve Reed, 2002).

İngilizcedeki "resilience" kelimesine karşılık gelen bu kavram psikoloji ve eğitim alanında da çalışılan önemli kavramlardan birisi olarak görülmektedir. Bu kavramın Türkçe'ye çevrilmesinde bazı ayrılıklar olmuş ve henüz bir uzlaşma olmamıştır. Bazı araştırmacılar bu kavramı psikolojik sağlamlık (Doğan, 2015; Gizir, 2007); bazıları psikolojik dayanıklılık (Altundağ, 2013; Kaba ve Keklik, 2016); bazı araştırmacılar ise kendini toparlama gücü (Işık, 2016) olarak kullanmıştır. Işık (2016) Türkiye'de "resilience" kavramını konu edinen araştırmalar üzerinde inceleme yapmış ve Türkiye'de bu kavramın yerine en çok psikolojik sağlamlık kavramının tercih edildiğini bulgulamıştır. Bunu psikolojik dayanıklılık, yılmazlık ve kendini toparlama gücü takip etmektedir (Işık, 2016).

Kavramın tanımına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Garmezy (1993) zorlu yaşantılar karşısında kendini toparlayabilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Fraser ve ark. (1999) kişinin belli kişisel özellikler ve çevresel faktörlerin etkileşimiyle oluştuğunu belirtmişlerdir. Masten (2014) ise psikolojik sağlamlığı riskli yaşantılara maruz kalan çocukların bu yaşantılar karşısında mücadele edebilmeleri ve bunlara rağmen uyumlu olmaları olarak tanımlamıştır. Günümüzde araştırmacıların büyük bir kısmı psikolojik sağlamlığın birey ve çevresi arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkan dinamik bir süreç olduğunu ileri sürmektedir (Luthar ve Zelazo, 2003). Psikolojik sağlamlığın doğuştan gelen bir kişilik özelliği mi veya sonradan geliştirilebilen bir beceri mi olduğuyla ilgili tartışmalar devam etmekle birlikte araştırmacıların çoğu geliştirilebilen bir özellik olduğu görüşündedir (Akar, 2018).

Psikolojik Sağlamlığın Boyutları

Psikolojik sağlamlıkla ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların büyük bir bölümünün bahsettiği psikolojik sağlamlık boyutları; risk faktörleri, koruyucu faktörler ve pozitif sonuçlardır (Gizir, 2007). Risk faktörlerine karşı bireyin sahip olduğu koruyucu faktörlerin katkısıyla kişinin olumsuz yaşantılardan pozitif sonuçlar çıkararak uyum sağlamasıdır (Bulut, 2020).

Risk Faktörleri. Risk faktörü olumsuz bir durumun ortaya çıkmasına sebep olacak veya var olan bir problemin devam etmesine etki edecek etkenlerdir (Kirby ve Fraser, 1997). Risk artan uyumsuzluk olasılığıyla ilişkili genetik, biyolojik, psikolojik, çevresel ya da sosyoekonomik faktörlerden oluşabilmektedir (Luthar ve Cicchetti, 2000b). Psikolojik sağlamlığın tanımlanması için risk faktörünün var olması gerekmektedir (Garmezy, 1993).

Risk faktörleriyle ilgili uzlaşılmış ölçütler olmamakla birlikte yapılan çalışmalarda üzerinde durulan risk faktörleri belli konularda yoğunlaşmıştır. Risk faktörlerinin kategorileştirilmesinde ortak bir anlayış sağlanamamıştır. Fakat bazı araştırmacılar yapılan çalışmalar doğrultusunda risk faktörlerini kategorilere ayırmıştır (Bulut, 2020). Araştırmacılar yürüttükleri çalışmalarda risk faktörlerini bireysel, ailevi ve çevresel olmak üzere üç başlık altında toplamıştır (Gizir, 2007; Balcı, 2018; Üzbe Atalay, 2019).

Bireysel faktörler; erken doğum, kronik hastalıklar, erken yaşta ebeveyn olma, intihar girişiminde bulunma, düşük akademik başarı, yoksulluk, kayıp ve yas, cinsel istismara maruz kalma, madde kullanımı, zorbalığa veya şiddete maruz kalma, suç işleme, düşük benlik saygısı, ebeveyn veya bakım verenle sağlıksız bağlanma olarak sıralanmıştır. Ailesel faktörler; ebeveynlerin fiziksel hastalıkları veya ruhsal sorunlarının olması, ebeveynlerin boşanması, ebeveynlerden birinin ölümü veya tek ebeveynle yaşama, ebeveynlerin madde veya alkol bağımlılığının olması, ebeveynlerin düşük eğitim seviyesi, ailede şiddet, cinsel

veya duygusal istismara maruz kalma, ekonomik zorluklar ve yoksulluktur. Çevresel faktörler; evsizlik, evden kaçma, terör eylemleri, savaş veya doğal afetler sonucu oluşan toplumsal travmalar, toplumsal şiddet, ailevi felaketler, nükleer felaketler ve zorunlu göç olarak sıralanmıştır.

Yapılan çalışmalarda başlangıçta tek bir risk faktörü üzerinde odaklanmakla birlikte zamanla aynı zamanda ve birikimli olarak ortaya çıktığı fark edilmiştir. Bundan dolayı alan yazında birikimli risk kavramından bahsedilmektedir. Psikolojik sağlamlığın yüksek olduğu kişilerin hikâyelerinde genellikle birikimli risk faktörlerine sahip oldukları belirtilmiştir (Masten ve Reed, 2002).

Koruyucu Faktörler. Koruyucu faktörler, riskli durumlarda ortaya çıkan olumlu sonuçlar olarak tanımlanmaktadır (Masten ve Reed, 2002). Zorlu yaşam olaylarında kişinin risk faktörüyle başa çıkmasına veya risk faktörünün etkisini azaltmaya katkı sağlayan değişkenlerdir (Garmezy, 1991). Bir değişkenin koruyucu faktör olarak kabul edilebilmesi için risk faktörleri ile ilişki içerisinde olması gerekmektedir (Rutter, 1987). Koruyucu faktörler bireyin yaşamını olumsuz yönde etkileyen yaşantılara karşı psikolojik sağlamlık ile risk faktörleri arasında aracı rol üstlenerek kalkan görevi görmekte, bireyin risk faktörlerinden göreceği zararı minimuma indirgeyerek ona yardımcı olmaktadır (Bulut, 2020). Bu faktörler, olumsuz yaşantılara karşı bireyin yapıcı tepkiler vermesini sağlamaktadır (Kararımak, 2006). Koruyucu faktörlerle ilgili uzlaşmış ölçütler mevcut değildir. Gizir (2007) yaptığı çalışmada daha önce yapılan çalışmalar doğrultusunda risk faktörlerini kategorileştirmiştir. Bireysel, ailesel ve çevresel olmak üzere üç başlık altında toplanan koruyucu faktörler aşağıda açıklanmıştır (Gizir, 2007):

Bireysel koruyucu faktörler; zekâ, geleceğe yönelik amaç ve olumlu beklentilere sahip olma, olumlu mizaç özelliklerine sahip olma, akademik başarıya sahip olma, umut, iyimserlik, mizah duygusu, sosyal yetkinlik, fiziksel ve ruhsal sağlık, iç kontrol odağı, özerklik, yaş, cinsiyet, benlik saygısı ve öz yeterlik, problem çözme becerileri, kişisel farkındalık ve kabul olarak belirtilmiştir. Ailesel koruyucu faktörler; aile üyeleriyle olumlu ilişkiler içerisinde olma, aile üyelerinin destekleyici tutumları, ailenin yüksek ve gerçekçi beklentileri olarak sıralanmıştır. Çevresel koruyucu faktörler; destekleyici bir yetişkinle olumlu ilişkiler içinde olma, akran desteği, sosyal destek ve etkili toplumsal kaynakların varlığıdır.

Cinsiyet psikolojik sağlamlıkla ilişkili olarak görülmüştür. Risk altındaki kız çocuklarının psikolojik sağlamlığının erkeklerinkinden daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Kumpfer, 1999). Erkeklerin ebeveynlerin ruhsal sorunlarına ve ekonomik problemlere karşı daha savunmasız olduğu ifade edilmiştir. Küçük yaşta bireylerin bütün risk faktörlerine karşı daha kırılgan olduğu vurgulanmıştır (Luthar, 1999: akt. Gizir, 2007). Koruyucu faktörlere tek

yönlü bakılmaması gerekir. Bazı bireyler için tek koruyucu faktöre sahip olmak dahi psikolojik sağlamlığa sahip olmak için yeterli olabilirken, bazıları için ise birden fazla koruyucu faktör psikolojik sağlamlığın artmasına katkı sağlar (Fergus ve Zimmerman, 2005).

Olumlu Sonuçlar. Psikolojik sağlamlığın üçüncü boyutu olan olumlu sonuçlar kişinin zorlu yaşantılar sonrası pozitif uyumunu ifade etmektedir. Yaşanan travmatik olayların oluşturduğu risk faktörleri karşısında kişinin ortaya koyduğu cesaret ve sebatkârlık gibi bazı özelliklere vurgu yapılmaktadır (Westphal ve Bonanno, 2007). Alanyazında travma sonrası büyüme olarak da adlandırılan bu boyut pozitif uyum göstergesi olarak da ifade edilmektedir (Hobfoll ve ark., 2007). Risk altındaki kişilerin psikolojik sağlamlığından bahsedebilmek için risk ve koruyucu faktörlere ek olarak pozitif sonucun varlığı gerekmektedir (Masten, 2001). Dolayısıyla psikolojik sağlamlığın açıklanmasında üç boyut da temel kriter olarak alınmaktadır (Masten ve Reed, 2002).

Psikolojik sağlamlıkla ilgili alan yazında olumlu sonuçlar iki farklı biçimde ele alınmaktadır. İlk olarak bireyin önceden sahip olduğu risk faktörlerinin hâlihazırda bireye eşlik etmemesidir. Psikolojik sağlamlıktan bahsedebilmek için psikopatolojik göstergelerin olmaması gerekir. İkinci olarak olumlu sonuçlar dolaylı yoldan tespit edilmektedir. Bireyin yeterlilikleri, akademik başarısı ve bütün sosyal çevrelerle kurmuş olduğu olumlu ilişkiler pozitif uyumun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Masten, 2001). Bu bilgiden yola çıkarak pozitif uyumun koruyucu faktörlerle de açıklanabileceği söylenebilmektedir (Masten, 2014).

İlgili Araştırmalar

Alanyazında dezavantajlı koşullardaki kadınlara yönelik yapılan çalışmalar psikoloji, psikiyatri, psikolojik danışma ve sosyoloji gibi farklı birçok disiplinin araştırma konusu olmuştur. Alanyazında bu kadınlarla ilgili yapılan çalışmalarda genellikle kadına yönelik şiddet ve yoksulluk gibi belli konulara yoğunlaşmıştır. Bu konularda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu problemlerin çıkarmış olduğu olumsuz sonuçlar ve kadın ruh sağlığına etkisi üzerinde durmuştur (Azocar ve ark., 1996; Belle, 1990; Havenaar ve ark., 2007; Kessler, 1997; Yndo ve ark., 2019). Bazı araştırmalar bu kadınların baş etme becerilerine, psikolojik sağlamlığına ve risk ve koruyucu faktörlerine değinmiştir (Arabacı ve ark., 2018; Irmak ve Altıntaş, 2017; Nurius ve ark., 1992). Alanyazında madde bağımlılığı, ölümcül hastalık, eş kaybı, boşanma, erken evlilik, gibi problemlere maruz kalan kadınlarla yapılmış çalışmalar da mevcuttur. Yapılan bazı çalışmalarda yoksulluk, şiddet, boşanma ve erken ebeveynlik gibi farklı problemler yaşamış kadınlar aynı çalışmada ele alınarak araştırılmıştır. Örneğin Notter ve ark. (2008) çalışmalarında bahsedilen problemlerden en az birini yaşamış kadınlarla çalışmıştır. Aşağıda dezavantajlı koşullardaki kadınların psikolojik sağlamlığı, risk

ve koruyucu faktörleri, başa çıkma becerileri ve kendini toparlama gücüne yönelik araştırmalar özetlenmiştir.

Kennedy (2005) yaptığı nitel çalışmada genç yaşta anne olmuş şiddete maruz kalan kadınlar arasında psikolojik sağlamlığı araştırmıştır. Katılımcıların sekizinin toplumsal şiddete maruz kaldığı, altısının ebeveyn şiddetine tanık olduğu, yedisinin ailesel fiziksel istismara maruz kaldığı, sekizinin partner şiddeti yaşadığı ve dördünün dört şiddet türünün tamamına maruz kaldığı bildirilmiştir. Katılımcılar mahallelerinde silah sesleri duymaktan kendilerinin, arkadaşlarının ve akrabalarının vurulduğunu veya öldürüldüğünü duymaya kadar değişen bir tür topluluk şiddeti yaşadıklarını belirtilmiştir. Bu çalışmada, psikolojik sağlamlık süreçleri şiddet ve yoksulluk bağlamında, yakın ilişkiler, okul veya iş alanlarındaki mevcut olumlu uyum veya işleyiş ve katılımcıların kendi uyum ve işleyişine ilişkin öznel anlayışları olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmadaki kadınların ailesel veya toplumsal koruyucu faktörlere kayda değer oranda sahip olmadıkları, yalnızca bireysel koruyucu faktörlere sahip oldukları belirtilmiştir. Çok kültürlü feminist bakış açısına dayanan risk ve psikolojik sağlamlık yaklaşımının kullanıldığı çalışmada bazı bireysel yeteneklerin ve koruyucu faktörlerin bu kadınlar için psikolojik sağlamlığın oluşumuna katkı sağladığı belirtilmiştir. Bu bireysel yetenek ve koruyucu faktörler: başkalarıyla bağlantı kurma yeteneği, problem çözme yeteneği ve planlı olma, başarılı olma motivasyonu ile birleşen güçlü bir hedef yönelimi, içgörü ve anlam bulma yeteneği, bağımsız, kendi ayakları üzerinde durmaya kararlı ve eylem odaklı bir duruştur. Özellikle yakın aile dışında başkalarıyla güçlü, olumlu ilişki kurma kapasitesi veya yeteneği, çalışmadaki katılımcılar arasında önemli bir koruyucu faktör olarak bulunmuştur.

Geçmişte madde bağımlılığı, derin ve kalıcı yoksulluk, aile içi şiddet, boşanma, erken ebeveynlik, bitmemiş eğitimler ve ruh sağlığı ile ilgili problemlerden en az birini yaşayan kadınlarla görüşmeler yapan Notter, MacTavish ve Shamah (2008) kırsal kesimde bulunan kadınlar arasında psikolojik sağlamlık ile ilgili bulgular elde etmişlerdir. Araştırmacılar, çalışma sırasında kadınların yaşamında madde bağımlılığı, aile içi şiddet veya ruh sağlığı sorunları gibi risklere dair bir kanıt olmadığını ve şu anda hayatlarında buldukları yerden memnun olduklarını ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Yapılan bu nitel çalışmada, yaşam süresi boyunca sadece bir noktada değil, birden fazla dönüm noktası fırsatına erişimin önemi vurgulanmıştır. Destekleyici ilişkilere erişim, inanç bağlantıları ve sorunlu ailelerden uzaklaşma yeteneğinin yaşam boyunca değişim süreçleri için önemli olduğu söylenmiştir. Araştırmacılar bu tür fırsatların bu aileleri destekleyecek programların odak noktası olması gerektiğini belirtmiştir. Araştırma bulgularından biri de birden fazla risk faktörünün kesişmesinin, pozitif adaptasyonun oluşmasını zorlaştırdığı yönündedir. Birçok kuşak aile

üyesinde yer alan riskli davranışların üstesinden gelmenin de son derece zor olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmiştir.

Bir derleme çalışmasında (Çam ve Öztürk Turgut, 2018) şiddetin olumsuz sonuçlarının azaltılmasında psikolojik dayanıklılığın önemi konusunda literatür incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre şiddete maruz kalan kadınlarda psikolojik dayanıklılığın içsel koruyucu faktörleri; baş etme becerisi, öz yardım becerisi, öz yeterlik, karar alma ve kararlarını uygulama becerisi, etkili iletişim becerisi, olumlu benlik algısı, olumlu gelecek algısı, duygularını kontrol etme becerisidir. Dışsal koruyucu faktörler ise; kadınların çocukları, aile ve diğer sosyal destek, profesyonel destek sistemleridir.

Hendrickson, Kim, Shrestha, Kafle, Luitel ve Surkan (2017) Nepal’de yaşayan eşini kaybetmiş kadınların psikolojik sağlamlığını araştırdıkları bir nitel çalışma yapmışlardır. Katılımcıların eşlerini kaybettiklerinde küçük çocukları vardır. Araştırmaya katılan dört eşini kaybetmiş kadın da zorlukların üstesinden gelerek güçlü olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların tamamı çocuklara nasıl bakacakları konusunda endişe yaşadıklarını, sosyal dışlanma, ayrımcılık, istihdam sorunları ve sosyal kaynaklara erişimde sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmanın bulgularına göre kadınların eş kaybından sonra hayata uyumlarını kolaylaştıran faktörler şunlardır; bireysel ve toplumsal varlıklar, çocukların, ailenin veya arkadaşların sosyal desteği, sosyal katılım ve sorumluluklar, geleceğe yönelik tutumlar, cesaret, özsaygı, güç, bağımsızlık ve etkili problem çözmedir. Katılımcılar eğitime devam etme veya kariyer yapma gibi “bir şeyler yapma” çabalarıyla harekete geçmeyi vurgulamışlardır. Diğer eşini kaybetmiş kadınlara yardım etme ve kendi deneyimleriyle onları destekleme çabaları da araştırmanın öne çıkan bulgularından biridir. Ayrıca araştırmada çocuklara sahip olmak, onlarla konuşmak ve duygularını paylaşmak motive edici bir güç olarak bulunmuştur.

Bir diğer çalışmada (Burnette, 2017) şiddete maruz kalan yerli kadınlarda psikolojik sağlamlık, aile ve kültürle ilgili koruyucu faktörler araştırılmıştır. Araştırmada şiddete maruz kalan kadınlar ve ruh sağlığı hizmetleri ile sosyal hizmetler alanlarında çalışan şiddet mağduru faili veya aileleriyle çalışmış olan profesyonellerle görüşme yapılmıştır. Araştırmaya katılan bütün katılımcılar şiddet içeren ilişkileri sonlandırmış ve şu anda şiddet içermeyen ilişki içerisinde bulunmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre yerli kadınlar şiddeti deneyimlemiş olsalar da bu, yaşamlarının olumlu yönlerini ortadan kaldırmamış ve şiddet deneyiminin zorluğuyla onlara güç vermiştir. Araştırma bulgularına göre koruyucu faktörler; aile desteği, şiddet içermeyen değerleri onaylayan aile, sıkı sıkıya bağlı geniş aile birliği ve bağlılık, yaşlıların hikâye anlatımı yoluyla yerli ilkelerini aşılması, şiddetsizliği ve etnik gururu teşvik eden kültürlemedir. Araştırmada kadınların %72’si ve profesyonellerin %63’ü rol modellerin önemini vurgulamış ve kadınlar mutlaka aile üyelerini rol model olarak

belirlemiştir. Araştırmaya göre yaşlılar, aile yakınlığında güçlü bir rol oynamış ve birçok ailenin bel kemiği olma eğiliminde olmuştur. Araştırmaya katılan neredeyse tüm kadınlar birçok profesyonel ilişkisel çatışmalara rağmen rehberlik ve bilgelik sağlayabilen yaşlıların önemini vurgulamıştır.

Hahn, Cichy, Almeida ve Haley (2011) yaptıkları araştırmada evli kadınlarla yaşlı eşini kaybetmiş kadınların günlük deneyimlerini, zaman kullanımını ve psikolojik sağlıklarını derinlemesine incelemişlerdir. Araştırmada katılımcıların yakın zamanda yas belirtileri göstermedikleri belirtilmiştir. Araştırmada katılımcılar 8 gün boyunca telefon görüşmesiyle günlük zaman kullanımlarını ve günlük iyilik hallerini bildirmişlerdir. Araştırmada yakın zamanda eşini kaybetmeyen kadınların bir bütün olarak iyi durumda olabileceğine dair bulgular elde edilmiştir. Eşini kaybetmiş kadınlar ve evli kadınlar psikolojik sağlık açısından hiçbir farklılık göstermemiş ve zaman kullanımının çoğu yönünden benzerlikler göstermiştir. Çoğu eşini kaybetmiş kadında eş kaybının üzerinden yeterli zamanın geçmesiyle birlikte ruhsal olarak önemli bir sorun olmadığı belirtilmiştir. Araştırma bulguları birçok eşini kaybetmiş kadının psikolojik olarak sağlam olduğunu ve uyum sağlamanın yollarını bulduğunu göstermiştir. Ayrıca eşini kaybetmiş kadınların arkadaşları, komşuları, kardeşleri, diğer akrabaları ve çocukları ile günlük olarak daha fazla duygusal destek alışverişinde buldukları belirtilmiştir.

Drumm, Popescu, Cooper, Trecartin, Seifert, Foster ve Kilcher (2013) muhafazakar bir toplulukta yakın partner şiddeti yaşayan ve hayatta kalan kadınların kullandığı manevi başa çıkma süreçlerini ve psikolojik sağlamlığı araştırmıştır. Şiddet içeren ilişkileri sonlandıran katılımcılarla derinlemesine nitel görüşmeler yapıldığı araştırmada katılımcılar amaçlı, kolay ve kartopu örnekleme yöntemleriyle seçilmiştir. Araştırmacılar katılımcıları çalışmaya dâhil ederken kadın olmak, 18 yaşın üstünde olmak, kiliseye mensup olmak, şiddete maruz kalmış olmak kriterlerini kullanmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre araştırma yapılan grup için şiddet içeren ilişkileri terk etme sürecinde maneviyat önemli ve birincil psikolojik sağlık kaynağı olarak bulunmuştur. Çalışmada elde edilen psikolojik sağlık stratejileri şu şekildedir: Tanrı'yı hayatta kalmak için bir yaşam çizgisi olarak deneyimlemek, kutsal kitap okumayı ve duayı manevi başa çıkma uygulamaları olarak kullanmak, sağlamlığın tanrıya atfedilmesi, başa çıkmada dine karşı maneviyatın rolü ve öz yeterliğe yol açan maneviyattır. Araştırmaya katılan katılımcıların yaşamlarında gerçekleşen olumlu durumları diğer koşullara, durumlara veya kendilerine değil Tanrı'nın müdahalesine atfettikleri bulunmuştur. Araştırmacılar katılımcılar için dua etme ve kutsal kitap okumanın Tanrı ile ilişkilerini güçlendirdiğini, bu uygulamaların başa çıkma, umut ve zihinsel sağlığı olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir.

Güney Afrika'nın Guetang eyaletinde partnerlerinin şiddetine uğramış kadınlar arasında çalışma yapan Machisa, Christofides ve Jewkes (2018) psikolojik sağlık ile ilişkili sosyal destek faktörlerini araştırmışlardır. Rastgele örneklemenin kullanıldığı araştırmada öncelikle kadınlara yaşam boyu fiziksel ve cinsel deneyimleri ölçmek için ölçek uygulanmıştır (Multi-Country Study on Women's Health and Domestic Violence Questionnaire). Yaşamları boyunca cinsel veya fiziksel şiddeti deneyimleyen kadınlar ikincil analize dâhil edilmiştir. İkincil analizde psikopatolojinin yokluğu ölçülmüş ve psikolojik sağlamlığın bir göstergesi olarak belirtilmiştir. Araştırmanın bulguları sosyal bağlılık, daha güçlü sosyal bağlar ve algılanan destekleyici topluluklar dâhil olmak üzere sosyal destek göstergelerinin, şiddete uğramış kadınlar arasında psikolojik sağlamlığı artırmada kilit faktörler olduğunu göstermiştir. Olumsuz aile tepkilerinin, kadınların ruh sağlığını olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir.

Çocukluk döneminde cinsel istismara maruz kalmasına rağmen hayatta kalmış kadınların psikolojik sağlamlıklarını araştıran Singh, Garnett ve Williams (2012) çalışmalarını feminist bakış açısıyla ele almışlardır. Katılımcılardan sekizi cinsel istismara aile içinden ikisi ise aile dışından kişiler tarafından maruz bırakılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşmelerle elde edilen verilerden altı tema belirlemişlerdir. Bu temalar: travmatik semptomları anlamak, Afrikalı Amerikalı kadınların ırkçı ve cinsiyetçi klişelerini dışa vurmak, aile ilişkilerini müzakere etmek ve toplum desteğine erişmek, dini ve maneviyatı şifa kaynaklarına dönüştürmek, cinselliği geri almak ve hayatta kalan olarak çoklu kimlikleri bütünleştirmektir. Katılımcıların çoğu dinin ve/veya maneviyatın psikolojik sağlamlıklarına büyük bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Araştırmanın bulgularına göre bütün katılımcılar için olumlu aile ilişkileri ve topluluk desteğine erişim sağlamlıklarını artırmanın bir parçası olmuştur. Araştırmanın diğer bulguları kendine güven ve kendini kabulün, yaşamda değer ve değer duygusu bulmanın psikolojik sağlamlığı arttırdığıdır.

Yapılan bir çalışmada (Radan, 2007) savaş travması yaşamasına karşın hayatta kalan kadın mültecilerin şiddet öyküleriyle psikolojik sağlık ifadelerine ve bu popülasyondaki sosyal destek ile psikolojik sağlık ifadeleri arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun ekonomik durumu düşük olup; yiyecek ve su eksikliği, tıbbi bakıma erişimden yoksunluk, barınma sorunları, yaralanma, hapis, tecavüz/cinsel saldırı, zorla tecrit, ölüme yakın olma, aile üyelerinden zorla ayrılma, bir yakının öldürülmesi, kaybolma veya kaçırılma, işkence durumlarını deneyimledikleri, duydukları veya tanık olduklarını ifade ettikleri belirtilmiştir. Kadınların on dokuzunun hiç terapi almadığı; altısının geçmişte psikolojik destek aradığı ve beşinin görüşme sırasında tedavi gördüğü belirtilmiştir. Araştırmanın önemli bir bulgusu, bu araştırmaya katılan kadınların elde ettiği psikolojik sağlık derecesidir. Genel olarak sonuçlar, aşırı yoksulluk

risklerine, eğitim fırsatlarının olmamasına, daha önce fiziksel ve/veya cinsel istismara maruz kalma deneyimlerine ve savaşa ilgili olaylara tanık olma ve bazı durumlarda doğrudan mağdur olma travmasına rağmen ortaya çıkmıştır. Araştırmanın bulgularına göre kadınların çoğu hayatta kalmayı, zorlukların üstesinden gelmeyi, hem savaşın dehşetini hem de kaçmanın tehlikelerini atlarmayı ve yeni anavatanlarında tatmin edici yaşamlar kurmayı başarmışlardır.

Kadınların yoksullukla ilişkili olumsuz koşullarda yaşamakla nasıl başa çıktıklarına odaklanan Todd ve Worell (2000) çalışmalarında düşük gelirli kadınlarla görüşmüş ve psikolojik sağlıklarına katkıda bulunan faktörleri araştırmışlardır. Hem nitel hem de nicel yöntemlerin kullanıldığı bu araştırmada destekleyici sosyal ilişkilerin katılımcıların iyi oluşunu olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ayrıca katılımcıların manevi inançlarının ve çocuklarının psikolojik sağlıklarına katkıda bulunduğu ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Boşanmış kadınların yoksullukla ilişkili sorunlarını ve başa çıkma stratejilerini inceleyen Çamur Duyan, Acar, Baykara ve Arataş (2007) sosyal yardım kuruluşlarından destek alan kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapmışlardır. Katılımcıların yoksul ailelerde büyüdüğü, erken yaşlarda evlendiği, birçoğunun evliliği yoksul yaşamdan kurtulmak için bir araç olarak gördüğü araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Katılımcıların çoğunun ortak probleminin eş veya eşin ailesinden şiddet görmek olduğu ifade edilmiştir. Araştırma bulguları sosyal destek sistemlerinden yararlanmanın, sosyal yardım kuruluşlarına başvurmanın ve bir işte çalışmanın kadınların boşanma sonrası yoksullukla baş etmesinde önemli olduğu yönündedir.

Papua Yeni Gine kadınlarının sağlıkları hakkındaki görüşlerini ve bu kadınların kişisel sıkıntılarla başa çıkma biçimlerini inceleyen Hinton ve Earnest (2010) çeşitli bulgular elde etmişlerdir. Çalışmada sosyal desteğin riskli durumlarla baş etmede önemli bir faktör olduğu, aile üyelerini destekleyici bir şekilde dâhil etme çabalarının genç, yetişkin ve yaşlı kadınların psikososyal stres faktörleriyle başa çıkmalarına ve psikolojik olarak sağlam olmalarına yardımcı olduğu saptanmıştır. Araştırmada ayrıca duygusal başa çıkma ve kaçınma stratejilerinin kullanılmasının psikolojik iyilik halini olumsuz yönde etkilediği, kaçınma stratejilerinin daha düşük benlik saygısı, yaşam doyumu ve yüksek kaygı düzeyleri ile ilişkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sabri, Sabarwal, Decker, Shrestha, Sharma, Thapa ve Surkan (2015) Nepalli eşini kaybetmiş kadınların şiddet deneyimlerini, baş etme stratejilerini ve yardım aramada karşılaştıkları engelleri araştırmışlardır. Araştırmaya katılımcılar ve WHR (Women For Human Rights) personelleri katılmıştır. Katılımcılar aile ve topluluk üyeleri tarafından

psikolojik, fiziksel ve cinsel istismarı kapsayan bir dizi şiddet deneyimini belirtmişlerdir. Şiddetin hem aile dışından hem aile içinden olmasıyla birlikte özellikle kayınpeder ve kayınvalideler tarafından yapıldığı bulgular arasındadır. Eşini kaybetmiş kadınların istenmeyen yükler olarak algılanması, kocalarının ölümü için suçlayan batıl inançlar ve miras kalan mülklerini elinden alma, istismar edilmelerinin önündeki temel itici güç olarak bulunduğu belirtilmiştir. Eşini kaybetmiş kadınların, yaşamlarında şiddetle başa çıkmak için çeşitli stratejiler kullanarak kişisel güçlerini ve psikolojik sağlıklarını kullandıkları ifade edilmiştir. Bazı eşini kaybetmiş kadınların, kendilerini istismarın acısından uzaklaştırarak, bağımsız olmaya ve kendileri ve çocukları için bir gelecek inşa etmeye odaklanarak başa çıktıkları; diğer eşini kaybetmiş kadınların arkadaşlardan veya topluluğun diğer üyelerinden gelen sosyal destekle ve toplumdaki kadınlarla deneyimlerini paylaşarak başa çıktıkları ifade edilmiştir. Kadınların polisin duyarsızlığı, algılanan ayrımcılık ve eşini kaybetmiş kadınların sorunları hakkında genel bir farkındalık eksikliği gibi yardım aramanın önünde engellerle karşılaştıklarını belirttikleri ifade edilmiştir. Gayri resmi destek kaynaklarının istismara uğrayan eşini kaybetmiş kadınlar için birincil başa çıkma kaynakları olduğu bulunmuştur. Çalışmadaki bazı eşini kaybetmiş kadınların hayatlarında istismara müsamaha göstererek sessiz kalmayı tercih ettiği, diğerlerinin tacizcileriyle yüzleştiği belirtilmiştir. Durumlarını değiştirmek için hiçbir şey yapamayan veya istismara katlanmak zorunda kalan eşini kaybetmiş kadınların, uyumsuz baş etme yollarına (yani, kendine zarar verme veya kendi kendine ilaç tedavisi) başvurdukları bilgisi araştırmanın bir diğer bulgularındandır.

Banyard, Williams, Siegel ve West (2002) yaptıkları boylamsal çalışmada çocukluklarında istismara uğrayan kadınların risk ve koruyucu faktörleri üzerine odaklanmışlardır. Çocukluklarında cinsel istismara uğrayan kadınlar arasında aşırı yoksulluk, ailede güçlükler, depresyon ve madde bağımlılığı yaşayan kadınlar için yetişkinlikte çok çeşitli travmaya tekrar maruz kalma riski artmaktadır. Araştırmada, hayatlarında özel ve önemli bir kişiden destek alan kadınların psikolojik olarak daha sağlam oldukları ifade edilmiş, sosyal desteğin bu kadınlar için karakteristik bir koruyucu faktör olduğu bulunmuştur.

Yapılan başka bir çalışmada (Sarıkaya, Öz ve Öztürk, 2017) ruhsal yönden risk altında olan kadınların kendini toparlama gücü ile yaşam doyumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada ruhsal yönden risk altında olan kadınların kendini toparlama gücü ile yaşam doyumu düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, yaşamındaki yakın kişilerin desteğinden memnuniyet durumunun yaşam doyumunu yordadığı araştırmanın bulguları arasındadır.

Bölüm 3

Yöntem

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın türü, çalışma grubu, veri toplama süreci, veri toplama araçları ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Türü

Bu çalışmada dezavantajlı koşullardaki kadınların yaşam öykülerini derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi araştırılan konuyla ilgili, kişilerin bakış açılarını anlamayı ve bu bakış açılarının oluşmasına katkısı olan sosyal süreçlerin ortaya çıkmasını sağlar (Glaser ve Strauss, 1967). Yıldırım ve Şimşek (2013) nitel araştırmayı, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamaktadır.

Nitel araştırmalar fenomenoloji (olgubilim), kuram oluşturma, anlatı araştırması, durum çalışması ve etnografik araştırma olmak üzere beş farklı araştırma desenini içerir (Creswell, 2018). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) yaklaşımı kullanılmıştır. Fenomenoloji araştırmalarında temel veri kaynağı araştırılan konuyla ilgili yaşantısı olan bireyler veri toplama aracı ise yapılan görüşmelerdir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilerek tema ve alt temalar elde edilir, doğrudan alıntılar aracılığıyla okuyucuların anlaması sağlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Fenomenolojik araştırmalar bir olgunun daha iyi anlaşılması için yaşantıları, örnek ve açıklamaları ortaya koyan çalışmalardır. Fenomenolojik yaklaşımda farkında olunmasına rağmen üzerinde düşünülmeyen ve dolayısıyla derin bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada da dezavantajlı koşullarda yaşamış kadınların yaşantıları, toplumda karşılaşmış olduğu sorunlar, zorlu yaşantılara karşı risk ve koruyucu faktörleri ve baş etme yöntemleri günlük yaşamda sıkça karşılaşılan bir olgu olması sebebiyle önemlidir. Bu araştırmayla kadınların bu yaşantılarını bütüncül bir şekilde birinci elden ve ayrıntılı olarak incelemek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda çalışma grubu araştırmanın odak noktasında yer alan olguyu yansıtan bireylerden oluşmaktadır. Nitel çalışmalarda veri kaynaklarının sınırlı olması, veri toplama araçlarının yapısı ve analizlerin özelliği sebebiyle çalışılan örneklemin geniş olması

mümkün değildir. Çalışma grubu araştırmanın temel aldığı olguyu yaşayan ve bu olguyu yansıtabilen bireylerden oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Amaçlı örnekleme yöntemleri, belli ölçütleri karşılayan belli özellikleri içeren bir veya daha fazla öznel durumlarda çalışmayı mümkün kılar (Büyüköztürk ve ark., 2015). Çalışma grubu belirlenirken daha zengin veri seti elde etmek amacıyla birden fazla örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri kullanılarak katılımcılar belirlenmiştir.

Bir araştırmada gözlem birimleri, bazı özellikleri taşıyan kişi, olay veya durumlardan oluşturulurken, araştırmanın örnekleme için belirlenen ölçütü karşılayacak birimler örnekleme dahil edilir (Büyüköztürk ve ark., 2015). Ölçüt örnekleme yönteminde önceden belirlenen bir takım ölçütleri karşılayan durumlar çalışılmaktadır. Örnekleme dâhil edilecek katılımcıların belirlenmesinde araştırmacı tarafından önceden hazırlanan ölçüt listesi oluşturulabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışma için araştırmacı tarafından belirlenen ölçütler dâhilinde örneklem grubu oluşturulmuştur. Bu ölçütler belirlenirken yapılan pilot görüşmelerden ve araştırmacının gözlemlerinden yararlanılmıştır. Aşağıda yer alan risk faktörlerinden en az ikisine maruz kalmış olmasına rağmen belirtilen güçlü olma kriterlerinden en az üçünü taşıyan 50-70 yaş aralığında kadınlar çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubuna dâhil edilen kadınların risk faktörlerinden en az ikisine maruz kalmış olma kriterinin belirlenmesinin sebebi risk faktörlerinin kesişmesi durumunda uyum ve psikolojik sağlamlığın daha zor olduğu bilindiğinden, daha güç koşullardaki kişilerin baş etme yöntemlerinin incelenmek istenmesidir. Güçlü olma kriterinin en az üç tane olmasının sebebi ise psikolojik sağlamlığı ölçecek bir ölçme aracı kullanılmadığından güçlü özelliğin fazla olmasının sağlamlığı arttırdığı düşüncesidir. Yaş grubunun 50-70 olarak belirlenmesi ise ileri yaşlardaki kişilerin gelişim dönemleri gereği vermiş oldukları mücadeleyi de gelişimsel ilerlemelerini de belli bir olgunluğa erdirmiş olmaları beklendiğinden ötürüdür. Bu sayede bu yaş aralığındaki kadınlardan yaşantılarına ilişkin daha derin tecrübelere dayanan ve görel olarak tecrübe birikimleriyle entegre etmiş oldukları değerlendirmelerine ulaşmak amaçlanmıştır. Çalışma grubu için belirlenen risk faktörleri ve güçlü olma kriterleri şunlardır:

- Risk faktörleri; çocuk yaştan itibaren kimsesiz kalma, madde veya kumar bağımlısı eş ile yaşama, yoksulluk, şiddete maruz kalma, erken yaşlarda eşini kaybetme, engelli çocuğa sahip olma, istismara maruz kalma, erken yaşta evlilik yapma, boşanma, evlatlık verilmedir
- Güçlü olma kriterleri; çalışkanlık, saygınlık, cesaret, pozitiflik, bağımsızlık, sabır, örnek olma, sağlamlık, kendine yetmedir.

Creswell (2018) olgubilim çalışmalarında bir grubun ortak deneyimlerine ulaşılmak istenen durumlarda kartopu örneklemesinin kullanılabileceğini belirtmiştir. Kartopu örnekleme araştırmanın problemiyle ilgili zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların belirlenmesini mümkün kıldığı için bu çalışmada görüşme yapılan katılımcılara araştırmanın ölçütlerine uygun tanıdıklarının olup olmadığı sorularak yardım istenmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem sayısı araştırmanın amacına, neyin önemli ve kullanışlı olduğuna ve mevcut durumdaki kaynaklara göre belirlenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada dezavantajlı koşullara maruz kalmış güçlü olarak bilinen kadınların yaşantılarını yeterli düzeyde yansıtacak fakat hem içerik analizini hem de görüşme yapma imkânını zorlaştırmayacak düzeyde katılımcı sayısına ulaşılması hedeflenmiştir. Benzer çalışmalar incelendiğinde bu çalışmalardaki katılımcı sayısı 4 ile 42 arasında değiştiği görülmüştür (Burnette, 2017; Çamur Duyan ve ark., 2007; Drumm ve ark., 2017; Hendrickson ve ark., 2007; Kennedy, 2005; Notter ve ark., 2008; Radan, 2007; Sabri ve ark., 2015; Singh ve ark., 2012). Bu araştırmada dezavantajlı koşullara maruz kalmasına rağmen güçlü olarak bilinen 16 kadınla görüşme yapılmıştır. Katılımcı sayısının 16 olmasının sebebi yapılan görüşmelerde yeni bilgilerin elde edilmemeye başlanması ve önceki edinilen bilgilerin tekrarlamasıdır.

Aşağıda yer alan Tablo 1'de katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir. Araştırmada her bir katılımcı için rumuz belirlenmiş olup katılımcılardan bahsedilirken bu rumuzlar kullanılmıştır. Ayrıca katılımcılardan bahsedilirken yaş bilgisi de parantez içerisinde verilmiştir. Katılımcıların yaşı 50 ile 70 arasında olup yaş ortalamaları 56'dır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan kadınların yaşantılarının kültürel olarak farklılık gösterip göstermediğinin de incelenmesi amacıyla farklı bölgelerden kişilerle görüşme yapılmıştır. Katılımcılar Sakarya (f:1), Diyarbakır (f:2), Ağrı (f:1), Ordu (f:2), Çankırı (f:1), İstanbul (f:2), Eskişehir (f:1), Kırşehir (f:1), Ankara (f:3), Giresun (f:1) ve Tokat (f:1) yaşamaktadır. Katılımcıların kardeş sayısı 4 ile 9 arasında değişmektedir.

Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında dört katılımcı okuryazar, altı katılımcı ilkokul mezunu, iki katılımcı ortaokul mezunu, bir katılımcı lise mezunu, üç katılımcı üniversite mezunudur. Katılımcıların medeni durumu boşanmış (f: 2), ayrı yaşıyor (f: 1), eşini kaybetmiş (f: 4) ve evli (f: 9) olarak değişmektedir. Katılımcıların ilk evlilik yaşlarına bakıldığında 13 ile 25 yaş arasında değiştiği görülmektedir. Katılımcıların sekizi ilk evliliğini 18 yaşından önce yapmıştır. Katılımcıların tamamının çocuğu var olup sayıları bir ile altı arasında değişmektedir.

Katılımcıların şimdiki çalışma durumuna bakıldığında yedi katılımcının çalışıyor olduğu dokuz katılımcının ise çalışmadığı görülmektedir. Katılımcıların şimdi veya geçmişte yaptıkları mesleğe bakıldığında dört katılımcının hiç çalışmadığı görülmüştür. Bu

katılımcılardan biri el işleri yaparak maddi kazanç elde etmiştir. Bununla ilgili ayrıntılı bilgiye bulgular kısmında yer verilmiştir. Katılımcılardan iki tanesi emekli olup aynı zamanda çalışmaya devam etmektedir. Bu katılımcılardan birinin mesleği öğretmen diğerinin ise emlakçılıktır. Üç katılımcı çiftçi, bir katılımcı mali müşavir ve bir katılımcı ise kapıcı olarak çalışmaya devam etmektedir. Katılımcılardan dört tanesi kayıt dışı düşük ücretlerle çeşitli işlerde çalışmıştır. Katılımcılardan biri konfeksiyon işçiliği yapmış; diğeri temizlikçilik ve aşçılık yapmış; bir diğeri aşçılık, bulaşıkçılık ve hastabakıcılık yapmış ve sonuncusu konfeksiyon işçiliği ve bulaşıkçılık yapmıştır. Katılımcıların ekonomik durumuna bakıldığında dört kişi ekonomik durumunun düşük, on bir tanesi orta ve bir tanesi yüksek olduğunu belirtmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Bazı Demografik Özellikleri

Rumuz	Yaşı	Yaşanılan Şehir	Kardeş Sayısı	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	İlk Evlilik Yaşı	Varsa Çocuk Sayısı	Şimdiki Çalışma Durumu	Çalışıyorsa/ Emekliyse Mesleği (Eskiden Yaptığı Meslek)	Ekonomik Durumu
Hasret	50	Sakarya	5	İlkokul	Boşanmış	25	2	Çalışmıyor	Aşçılık Bulaşıkçılık Hastabakıcılık	Düşük
Meryem	50	Diyarbakır	8	Okuryazar	Dul	13	5	Çalışmıyor	Hiç çalışmamış	Orta
Hatice	50	Ağrı	9	İlkokul	Evli	14	5	Çalışıyor	Çiftçi	Orta
Ayşe	50	Ordu	6	İlkokul	Evli	23	2	Çalışmıyor	Temizlikçilik Aşçılık	Orta
Seher	51	Çankırı	6	İlkokul	Evli	17	2	Çalışmıyor	Hiç çalışmamış	Orta
Dilruba	51	Diyarbakır	5	Lise	Evli	20	3	Çalışmıyor	Hiç çalışmamış	Orta
Saadet	54	İstanbul	4	Okuryazar	Evli	13	3	Çalışmıyor	Bulaşıkçılık Konfeksiyon İşçiliği	Düşük
Ebru	54	Eskişehir	4	Üniversite	Ayrı Yaşıyor	23	2	Çalışıyor	Emlakçı Emekli	Düşük
Elif	55	Kırşehir	6	İlkokul	Evli	16	3	Çalışmıyor	Çiftçi	Orta
Su	56	Ankara	6	Üniversite	Dul	25	1	Çalışıyor	Mali Müşavir	Orta
Aynur	58	Ankara	6	Ortaokul	Evli	15	5	Çalışmıyor	Hiç çalışmamış	Yüksek
Şengül	62	İstanbul	4	Ortaokul	Dul	16	6	Çalışmıyor	Konfeksiyon İşçiliği	Orta
Sema	62	Giresun	4	Üniversite	Boşanmış	19	1	Çalışıyor	Öğretmen Emekli	Orta
Canan	63	Ankara	4	İlkokul	Dul	18	2	Çalışıyor	Kapıcı	Düşük
Nimet	67	Tokat	8	Okuryazar	Evli	18	3	Çalışıyor	Çiftçi	Orta
Şükran	70	Ordu	9	Okuryazar	Evli	17	4	Çalışıyor	Çiftçi	Orta

Veri Toplama Süreci

Veri toplama aşaması için öncelikle alanyazın taraması yapılarak araştırmmanın türü ve katılımcıların profili belirlenmiş ve sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınan “Kişisel Bilgi Formu” (EK-B) ve “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” (EK-C) oluşturulmuştur. Veri toplama araçları oluşturulduktan sonra “Gönüllü Katılım Formu” (EK-A) oluşturulmuştur. Bu formda öncelikle araştırmmanın konusu hakkında bilgi verilmiş, katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı, görüşme öncesinde, görüşme aşamasında veya sonrasında istediklerinde araştırmadan çekilebilecekleri, böyle bir durumda olumsuzlukla karşılaşmayacakları, görüşmenin yaklaşık bir saat süreceği, görüşme yapılırken ses kaydı alınacağı ve bu ses kayıtlarının yalnızca bu araştırma için kullanılacağı, araştırmacı dışında kimseyle paylaşılmayacağı, kendilerine araştırmada bir rumuz verilerek araştırmada kimlik bilgilerine yer verilmeyeceği bilgileri yer almaktadır. Ayrıca çalışmada katılımcıların fiziksel ve ruh sağlığına olumsuz etkisi olacak sorulara yer verilmediği fakat sorulardan dolayı rahatsız hissedilmesi durumunda çalışmadan ayrılacakları ve bu çalışmaya katılmalarından dolayı profesyonel yardıma ihtiyaç duymaları durumunda psikolojik danışma hizmeti verileceği bilgisi de gönüllü katılım formunda yer almaktadır.

Gönüllü katılım formu, kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formunun uygulanabilmesi ve araştırılmanın gerçekleştirilebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan izin alınmıştır. İzin alındıktan sonra araştırmacı ve çevresindekiler ve sosyal medya aracılığıyla belirtilen risk faktörlerine ve güçlü olma kriterlerine uyan kişiler olup olmadığı sorgulanmıştır. Çevresinde bu kriterlere uygun kadınlar olduğunu söyleyen kişilere; kişiyi hangi özelliklerinden dolayı güçlü bulduğunu, güçlü olma ve risk faktörlerinden hangi kriterlerin olduğu, sadece kendisinin değil çevredeki birçok kişinin güçlü olduğu kanısında birleşip birleşmediği sorgulanmıştır. Daha sonra bu kişiye ulaşılmış, çalışmanın içeriğinden ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılarla görüşmenin yapılacağı gün ve saat kararlaştırılmıştır. COVID-19 salgınından dolayı görüşmelerin çoğu yüz yüze yapılamamış ve gizlilik ilkesine uygun olacak şekilde çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Sadece bir görüşme yüz yüze yapılmıştır. Yüz yüze yapılan bu görüşme katılımcının isteği doğrultusunda bir kafede yapılmıştır. Çevrim içi yapılan görüşmelerde gönüllü katılım formu görüşme yapılmadan önce katılımcılara elektronik ortamda iletilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmede ise iki nüsha olarak hem katılımcı hem araştırmacı tarafından imzalanmış; bu formun bir nüshası araştırmacıda kalmış, diğeri de katılımcıya verilmiştir. Görüşme esnasında öncelikle gönüllü katılım formunda yer alan bilgiler katılımcılara aktarılmıştır. Katılımcılardan onay vermeyenlerin herhangi olumsuz bir durumla karşılaşmayacağı ve araştırmaya dâhil edilmeyeceği belirtilmiştir. Görüşülen

katılımcıların tamamı araştırmaya katılmak istediklerini belirtmiştir.

Araştırmacı, görüşmeler esnasında katılımcıların kendilerini rahat hissedebilmeleri için onların kullandığı dile uygun olarak bazılarında formal bazılarında ise informal bir dil kullanmıştır. Görüşmelerin amacından kopmaması için araştırmacının yönlendirmesi sağlanmıştır. Ayrıca katılımcıların araştırma kriterlerine uygun tanıdıklarının olup olmadığı sorgulanarak yeni katılımcılara ulaşılması hedeflenmiştir. Görüşmelerin süresi en az 45 en fazla 189 dakika olup ortalaması 101 dakikadır. Çalışmanın veri toplama süresi 1 aydır. Görüşmeler esnasında ses kaydı alınmış ve daha sonrasında bu ses kayıtları bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiştir. Katılımcı gizliliğini sağlamak amacıyla her katılımcıya bir rumuz belirlenmiştir. Görüşmelerin ses kayıtları, yazıya dökülmüş halleri araştırmacının bilgisayarında şifreli bir dosyada tutulmuştur. Bu süreçten sonra toplanan veriler üzerinde içerik analizi yapılmış ve bulgular tartışılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçlarının psikometrik özellikleri özetlenmiştir. Araştırmacı tarafından katılımcıların demografik bilgilerine erişebilmek için “Kişisel Bilgi Formu” ve katılımcıların yaşam öyküleri hakkında etraflıca bilgi edinebilmek amacıyla “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” oluşturulmuştur.

Kişisel Bilgi Formu

Alanyazın tarandıktan sonra araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda katılımcılar hakkında temel bilgilere ve araştırma konusuyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Kişisel bilgi formunda yaş, eğitim durumu, medeni durum, varsa çocuk sayısı, kardeş sayısı, sosyoekonomik durum, çalışıp çalışmama durumu, yaşanılan şehir ile ilgili sorular yer almaktadır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırılan konuyla ilgili alanyazın incelemesinden sonra araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Araştırmacı hazırladığı bu formu nitel çalışmalar yapmış iki uzman psikolojik danışman ve tez danışmanı ile paylaşmış ve kişilerin formla ilgili görüşlerine başvurmuştur. Alınan öneriler doğrultusunda form yeniden düzenlenmiş ve Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'na başvuru yapılmıştır. Etik komisyondan onay (EK-E) alınmasından sonra pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama için iki kadınla görüşülerek formda yer alan soruların anlaşılır olup olmaması veya rahatsız edici ifadelerin bulunup bulunmadığına araştırmanın amacına hizmet edip etmediğine dikkat edilmiştir. Pilot uygulamada “Bahsettiğiniz zor süreçte neler yaptınız?”

sorusunun, önceki sorulardan bu sorunun da cevabı alındığı için gereksiz olduğu görülmüş ve danışmanın görüşü alınarak çıkarılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

Görüşme formunda toplam 10 soru bulunmaktadır. Kadınların yaşam hikâyelerine, çocukluk ve geçmiş yaşantılarına, yaşamış oldukları zorluklara ve vermiş oldukları mücadelelere, sosyal destek sistemine, güçlü olmalarını sağlayan etmenlere yönelik sorular sorulmuştur. Yapılan görüşmelerle, kadınların kendi perspektifinden güçlü olmalarını sağlayan etmenler incelenmiştir. Bazı görüşmelerde formda yer alan soruların sıralaması katılımcıların önceki soruda cevabı vermesinden dolayı değiştirilmiştir. Çalışılan konuya yönelik olarak katılımcıların yaşamına daha iyi ışık tutması açısından formda yer almayan sorular da katılımcılara yöneltilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunda yer alan katılımcıların yaşamış olduğu zorlukların çeşitli olması sebebiyle yapılan görüşmelerde görüşme formunda yer almayan ayrıntılandırıcı sorulara da yer verilmiştir. Özellikle zorlu yaşantılara yönelik bireysel, ailevi, toplumsal, ekonomik risk ve koruyucu faktörlerine yönelik daha derinlemesine bilgi edinilmesi maksadıyla ayrıntılandırıcı sorular sorulmuştur. Araştırmacı tarafından yapılan görüşmelerde katılımcıların kendilerini daha rahat hissetmeleri için içten ve samimi davranılmaya özen gösterilerek kendilerini güvende hissetmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmacı görüşme sırasında empatik, araştırmanın bütün aşamalarında ise ön yargıdan uzak bir şekilde davranmaya özen göstermiştir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada olgubilim (fenomenoloji) çalışması desenine uygun, nitel veri analizlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda kullanılan içerik analizi belli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük kategorilere ayrılarak özetlendiği sistematik bir tekniktir. İçerik analizi gözlem veya görüşme yoluyla veri toplanılan çalışmalarda kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve ark., 2015). İçerik analizi, benzer verileri belli temalar çerçevesinde birleştirerek okuyucuya kolaylık sağlayarak yorumlamayı kolaylaştırır. İçerik analizinde temelde amaçlanan verilerin açıklanabilmesi ve aralarında olan ilişkilerin saptanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırmalarda elde edilen veriler yazılı hale getirilerek kodlanmakta ve tema ve alt temalara ulaşılmaktadır.

Bu çalışmada veri analizini araştırmacının kendisi yapmış neyin tema olacağına ve tema-alt tema isimlerine kendisi karar vermiştir. Öncelikle görüşmelerden elde edilen ses kayıtları yazılı hale getirilmiştir. Toplanan veri yazılı hale getirildikten sonra üzerinde okuma yapılmış ve araştırmayla ilgili olmayan kısımlar araştırmanın dışında tutulmuştur. Ayrıca hem kadınların hayat hikâyelerinin daha iyi anlaşılması hem de analizin daha sağlıklı yapılabilmesi amacıyla yapılan görüşmeler defalarca okunmuştur. Psikolojik Danışma ve

Rehberlik alanında araştırma görevlisi olan ve nitel çalışmalar yürütmüş bir uzmandan analiz hakkında yardım alınmıştır. İçerik analizi ile çalışmadan elde edilen veriler kodlanmış ve her bir katılımcıyla ilgili kodlar tek tek yazılarak kod listesi hazırlanmıştır. Bu kodlamadan sonra ortak alt temalar ve temalar belirlenmiştir. Temalar belirlenirken her bir temanın altında yer alan kodların birbiriyle ilişkisi, alanyazın ve araştırma soruları dikkate alınarak bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir. Kod, alt temalar ve temalar oluşturulduktan sonra alanda çalışan bir psikolojik danışman, bir uzman psikolojik danışman ve tez danışmanının görüşü alınmıştır. Veriler analiz edilirken oluşturulan kod, alt tema ve temalara araştırmacının kişisel deneyimleri dâhil edilmemiştir.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Bilimsel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik araştırmanın desenine göre farklılaşmaktadır. Bundan dolayı nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliliğin sağlanması nicel araştırmalardan farklı yöntemlerle ele alınmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramları inandırıcılık (trustworthiness); iç geçerlik, dış geçerlik ve güvenilirlik ise inanırılık, aktarılabilirlik ve güvenilebilirlik olarak değerlendirilmiştir (Guba ve Lincoln, 1982; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmanın İnandırıcılığı

Bu araştırma kapsamında inanırılığı artırmak amacıyla uzman incelemesine başvurulmuştur. Uzman incelemesi yapılan araştırma hakkında genel bilgiye sahip ve nitel çalışmalarda uzman olan kişilerin çalışmayı veri toplama süreci, verilerin analizi ve verilerin yorumlanması aşamalarında incelemesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşme formunun hazırlanması ve verilerin analizi aşamalarında nitel çalışmalar yürüten uzmanların görüşüne başvurulmuştur. Ayrıca tez danışmanı araştırmanın konusu, türü, görüşme formunun hazırlanması ve görüşmelerin yapılması, bulguların tartışılması ve yorumlanması aşamalarında eleştirel bir gözle çalışmayı incelemiş ve çalışmaya katkılar sunmuştur.

Araştırmanın Güvenilebilirliği

Çalışmanın güvenilebilirliğini sağlamak amacıyla görüşme formunun hazırlanması, gerekli düzeltmelerin yapılması ve verilerin analiz edilmesi aşamalarında uzman görüşüne başvurulmuştur. Alınan dönütler neticesinde gerekli düzeltmeler yapılarak çalışmanın güvenilebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Aktarılabilirliği

Araştırmanın aktarılabilirliğinin sağlanması için çalışma grubunun nasıl belirlendiği, ölçütlerin oluşturulması ve katılımcıların özelliklerinin açıklanması önemlidir (Sharts-Hopko, 2002). Ölçüt örnekleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada katılımcıların hangi ölçütlere

göre örnekleme dâhil edildiği ayrıntılı bir şekilde “Araştırmanın Çalışma Grubu” bölümünde açıklanmıştır. “Bulgular” kısmında ise araştırmacının gözlemlerine yer verilerek çalışma detaylı bir şekilde aktarılmıştır.

Araştırmada Alınan Etik Önlemler

Yıldırım ve Şimşek (2013) insanların dâhil olduğu bütün araştırmalarda etik önlemler alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Hem nitel hem nicel araştırmalarda etik sorunlar ortaya çıkmakla birlikte nitel araştırmalarda insanların en gizli ve mahrem yaşantılarının incelenmesi söz konusu olduğu için katılımcıların yaşamlarına daha fazla dâhil olunmaktadır (Punch, 2014).

Araştırmada etik önlemlerin alınmasına yönelik olarak öncelikle görüşme sorularının katılımcılara kişisel rahatsızlık vermeyecek nitelikte hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Hazırlanan form için uzman görüşüne başvurulmuş yapılan pilot görüşmelerle katılımcıların rahatsız oldukları bir noktanın olup olmadığına dikkat edilmiştir. Katılımcılara araştırma hakkında detaylı bilgi vermek amacıyla gönüllü katılım formu hazırlanmıştır. Bu formla ayrıca katılımcılara çalışmadan istedikleri zaman ayrılacakları, çalışmaya katıldıkları için eğer ihtiyaç duyarlarsa psikolojik danışma yardımıyla bulunulacağı, merak ettikleri bir konuda araştırmacıya ulaşabilecekleri noktalarında açıklamalar yer almaktadır. Hazırlanan veri toplama araçları ve gönüllü katılım formu için Hacettepe Üniversitesi etik komisyonundan gerekli izinler alınmıştır. Görüşmeler esnasında araştırmacı empatik bir dil kullanmış ve yargılayıcı ifadelerden kaçınmıştır. Katılımcılara kimlik bilgilerinin deşifre olmayacağı teminatı verilmiş ve görüşme sonunda katılımcılara çalışmaya yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür edilmiştir.

Araştırmacı verilerin analizinde her bir katılımcı için bir rumuz belirlemiştir. Verilerin toplanması ve yorumlanması aşamalarında oldukça titiz davranılmış, veri setine sadık kalınmış ve yanlış sonuçlar ortaya çıkarmaktan kaçınılmıştır. Verilerin analizinde uzman görüşüne başvurulmuş ve bütün çalışma boyunca tez danışmanı bilgilendirilmiştir. Bulguların ifadesinde nesnel bir tutum sergilenmiş ve etik kurallara sadık kalınmıştır.

Araştırmacının Rolü

Araştırmacının rolünden bahsetmeden önce araştırmacıyı zorlu yaşam koşullarına maruz kalan kadınların psikolojik sağlamlığıyla ilgili çalışmaya iten nedenlerin açıklanması gerekmektedir. Araştırmacı gerek kendisinin büyüdüğü koşullar gerekse çevresinde gözlemediği yaşantılar itibarıyla zorlu yaşam koşullarına maruz kalmış ve bu yaşantıları çevresinde gözleme fırsatı bulmuştur. Araştırmacı ayrıca kendi çevresinde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ve zorluklara karşı kadınların daha dezavantajlı bir kesimi

oluşturduğunu yoğun bir biçimde gözlelemiştir. Araştırmacı kendi gözlemleri ve tez danışmanının da katkısıyla birlikte zorlu yaşam koşullarındaki kadınların psikolojik sağlamlığıyla ilgili çalışma yapmaya karar vermiştir. Araştırmacının kendisinin de zorlu yaşam koşullarından gelmesi katılımcılara karşı empati yapmasını kolaylaştırmış olup araştırmacı kendi yaşantılarının görüşme sürecini etkilememesine özen göstermiştir.

Bölüm 4

Bulgular, Yorumlar ve Tartışma

Bu bölümde, içerik analizi sonucunda elde edilen araştırma bulgularının tartışılması ve yorumlanmasına yer verilmiştir. Tartışma ve yorumlar temaların sunulduğu sıralamasına göre verilmiştir.

Bulgular

Yapılan içerik analizi sonucunda katılımcıların ayakta kalmalarını sağlayan etkenler, koruyucu faktörler, risk faktörleri, geçmiş ve şimdiki hayata ilişkin algılarına yönelik bilgiler edinilmiştir. Edinilen bu bilgiler doğrultusunda 4 tema ve bu temalara ilişkin alt temalar oluşturulmuştur. Temalar ve alt temalarla ilgili bilgilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Temalar ve Alt Temalara İlişkin Bilgiler

Temalar	Alt Temalar
Güçlü Olma	Güçlülük Hissiyatı Ayakta Kalmayı Sağlayan Etkenler Güçlü Olmak İçin Öneriler
Geçmiş ve Şimdiki Hayata Yönelik Algılar	Şimdiki Hayata Yönelik Memnuniyet Durumu Geçmişe Yönelik Memnun Olunan Durumlar Pişmanlıklar
Koruyucu Faktörler	Ekonomik Faktörler Ailevi Faktörler Bireysel Faktörler
Risk Faktörleri	Ekonomik Faktörler Ailevi Faktörler Bireysel Faktörler Sağlık Sorunları Ruhsal Sorunlar

Tablo 2 ‘ de verilen temalar ve alt temalarla ilgili detaylı bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Güçlü Olmaya İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadınların kendilerini güçlü hissedip hissetmediklerine yönelik algılarına, kişisel algılarına göre ayakta kalmalarını sağlayan etkenlere (nasıl direndiklerine), ve güçlü olmak için önerilerine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Bu alt temalar şu şekildedir:

- Güçlülük Hissiyatı

- Ayakta Kalmayı Sağlayan Etkenler
- Güçlü Olmak İçin Öneriler

Güçlülük Hissiyatı. Bu çalışmanın amacına yönelik olarak katılımcıların kendilerini güçlü hissedip hissetmediklerine ilişkin kişisel algılarına dair bilgi edinilmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple katılımcılara “Öncelikle, size güçlü kadın denmesini nasıl görüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı (f:16) kendilerini güçlü hissettiklerini söylemiştir. Çalışmaya katılan kadınların bazıları yalnızca kendilerini güçlü hissettiklerini söylerken (f:11), bazı katılımcılar güçlü olmalarını ve çevreden güçlü görünmelerini yaşadıkları zorluklarla baş edebilmelerine bağlamıştır. Bununla ilgili Ayşe (50) “Yaşadığım zorluklara rağmen ayakta durduğum için güçlü görüyorlar. Haklılar da.” (s.1) ifadesini kullanmıştır. Benzer şekilde Sema (62) “Yaşam boyu karşılaştığım zorluklara göğüs germiş birisiyim. Kendimi gerçekten güçlü hissediyorum. Mutlaka bir çıkış yolu buldum ilerledim.” (s.1) şeklinde açıklama yapmıştır.

Katılımcıların yanıtlarına bakıldığında bir katılımcı güçlü olmayı tercih etmediğini bunun kendisi için bir zorunluluk olduğunu söylemiştir. Bununla ilgili Ebru (54) “Aslında benim tercihim değil güçlü olmak. Sorumluluklarım daha az olsun isterdim. Güçlü olmak zorundaydım.” (s.1) şeklinde açıklama yapmıştır. Alınan cevaplara göre bazı katılımcıların kendilerini güçlü hissetmelerine ve çevreleri tarafından güçlü görünmelerine attettikleri anlamlar farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar hem ekonomik problemler yaşamalarına rağmen bunlarla yalnız baş etmiş olmalarının hem de çocuklarının bakımını tek ebeveyn olarak karşılamalarının kendilerini güçlü hissettirdiğini ve çevreleri tarafından da güçlü görünmelerini sağladığını söylemiştir. (f:2) Bununla ilgili Canan (63) ve Meryem (50) şöyle söylemiştir:

“Güçlü olmasaydım iki tane çocuk var biri 9 yaşında onları evermek yuvalarını kurmak kolay mı tek başıma? 5 buçuk sene eşimle uğraştım kanser hastasıydı ondan keyli ilaçları parayla alırdım ev işlerine gittim. Doktor bir sene ömür biçti 5 buçuk sene yaşadı eşim.” (Canan (63), s. 1)

“Çok şükür güçlü kaldım. Çocuklarımın üstünde kaldım, elişi yaptım onları kimseye muhtaç etmedim. Sabah kalkıyordum onları okula gönderiyordum. Onları takip ederdim gitmişler gitmemişler diye. Çok şükür ki yaptım onlara baktım. Eli işi yapıyordum satıyordum yorgan dikiyordum satıyordum çocuklarıma bakmak için.” (Meryem, (50), s. 1)

Ayakta Kalmayı Sağlayan Etkenler. Çalışmaya katılan kadınlara “Zorlu yaşantılar geçirdiğiniz zamanlarda sizin için bu süreci kolaylaştıran şeyler nelerdir? (Neler sayesinde zorluklara direnebildiniz ve yolunuza devam ettiniz?)” sorusu sorularak zorluklarla baş

ederken nasıl ayakta kaldıkları ve onlara nelerin yardımcı olduğu öğrenilmiştir. Bireysel görüşmeler ve sonrasında yapılan içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir: umut etme (f:2), çocukların varlığının manevi desteği ve kendini çocuklarına adama (f:7), çok çalışma (f:2), mecburiyet (f:1), maneviyat (f:7), cesaret (f:3) sosyal destek (f:6), planlı olma (f:1), mesleğini sevme (f:1), mizah (f:1), sevdiklerinin mutsuz olmaması için kendini toplama ihtiyacı hissetme (f:1).

Hasret (50) ve Ayşe (50) zorlu yaşantılar geçirdiği dönemlerde gelecekte daha güzel günlerin geleceğine ve zorlu yaşantıların geçeceğine ilişkin umutlarını hiç yitirmediklerini ve bunun sonunda da umutlarının sonuçsuz kalmadığını söylemişlerdir. Bununla ilgili Ayşe (50) şunları söylemiştir: *“Daha güzel günlerim olacak diyordum, umut ediyordum...”* (s. 3) Hasret ise *“...Hiç umudumu yitirmem ben”* (s. 4) sözleriyle zorluklarla baş etmesinin umut etmek sayesinde olduğunu dile getirmiştir.

Zorluklarla baş etmede kadınlara en çok yardımcı olan etkenlerden biri çocukların varlığının manevi desteği ve kendini çocuklarına adamadır (f:7). Toplumumuzda kız çocukları küçük yaşlardan itibaren aşırı fedakârlık yapmaya ve fazla verici olmaya yönelik yetiştirilmektedir. Ailede eşin sorumluluk almaması sonucunda çocukların bakımı konusunda kadınlar fazla sorumluluk almak zorunda kalabilmektedir. Bununla ilgili Meryem (50) *“Sürekli tek başıma mücadele ettim çocuklarımla ama onlar için direndim.”* (s.2) ifadesini kullanmıştır. Dilruba (51) zorluklarla çocukları sayesinde baş ettiğini dile getirmiştir. Çocuklukta yaşamış olduğu maddi zorluklar ve tek ebeveyni olarak annesinin kendisini ve kardeşlerini ihmal sonucunda şu anda aşırı verici olduğunu düşünmektedir. Bununla ilgili katılımcının ifadesi şu şekildedir:

“Çocuklarımla olmaları okul okumaları mutlu etti. Ayakta durmamın sebepleri hep bunlar oldu. Çocuklarımla için ayakta durmam. Annem bir güne bir gün beni kaldırıp kahvaltıyla okula yollamamıştır. Aç karnına okula gidiyoruz filan. Şimdi mesela biri geldiği zaman mutlaka bir şeyler yedirmek istiyorum ona. Mutlu oluyorum, aç kalmadıkları zaman. Ya çocukluğumda yaşadığım sıkıntılardan dolayı.” (Dilruba (51), s.4)

Kız çocuklarının eğitim hakkının engellenmesi hem geçmişte hem de günümüzde kadınların ekonomik bağımsızlığının olmamasına sebep olmaktadır. Elif (55) eşinin ekonomik destek olmamasından dolayı hayvancılıkla maddi kazanç sağlayarak kendisini çocuğunun eğitim alarak meslek sahibi olmasına adanmıştır. Bununla ilgili katılımcının ifadesi şu şekildedir: *“Kızım için. Onu okutup büyütme için. Okusun büyüsün kimseye muhtaç olmasın istedim.”* (s.3) Şengül (62) ekonomik bağımsızlığının olmaması ve kök ailenin maddi ve manevi desteğinin olmaması sonucunda mutsuz olduğu evliliğini sürdürmek zorunda

kalmıştır. Bu durumda kendini çocuklarına adanmış çocukların manevi desteği sayesinde zorluklarla baş etmiştir. Bununla ilgili katılımcı *“Çocuklarım sayesinde direndim. Babamın evine gitsem kabul etmez. Çocuklarla ayakta kaldım. Onlarla oturdum dertleştim paylaştım. Gücümü kuvvetimi onlardan aldım.”* (s.3) Genç yaşlarda eşini kaybeden ve kendini çocuklarına adayarak ayakta kalan Canan (63) şunları söylemiştir:

“Çocuklarım ayakta tuttu beni. Onlara adadım kendimi. Onlar olmasaydı herhalde kafayı üşütürdüm. Kocam öldü 20 gün yemek yemedim. Sonra yedim eşim öldü ne yapayım ölmeseydi 5 yıl sırtımda taşıdım onu daha ne yapayım bebelerim önümde dedim. Çocuklarım beni ayakta tuttu.” (Canan (63), s.3)

Kadınların zorluklara karşı ayakta kalmalarında katkısı olan etkenlerden biri çok çalışmadır (f.2). Yaşanan zorlu yaşantının maddi zorluklar olduğu durumda en çok ihtiyaç duyulan şey çalışarak maddi kazanç elde etmek olmaktadır. Katılımcılardan Şükran (70) maddi sıkıntılar yaşadığını eşinin kumar bağımlılığından dolayı borçlandığını ve bu borçları ödemek zorunda kaldığını söylemiştir. Zamanla evin bütün sorumluluğunu ele alarak çok çalışarak zorluklarla mücadele ettiğini ifade etmiştir. Hatice (50) de çok çalışarak maddi zorluklarla baş ettiğini söylemiştir. Bununla ilgili katılımcının ifadesi şu şekildedir:

“Mücadeleyi bırakmadım. Çok çalıştım, çalışmayı seviyorum. Ben çalıştıkça daha kolay oldu yani geçinmek. Elimi attığımı beceriyordum. Yorgan yaptım, oya yaptım, mekik yaptım. Bel fıtığından doktora gittim doktor bile bana yorgan verdi. İki tane yıkadım yaptım. Doktor geldi aldı yorganları “Ablacım şimdi nasılsın?” dedi. Dedim “Çalıştıkça daha iyiyim kışın çalışmıyordum ondan mı oldu anlamadım çalıştıkça açıldım yani.”” (Hatice (50), s.3)

Hatice (50) nasıl ayakta kaldığıyla ilgili sorulan soruya aslında bunun mecburiyet olduğunu ve eşinin sorumluluk alma konusunda geri planda olmasından dolayı da özellikle çocukların bakımı konusunda fazla sorumluluk aldığını söylemiştir. Katılımcı durumu şu sözlerle belirtmiştir:

“Aslında mecburdum da biraz. Annem hasta tektim, evlendim tektim. Benim eşim baskın değildi pasifti çoğu zaman düşünemezdi kafasına göre davranırdı onun yerine ben düşünürdüm. Onun yerine düşünürdüm hep. Çocuklara sahip çıkardım kötü alışkanlıklar edinmesinler okusunlar diye. Ben düşünürdüm bunları, koştururdum peşlerinde.”(s.3)

Zorluklara karşı ayakta kalmakta kadınlara en çok yardımcı olan etkenlerden birinin maneviyat olduğu görülmektedir (f.7). Dini etkinliklere katılım, ahiret inancı, ibadet ve dua etme çalışmaya katılan kadınların ayakta kalmalarına olumlu etkilerde bulunmuştur. Bununla

ilgili Şengül (62) kendisi için dua etmenin önemine vurgu yapmış ve “*Dua etmek ayakta tuttu. Kur’an okumadan yatmam.*” (s.3) ifadelerini kullanmıştır. Seher (51) de ibadetin kendisi için önemine değinerek “*Ben en fazla rabbime sığındım. İbadet insanı diri tutuyor.*” (s.4) söylemiştir. Ayşe (50) “*Her gün bir Fetih Suresiyle Vakıa Suresi okurum. Fetih suresi zırh gibi korumuş, böyle dermiş peygamber efendimiz.*” (s.4) sözleriyle kendisini maneviyatın ayakta tuttuğunu belirtmiştir. Aynur (58) zorlu dönemlerde kendisine manevi yönden katkıda bulunan biriyle tanıştığını ve sonrasında ibadet ederek ayakta kaldığını belirtmiştir. Bununla ilgili katılımcının ifadesi şu şekildedir:

“Ben 28 yıl önce bir tane âlimle tanıştım. O benim ayakta durma sebebidir. Sohbetlerine katıldım ben onun. Bir ana gibiydi baba gibiydi. Allah’ a sığınmayı öğrendim. Namazlarıma Kur’an’a sarıldım. Manevi desteğini hep hissettim üzerimde. Ben kendimi iyi hissedince çocuklarıma hep pozitif oldum. Buranın bir de öbür tarafı olduğunu hep hatırladım. (Aynur (58), s.4)

Kadınlardan bazıları (f.3) ayakta kalmalarını sağlayan etkenin cesur olmaları olduğunu düşünmektedir. Sosyal desteğin az olması zorlu yaşantılarla korkusuz bir şekilde mücadele etmelerini zorunlu kılmıştır. Meryem (50) genç yaşta eşini kaybettiği için karşı cinsin tacizine maruz kaldığını bununla baş etmek için özellikle daha cesur olması gerektiğini düşünmektedir. Bununla ilgili katılımcı “*Beni çok rahatsız ediyorlardı erkekler. Telefonla arıyorlardı gözlerini korkutuyordum. Böyle olmasaydım nasıl dayanacaktım.*”(s.2) söylemiştir. Cesur olmaları sayesinde ayakta kaldıklarını söyleyen Nimet (67) ve Şükran (70)’in ifadeleri şu şekildedir:

“O kadar direndim ki çok şükür. Kendi kendime ayakta kaldım kimseden korkmam. Beli benzer kimse yapamaz benim yaptığımı. Hele gençlikte görecektin beni, daha yığittim. Yiğit olmasaydım kaynana kaynata üveyi ayrı özü ayrı hepsi üstüne geliyor. Buralarda beni barındırırlar mıydı hiç?” (Nimet (67), s.3)

“Ben biraz gözü pek biriyim rahmetlik babaannem de öyleydi. Bir çocukla kavga edince ilk sen vur yumruğu göğsüne derdi. Ondan görmüşüz ileri attık kendimizi. Korkmazdım yılmazdım ben bunu yapacağım derdim yapardım. Böyle böyle direndik ayakta kaldık.” (Şükran (70), s.3)

Yapılan görüşmelerde sosyal desteğin kadınların zorluklarla baş etmelerinde önemli bir faktör olduğu bulunmuştur (f.6). Gerek kök ailenin gerekse diğer sosyal destek kaynaklarının maddi ve manevi destek sağlaması zorlu yaşantıları daha katlanılır kılmıştır. Bununla ilişkili olarak Dilruba (51) “*Seviyorum birileriyle olmayı. Stresimi unutuyorum o zaman. Paylaştığım zaman derdimi unutuyorum.*” (s. 4) ifadelerini kullanmıştır. Ebru (51)

“Çevremdeki insanlar manen etkiledi yalnız olmadığımı hissettirdi.” (s.3) diyerek sosyal destek kaynakları sayesinde ayakta kaldığını belirtmiştir.

Ebru (54) diğer katılımcılardan farklı olarak nasıl ayakta kaldığıyla ilgili sorulan soruya “planlı olmak” cevabını vermiştir. Katılımcının ifadesi “Ben bunu bu şekilde yaparsam böyle olur diyorum böyle halledebilirim diyorum ve harekete geçiyorum hemen vakit kaybetmeden.” (s.3) şeklindedir. Sema (62) zorluklarla baş etmede mesleğini sevmesinin büyük etkisi olduğunu söylemiştir. Diğer katılımcılardan farklı olarak Meryem (50) mizah duygusunun güçlü olmasının önemine değinmiş. Su (56) ise sevdiklerinin mutsuz olmaması için kendini toplama ihtiyacı hissettiğini ve bunun toparlanmasında büyük etkisi olduğunu bildirmiştir.

Güçlü Olmak İçin Öneriler. Yapılan görüşmelerde kız çocuğu olan kadınlar çocuklarını yetiştirirken dikkat ettikleri, kız çocuğu olmayanlar ise olsaydı erkek çocuklarından farklı olarak neleri öğretmeye özen göstereceklerini belirtmişlerdir. Bununla ilgili katılımcıların fikirlerini öğrenmek amacıyla “Bir kız çocuğuna yetişkin olduğunda güçlü bir kadın olması için neler öğretilmelidir?” sorusu sorulmuştur. Bu kapsamda bazı katılımcıların görüşleri ortak bir noktada buluşurken bazı katılımcıların cevapları farklılık göstermiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir: Eğitim alma (f:10), ekonomik bağımsızlık (f:10), fiziksel olarak kendini savunmayı öğrenme (f:2), özgüvenli olma (f:2), cesaret (f:3), eşe fazla fedakârlık yapmama (f:2), kendine yetme (f:2), vicdanlı olma (f:1).

Katılımcıların çoğu (f:10) eğitim almanın önemine değinmiş ve güçlü olmak için gerekli olduğunu söylemiştir. Katılımcıların bazıları ise ekonomik bağımsızlığın olmasının önemine vurgu yapmıştır (f:10). Altı katılımcının eğitim alma ile ekonomik bağımsızlığın önemine birlikte vurgu yaptığı görülmüştür. Bu katılımcıların ortak özelliği ekonomik zorluklar yaşamış olmalarıdır. Ekonomik zorluklar yaşayan bu katılımcıların güçlü olmak için eğitim almayı önermesinin sebebinin eğitimin ekonomik bağımsızlığın kazanılmasını kolaylaştırdığı düşüncesi olduğu düşünülmektedir. Katılımcılar eğitimin ve ekonomik bağımsızlığın güçlü olmak için gerekli olduğunu belirtirken şu ifadeleri kullanmışlardır: okuma, kendi ayakları üzerinde durma, meslek sahibi olma, işini eline alma, kendini kurtarma, kimseye muhtaç olmama. Eğitim alma ile ekonomik bağımsızlığın güçlü olmak için önemli olduğunu dile getiren Ayşe (50) şunları söylemiştir:

“Önce okumasını isterim, parası olsun kimseye bağımlı olmasın. Elinde mesleği olunca kimseye kendini feda etmesine gerek kalmaz. Kimseye ihtiyacı olmaz. Başkaları için değil kendi için yaşasın isterim. Oku mesleğini eline al annene babana kocana kimseye ihtiyacın olmasın derdim. Ben çocuklarım ziyan olmasın diye

ayrılmadım. Fakir bir ailede ayrıldığı zaman çocuklar çok çile çekiyor.” (Ayşe (50), s.4)

Sema (62) ve Meryem (50) kendine yetmenin önemine değinerek kız çocuklarına öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bununla ilgili olarak Sema (62) *Kız çocuklarına kendi işini kendi halletmeyi öğretirim.” (s.4)* ifadesini; Meryem (50) ise *“Kızlarıma kendi işini kendin hallet derim. Tek başına her işini yap, destek bırakma derim.” (s.3)* demiştir.

Katılımcılardan Su (56) vicdanlı ve özgüvenli olmanın çocuklara öğretilmesi gereken en önemli erdemlerden olduğunu vurgularken yine Sema (62) da özgüvenli olmanın kız çocuklarına mutlaka öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bazı katılımcılar (f:3) cesur olmanın kız çocuklarına mutlaka öğretilmesi gerektiği konusunda hemfikir olmuştur. Katılımcılardan Hasret (50) ve Ayşe (50) evin ihtiyaçlarının giderilmesi ve çocukların bakımı konusunda eşlerine karşı fazla fedakârlık yaptıklarını bundan pişman olduklarını söylemişlerdir. Kız çocuklarına bunun yanlış olduğunun sevgi ile sınırsız fedakârlığın aynı şey olmadığını öğretilmesi gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır. Su (56) ve Ebru (54) fiziksel olarak kendini savunmanın kız çocuklarına öğretilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Toplumda kadınların daha fazla yaşadığı şiddet, istismar ve taciz gibi durumların kadınların bu öneriyi vermesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla ilgili Su (56) *“Toplumun az gelişmişliğinden korktuğum için mesela akşam geç geldiğinde korkardım, kendini korumasını öğretirdim.” (s.5)* ifadelerini kullanırken, Ebru (54) *“Kendini savunmasını kickboksa gitmesini öğütlerim.” (s.4)* diyerek kendini savunmanın gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Geçmiş ve Şimdiki Hayata Yönelik Algılara İlişkin Bulgular

Bu başlık altında kadınların şimdiki hayatına yönelik memnuniyet durumlarına, pişmanlıklarına ve geçmişe dönük iyi ki dedikleri durumlara yer verilmiştir. Bu tema altında incelenen alt temalar şu şekildedir:

- Şimdiki Hayata Yönelik Memnuniyet Durumu
- Pişmanlıklar
- Geçmişe Yönelik Memnun Olunan Durumlar

Şimdiki Hayata Yönelik Memnuniyet Durumu. Katılımcıların şimdiki hayatına yönelik algılarını ve ne derece memnun olduklarını anlamak amacıyla katılımcılara “Bugünkü durumunuzu (hayatta erişmiş olduğunuz yeri) nasıl buluyorsunuz?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplara göre katılımcıların çoğunluğu (f:15) şimdiki hayatından memnun olduğunu dile getirirken yalnızca bir katılımcı ekonomik bağımsızlığının olmamasından dolayı biraz memnun olduğunu dile getirmiş, çocukların bakımını sağlamanın ve eğitim almalarının kendisi için önemine değinmiştir. Bununla ilgili Elif (55) şunları söylemiştir: *“Ortalama sayılır*

çok iyi diyemem. Ameliyat oldum artık çalışmıyorum kocama muhtacım. Kendimle gurur duyuyorum ama 6 tane çocuk büyüttüm onları evlendirdim okuttum.” (s.3)

Katılımcıların 15'i hayatlarından memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Şimdiki hayatlarından memnun olmalarını sağlayan etkenler her bir katılımcı için farklılık göstermekle birlikte, memnun olmalarına birçok etken de katkı sağlayabilmektedir. Örneğin, Hatice (50) hayatından memnun olmasını çocuklarının eğitim alması ile torunlarının ve gelinlerinin varlığına; Nimet (67) çocuklarının ve gelinlerinin varlığına; Şengül (62) çocuklarının ve gelinlerinin varlığı ile sosyal çevresinin varlığına; Canan (63) çocukların torunların ve sosyal çevresinin varlığına; Saadet (54) çocuklarının varlığına; Dilruba (51) çocuklarının ve torunlarının varlığına; Meryem (50) çocuklarının büyümesi ve kendi bağımsızlıklarının olmasına; Seher (51) özgüven sahibi olmasına ve çocuklarını iyi huylu olarak yetiştirmesine; Şükran (70) ise çocuklarını büyütmesine ve eşinin kumar bağımlılığından kurtulmasına atfetmiştir. Su (56) memnun olma durumunu sağlayan etkenlerin çocuğunun büyümesi, iyi eğitim alması, kendisinin ekonomik bağımsızlığının olması ve insanlara yardım edebilmesi olduğunu dile getirmiştir. Bununla ilgili katılımcının ifadesi şu şekildedir:

“Kendimi iyi buluyorum. Oğluma iyi bir eğitim verme çabasında oldum. İyi olduğuna inandığım okula gönderdim. İyi eğitimler aldırılmaya çalıştım. O yüzden kendimi mutlu hissediyorum. Bundan sonra onu bir denize atabilirim kendi kendine yüzebilir. Ki yüzüyor da maddi olarak bana bir ihtiyacı olmuyor. Hatta manevi olarak da çok güçlü yetiştirmişim. Onu öyle yetiştirdiğim için de iyi hissediyorum. Sonuçta şu geldiğim aşamada kimseye ihtiyacımın olmaması, hatta bazılarının el uzatabilmem, yardımcı olabilmem, yol gösterebilmem annemle babama destek veriyor olabilmem eskiden onlar bana çok destek oldu çünkü. Kendimi iyi buluyorum.” (Su (56), s. 4)

Hasret (50) boşanma sonrası hayatında ekonomik iyileşmelerin olmasının, sosyal ilişkilerinin artmasının ve kişisel bakımına özen göstermesinin hayattan memnun olmasını sağladığını belirtmiştir. Ayşe (50) ekonomik şartlarının iyileşmesinin ve kendini geliştirmek için kurslara katılmasının hayata yönelik memnuniyet durumunu arttırdığını söylemiştir. Ebru (54) ise hayatından memnun olmasını sağlayan etkenlerin üniversite eğitimi alması, ekonomik durumunun iyileşmesi, sosyal etkinliklere katılması ve sosyal ilişkilerin olması olduğunu ifade etmiştir. Bununla ilgili olarak katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Şu anki durumum ezik değilim. Eski eşimle bir yıl önce ayrıldım. Ayrıldıktan sonra ekonomik durumumuz çok iyi oldu. Eskiden kanatlarım kırıldı, şimdi kanatlarım açıldı uçtum, kimseye muhtaç değilim. Beton gibiyim asla yıkılmam ben. Şu anda mesela misafirlerim geliyor, yeğenlerim geliyor, davetler veriyorum. Diyet yapıyorum, 30 kilo verdim, rengarenk giyiniyorum.”(Hasret (50), s.4)

“Güzel yerdeyim. Bu kadar şeyler yaşamama rağmen daha kötü olabilirdi. Hayatımdan memnunum. Alışveriş yapıyorum, geziyorum. Bu şehre geldikten sonra hayatımız daha da güzel oldu. Çok güzel bir evdeyiz şu anda. Ben çalışmadığım zamanlarda da boş durmadım. Ehliyetimi aldım, bilgisayar eğitmenliği kursuna gittim, kurdele nakışına gittim, kuaförlük kursuna gittim. Bir şeyler yapınca mutlu oluyorum.” (Ayşe (50), s.4)

“Şu an hayatım gayet güzel. Kendimi tatmin ediyorum. Ben üniversite okuyorum şimdi hala. Bazen emlakçılık yapıyorum. Emekliyim de zaten. Tiyatro konser hiç aksatmam. 7 yıl folklor oynadım. Kendimi mutlu hissediyorum. Sosyal çevrem güzel kendimi onlarla eğliyorum. Çocuklarım da okudu. Onlar için bir şey istiyorum artık.” (Ebru (54), s. 3)

Katılımcıların ifadelerine bakıldığı zaman en çok çocukların, gelinlerin ve torunların varlığına yönelik memnuniyet duyulduğu görülmüştür. Türkiye’de aileye verilen değer göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmaya katılan kadınlar için de benzer bir durumun geçerli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca sosyal ilişkilerin de hayattan tatmin olmaya katkısının oldukça fazla olduğu görülmüştür. Bu çalışmaya katılan katılımcıların bir kısmı hayatlarının büyük bir bölümünde yoksulluk ve maddi sıkıntılar yaşamıştır. Bu sebeple ekonomik durumun iyileşmesinin kadınların hayattan memnun olma durumuna katkı sağladığı görülmüştür.

Geçmişe Yönelik Memnun Olunan Durumlar. Katılımcıların hayatlarında memnun oldukları bir durumun olup olmadığını öğrenmek amacıyla “Hayatımda iyi ki bu şekilde yaptım dediğiniz şeyler var mı? Varsa neler?” sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. Cevaplar çeşitlilik göstermekle birlikte benzer noktaların da bulunduğu görülmüştür. Eşlerinden boşanan ve boşandıktan sonra hayat şartlarında ve ekonomik durumunda iyileşme yaşayan Hasret (50) ve Sema (62) eşinden boşanmasına yönelik iyi ki dediklerini dile getirmişlerdir. Bununla ilgili Sema (62) *“Boşanmak milat benim için...”* (s.3) ifadesini kullanmıştır. Zorluklara karşı çok çalışarak hayvancılık ve el işleriyle maddi kazanç sağlayan Hatice (50) çok çalışmasıyla ilgili memnuniyetini *“İnsanın kendi emeğiyle kazandığı ne güzel iyi ki çalışmışım halen de çalışmayı seviyorum.”* (s.4) ifadeleriyle dile getirmiştir. Ayşe (50) ve Seher (51) eşinden boşanmamasına yönelik iyi ki dediklerini söylemişlerdir.

Ekonomik olarak evin sorumluluğunu paylaşmayan eşinden ayrılan Ebru (54) eşinden ayrılmasına iyi ki dediğini dile getirmiştir. Zorluklara karşı ibadet ederek ve maneviyata sarılarak ayakta kaldığını söyleyen Aynur (58) *“İyi ki ibadete sarılmışım ve her şeye pozitif bakmayı öğrenmişim.”* (s.4) demiştir. Dilruba (51) ve Su (56) hayatlarında yaptıkları her şeye yönelik iyi ki dediklerini söylemişlerdir. Kanseri olan eşine uzun süre bakım sağlayan ve sonunda genç yaşta eşini kaybeden Canan (63) sorulan soruya sağlık sorunları

yaşayan eşin bakımını sağlamaya ve çocukların iyi yetişmesi için çabalamaya yönelik memnuniyetini dile getirirken *“İyi ki bebelerimi böyle güzel yetiştirdim. İyi ki eşime böyle güzel baktım.”* (s.3) ifadesini kullanmıştır. Saadet (54), Şengül (62) ve Şükran (70) çocukların bakımıyla ilgilenmelerine yönelik; Meryem (50) eş kaybı sonrası çocukların bakımını sağlama ve evlenmemeye yönelik, Elif (55) ve Nimet (67) çocuğun eğitim almasını sağlamaya yönelik iyi ki dediklerini dile getirmişlerdir.

Pişmanlıklar. Katılımcıların hayatlarında pişmanlık duydukları bir durumun olup olmadığını öğrenmek amacıyla *“Geriyeye dönüp hayatınıza baktığınızda farklı yapmak isterdim dediğiniz şeyler var mı? Varsa neler?”* sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. Sorulan soruya bütün katılımcılar farklı cevaplar vermişlerdir. Evliliğinde çocukların bakımı ve ekonomik olarak evin tüm sorumluluğunu tek başına üstlenen Hasret (50) daha erken boşanmadığına yönelik pişmanlık duyduğunu dile getirmiştir. Bununla ilgili *“Hiç affetmeseydim keşke, ilk hatasında gönderseydim.”* (s.4) demiştir. Ebru (54) liseden sonra maddi problemlerden dolayı eğitim alamamış olup bununla ilgili pişman olduğunu *“...Niye para biriktirip okumadım diyorum.”* (s.4) sözleriyle vurgulamıştır. Hatice (50) de eğitim almaya devam etmemeye yönelik pişmanlık duyduğunu dile getirmiş ve şunları söylemiştir:

“Şimdi öyle pişmanım düşününce bazen diyorum buraya merkeze taşındığımdan beri niye kendime açıktan okul okumadım. Akıl edemedim ya ona çok üzülüyorum. Şimdi artık olur mu bilmem yaştan dolayı. Korkuyordum nasıl yapacağız nasıl edeceğiz o kadar çocukla geçim telaşı işte sürekli çalış çabala.” (Hatice (50) s.4)

Ekonomik zorluklar yaşayan Ayşe (50) bu dönemlerde ailesinden destek istememesinden dolayı pişmanlık duyduğunu *“Zorluklarımda ailemden destek alabilirdim. Çocuklarım zor durumda olsa bundan utanmam yargılamam. Onlar da benim ailemdi isteyebilirdim.”* (s.4) sözleriyle dile getirmiştir. Eşinin ailesinin psikolojik şiddetine ve baskılarına maruz kalan Dilruba (51) *“Keşke evin içine gitmeseydim.”* (s.4) diyerek eşin ailesiyle birlikte yaşamaya yönelik pişmanlığını ifade etmiştir. Ekonomik olarak zorlu süreçlerden geçen, beslenme ve barınma sıkıntıları yaşayan Saadet (54) vefat eden çocuğuna yeterince bakım verememekten dolayı pişmanlık duyduğunu söylemiştir. İlk evliliğini yaptıktan sonra boşanan ve çocuklarını eşinin ailesine bırakan Elif (55) bundan dolayı pişmanlık duyduğunu söylemiştir. Genç yaşta eşini kaybeden Su (56) ise geçmişe dönük pişmanlığını şöyle açıklamıştır:

“Eşimin teklifini ekonomik bağımsızlığımı kazandıktan sonra kabul ettim. Bunun için pişmanım. Daha erken görüşseydim. El ele tutuşsaydım ne güzel olurdu. Biraz çevrenin bakış açısı biraz utangaçlık.” (Su (56), s.5)

Aynur (58) meslek sahibi olmamaya yönelik pişmanlık duyduğunu söylemiştir. Eski evliliğinde psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalan Sema (62) kültürel olarak kendisinden farklı olan biriyle evlenmeye yönelik pişmanlık duyduğunu dile getirirken, Canan (63) yaptığı iyiliklerden dolayı pişmanlığını *“Bazı insanlara iyilik etmeseydim diyorum. Yediriyorsun yediriyorsun bacana ...Eşimin tarafından çok kişiden yaşadım.”*(s.3) sözleriyle vurgulamıştır. Şükran (70) ise kumar bağımlılığı olan eşine söylediği kötü sözlerden dolayı pişmanlık duyduğunu *“...Belki biraz kızmışım ki küfür etmişimdir ondan pişmanım Allah korkusundan.”* (s.4) şeklinde ifade etmiştir.

Koruyucu Faktörlere İlişkin Bulgular

Bu başlık altında ekonomik, ailevi ve bireysel koruyucu faktörlere yer verilmiştir. Bu tema altında incelenen alt temalar aşağıda yer almaktadır:

- Ekonomik faktörler
- Ailevi faktörler
- Bireysel Faktörler

Ekonomik Faktörler. Kadınların yaşamış olduğu sorunların başında maddi imkânsızlıklar ve yoksulluk geldiği için ekonomik faktörlerin koruyuculuğu da oldukça önem arz etmektedir. Ekonomik koruyucu faktörlere bakıldığı zaman hayatı boyunca herhangi bir işte çalışma (f:12), aynı anda birden fazla işte çalışma (f: 2), ekonomik bağımsızlığın olması (f: 11), el işi yaparak maddi kazanç sağlama (f: 3), hayvancılıkla maddi kazanç sağlama (f:3), tarımla maddi kazanç sağlama (f:4), maddi destek sağlayan insanların varlığı (f:5) olarak sıralanmaktadır. Çalışmaya katılan katılımcıların demografik bilgilerine bakıldığında 12 kişinin hayatı boyunca herhangi bir işte çalışarak maddi kazanç elde ettiği, 4 kişinin herhangi bir işte çalışmadığı görülmektedir. Bu katılımcılardan bazıları el işleriyle maddi kazanç elde etmiştir. 12 kişi hayatı boyunca herhangi bir işte çalışmış, bunlardan 7'si çalışmaya devam etmektedir.

Katılımcılardan şimdiki durumda ekonomik bağımsızlığı olanlardan yedisi çalışmaya devam etmekle birlikte diğerlerinin durumu şu şekildedir: Hasret (50) şimdiye kadar elde ettiği kazançlarla ve engelli maaşıyla; Meryem (50) ise şimdiye kadar elde ettiği kazançlarla ve dul maaşıyla ihtiyaçlarını kendileri sağlamaktadırlar. Ekonomik olarak zorlu yaşantılara maruz kalan katılımcıların yaşamlarına bakıldığında bazılarının maddi olarak destek olan kişiler mevcuttur. Bu çalışmaya katılan kadınların bazıları için maddi destek olan insanların varlığı koruyucu bir faktör olmuştur (f.4). Bazılarına aile ve akrabalar, bazılarının komşular, bazılarının ise tanımadığı kimseler para veya erzak yardımı yapmıştır. Bununla ilgili Saadet (54) *“Birileri çok yardım ediyordu biri kömür veriyor biri bir şey. Hiç ummadığım yerden gelir.*

Allah gönderiyor bana.” (s.3) ifadesini kullanmıştır. Anlatılanlarla ilgili Hasret (50) ve Şengül (62) şunları söylemişlerdir:

“Eski eşimin ailesinde küçük kayınım var, o ailede bana tek değer veren kişi o. Boşandığımızı ilk ona söyledim. Para yardımı da yapmıştır bana. Ben ona köye gittiğimiz zaman ne yemeği severse yapardım. Yeğenlerim filan da arada harçlık yollamıştır. Ben hiç istemem onlar gönderirse” (Hasret (50), s.2)

“Köyde biri vardı komşumuz unumu lahanamı getirirdi, pırasa getirirdi bazen Köy hali öyle şeyler getirirlerdi. Bir gün mahallede biri Şengül Demir’ in evi nere diye soruyormuş. Bir geldi ki 6 çuval un yollamış. O kadar sevindim o kadar sevindim o kadar sevindim ki. Dua ettim çok ona o zaman. Yağ bulamıyordum.” (Şengül (62), s.1-2)

Ailevi Faktörler. Ailevi koruyucu faktörlere bakıldığında kadınların bir kısmının çocuklukta kök ailede olumlu ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. (f.7) Özellikle baba ile kurulan bağ katılımcıların bazıları için oldukça öneme sahiptir. Bununla ilgili Canan (63) şunları söylemiştir: *“Ailem çok iyiydi birbirine çok tutkundü. Babamın aşığıydım ben. Çok değerli bir babaydı. Bir karış çocukla arkadaş olurdu.”* (s.1) Ayşe (50) ailesinin ekonomik durumunun düşük olduğunu da ekleyerek şunları dile getirmiştir: *“Güzel bir çocukluk yaşadım. Çok fakirlik vardı ama köyde herkes fakirdi. Mutluyduk.”* (s.1) Sema (62) ise şunları söylemiştir: *“Çok iyi geçti çocukluğum. Babam çok modern bir insandı. Çocuklarını gezdirmeyi severdi.”* (s.1) Hasret (50) ve Nimet (67)’in konuyla ilgili ifadeleri şunlardır:

“Çocukluğum çok iyi geçti, babam çok iyi biriydi. Dışarda bir şey yemez bize getirirdi. Annem otoriter bir kadındı, tuttuğunu koparırdı. Abimle aram çok iyiydi, onun hayatımda oluşu benim için bambaşka bir şey. Çıkarsız severim onu, o da beni. Büyük ablamı anne olarak görüyordum .” (Hasret (50), s.1)

“Ailem çok iyiydi. 8 kardeş tövbe kavga nedir bilmezdik. Babam çok anlayışlıydı anlatamam bu kadar yani. Annem de olsun babam da olsun çok anlayışlı insanlardı. Biz ne dersek orda kalırdı babam. Ne aç kaldık ne çok tok kaldık. Çalıştıysak yedik muhanete muhtaç olmadık.” (Nimet (67), s.1)

Katılımcıların birçoğu eşin ailesinin olumsuz davranışlarına maruz kalmasına rağmen bazı katılımcıların desteklendiği aile üyeleri de mevcuttur (f.3). Özellikle eşin ailesinin psikolojik şiddetine maruz kalan ve kök aile tarafından desteklenmeyen kadınların bu kişiler tarafından desteklenmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Hasret (50) maddi ve

manevi olarak desteklenmiştir. Hatice (50) ve Nimet (67) de eşin ailesindeki bazı bireyler tarafından manevi olarak destek görmüştür. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Kayınımla aynı arkadaş gibiydik kayınvalideme bir şey söyleyemiyordum çekiniyordum, hem de köy yeri ayıplıyorlardı. Maydanoz alır mısın sucuk alır mısın onları ondan istiyordum. Yenge sıkıntın varsa söyle annem sinirlidir bağırır çağırır aldırma diyordu. O imam çıktı gitti üzülüyordum yalnız kalmıştım.” (Hatice (50), s.2)

“O zamanlar 3 elti aynı evde duruyorduk. Herkesin bir odası vardı, ama mutfak banyo ortak. Eltimle çok güzel geçiniyorduk herkes hayret ederdi. Eltimin kimsesi yoktu, anası yoktu babası ihtiyardı, buna sahip çık derdi babası. Annemlere giderdim yanımda götürürdüm. Çocuklarına kendi çocuğum gibi bakardım. O da çok yardım etti. Hep beraberdik, varlığımız beraberdi yokluğumuz da. Ne buluyorsak onu yiyorduk.” (Nimet (67), s.2)

Aile ilişkilerinin özellikle çocuklarla olan ilişkilerin kadınlar için koruyucu bir faktör olduğu düşünülmektedir. Özellikle eşinden veya aile dışından sosyal destek almayan kadınların en büyük destek kaynağı çocukları olmuştur. Bu çalışmada da çocuklarının kendileri için önemine vurgu yapan kişiler olmakla birlikte bazı katılımcıların zorlu yaşantılar geçirdiği zamanlarda çocuklarından destek aldığı görülmüştür (f.2). Aynur (58) çocuklarının kendisi için önemine vurgu yaparken şunları söylemiştir: *“Kızlarım çok hayırlıdır. Üzüldüğüm zaman bir destek onlar benim için. Onlarla dertleşirdim. İki kız vermiş rabbim çok şükrediyorum.” (s.3)* Hasret (50)'in bu açıklamalarla ilgili dile getirdikleri ise şunlardır:

“Kızım çok iyidir, çok sevgi dolu değildir ama. Tek arkadaşım kızımdı, her derdimi ona söyledim. Tek sırdaşım kızımdı. Hep birlikte oynardık, ikimizin ayrı bir dünyası vardı, kızımdaki kafa yetmiş yaşındaki insanda yoktur, çünkü çocuk acıyla pişti, oğlumla da çok iyi.” (Hasret (50), s.2)

Bireysel Faktörler. Bireysel koruyucu faktörlere bakıldığında öncelikle katılımcıların güçlü olmalarını sağlayan özelliklerine dair kişisel algıları önemlidir. Bireysel koruyucu faktörler olarak katılımcıların güçlü olmalarını sağlayan özellikleri şunlardır: Çalışkanlık (f:10); kendine yetme (f:6); çevre tarafından saygı duyulan biri olarak görülme (f:7); cesaret (f:7); yardımseverlik (f:1); pozitif, neşeli ve enerjik olma (f:5) ve sabırlı olma (f:2). Katılımcıların büyük çoğunluğunun güçlü olmasını sağlayan özellik çalışkan olmalarıdır. Birçoğu çocukluğunda kök ailede de çok çalışkan gerek ev işlerinde gerekse tarım ve hayvancılıkta ailesiyle sorumluluğu paylaşan kadınlardır. Bununla ilgili Ayşe (50) *“...Çocukluğumu yaşayamadım. Tarlalarımız vardı. Yazın gece yarısına kadar çalışırdık. Her gün çalış her gün çalış.” (s.1)* şeklinde açıklama yapmıştır. Bununla ilgili Nimet (67) ifadesi şu şekildedir:

“Malımız çoktu, koyunumuz vardı. Köyde çok çalışıyorduk haddinden fazla. Gündüzü bırakıyorduk gece, geceyi bırakıyorduk gündüz. Gece koyun güdüyordum tırpan biçiyordum, mal güttüğüm zaman oldu. Kocaya varana kadar çok mücadele ettim. Erkek çocuğumuz yoktu, büyük kız bendim. Ben çok çabalamak zorunda kaldım, Babam muhtaç olmasın diye inan ki var ya erkeğin yapmadığı bir şeyleri yaptım.” (Nimet (67) s.1)

Zorlu yaşantıların getirmiş olduğu ekonomik sıkıntılar sonucunda birçok kadın çok çalışmak zorunda kalmıştır. Katılımcılardan bazılarının eşi evin maddi sorumluluğunu paylaşmamıştır. Bu sebeple çok daha fazla çalışmak zorunda kalmışlardır. Bununla ilgili Hasret (50) ve Saadet (54) ifadeleri şu şekildedir:

“Ben çalıştım sürekli tek başıma mücadele ettim. Bir yaşında oğlumu kızıma bırakıp çalışmaya gidiyordum Adapazarı’na. El işi yapıp satıyordum, çeyizimi sattım, çalıştım, çalıştığım iş yerinden yemekler getirdim çocuklarıma. Bulaşıkçılık yaptım, aşçılık yaptım, hastabakıcılık yaptım. Bir günde kaç tane işe giderdim ben.” (Hasret (50) s.1)

“Çok yokluk gördüm. Para yok fırından bayat ekmek alıyorum çöpten alıyorum yediriyorum çocuklara. Lokantada bulaşık yıkıyorum, merdiven siliyorum. 7’de gidiyorum lokantaya gece 11’e kadar bulaşık. 11’den sonra merdiven silip geliyorum. Allah razı olsun onlar da iyi insanlardı. Çocuk sırtımda bağlı. Kimseye de bırakmıyorum çocuğu. Hep çalıştım çabaladım.” (Saadet (54) s.1)

Çalışmaya katılan kadınların bazıları (f:6) ekonomik olarak kendilerine yettiklerini açıklamışlar ve bununla ilgili ifadelerde bulunmuşlardır. Canan (63) ve Meryem (50) genç yaşta eşini kaybedip hem yas hem ekonomik zorluklar hem de çocukların bakımıyla yalnız baş etmek zorunda kalmışlardır. Bu katılımcılar maddi gelir sağlamak için çok daha fazla çalıştıklarını belirtmiştir. Bununla ilgili Canan (63) haftanın bütün günlerinde çalıştığını, evlere temizliğe gittiğini ifade etmiştir. Meryem (50) ise *“...Çok parasız kaldım. 20 yıl boyunca yün yıkadım, yorgan yaptım böyle geçindim.”* (s.1) şeklinde açıklama yapmıştır. Çalışmaya katılan kadınların yaşamış olduğu en büyük problemlerden biri eğitim haklarının ellerinden alınarak bir meslek sahibi olmalarının engellenmesidir. Bunun beraberinde ekonomik sıkıntılar yaşanmaktadır. Fakat çalışmaya katılan kadınların çoğunluğu meslek sahibi olmamasına rağmen el işi, tarım ve hayvancılık gibi yollardan maddi kazanç elde etmiştir. Bununla ilgili Hatice (50) ifadesi şu şekildedir:

“Eşim iş bulsaydı çalışırdı bulmasaydı bekliyordu. Artık iş başa düşüyordu. Gece oniki birlere kadar el işi yapıyordum. Eşim kışın hiç çalışmıyordu yazın tarlada filan. Bir kaç altınım vardı ayrılınca bozdurdum düve aldım. Beş altı sene köyde hayvancılık yaptım. Tavuk kaz besliyordum satıyordum. Allah da yardım ediyordu şükür. Neye el

attıysam yapıyordum. Tandırı hiç bilmiyordum yapmaya başladım. Yapıp satıyordum çok da güzel öğrendim herkes dua ediyordu. Herkes şaşırıyordu bu kadın böyle nasıl yapıyor. Eşim de evdeyken uğraşıyordu. Bu sene yeni bir işe kalkıştım. Bursa'dan bu bebek ürünlerini istettim. (gösteriyor) Karımı üstüne koyup satıyorum burada. Mekik oyası yapıyorum, iğne oyası yapıyorum. Bazen eşimden çok kazanıyorum. Kendi paramla eve mobilya oturma grubu aldım. Eşimin haberi bile olmaz. Alışmışım artık çalışmaya” (Hatice (50) s.1)

Ebru (54), Seher (51) ve Sema (62) ekonomik sorunların yanında günlük hayatta karşılaştığı sorunlarla yalnız mücadele etme ve kendilerine yetebilme ile ilgili ifadelerde bulunmuşlardır. Bununla ilgili Ebru (54) *“Her işimi kendim yapıyorum, kimseye fırsat tanımıyorum. Hep kendi başımın çaresine baktım.”* ifadelerini kullanırken, Seher (51) *“Kendi işimi kendim yaparım. Yapamadığım bir şey yoktur. Göğşe taş atar başını altına tutar derler ya öyle. Hiç acizlik yaşamadım.”* (s.1) şeklinde açıklama yapmıştır. Sema (62) da *“...Her işimi kendim yapıyorum, çalışkanım.”* (s.1) şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Çalışmaya katılan kadınların bazıları (f:7) çevreleri tarafından saygı duyulan, fikirlerine önem verilen ve herhangi bir iş için kendisine danışılan kişiler olduklarını söylemişlerdir. Katılımcılardan Sema (62) saygın olmasını öğretmenlik mesleği yapmasına atfetmiştir. Çevre tarafından saygı duyulan biri olduğunu söyleyen Aynur (58) *“...İnsanlar bir sıkıntısı olduğunda danışırılar bana çok da severler saygı da duyarlar.”* (s.1) şeklinde açıklama yapmıştır. Şükran (70) ise bu durumla ilgili *“Herkes öğretilim. Ben bunu yapıyorum sen de bunu yap derim. İnsanlara yol gösteririm hep bana sorarlar bilgi alırlar.”* (s.1) söylemiştir. Hatice (50)'nin açıklamaları ise şu şekildedir:

“Saygı duyarlar bana çevrede de ailede de, ebelik yaparım, Kur'an öğretirim kadınlara, çocuklara. Mesela bir mevlit olur beni çağırırlar Kur'an okumak için hediyeler de verirler. Mesela bir düğün olur beni çağırırlar gel düğünü yemekleri ayarla derler. Böyle şeyleri danışırılar bana.” (Hatice (50))

Katılımcılardan Dilruba (51) güçlü olmasını ve çevresi tarafından güçlü görünmesini yardımsever olmasına atfetmektedir. Ona göre insanlara yardım etmesi güçlü olmasına ve çevresi tarafından güçlü görünmesine sebep olmaktadır. Bununla ilgili katılımcı şunları söylemiştir:

“Diyorlar sen olmasaydın bunu yapmazdık. Görümcemin kızı boşandı. Benim yaşam kaynağım sensin diyor. Sürekli her hafta sonu alırım tek bırakmam. Benim yardımcım sensin bana koşan sensin. Karı koca olarak öyleyiz. Maddi ve manevi. Manevi konuda herkese koşmuşumdur. İnsanlara elimden geldiğince yetmeye çalışırım. Herkesin yardımına koşan biriyim.” (Dilruba (51), s.1)

Katılımcılardan bazıları (f:8) yaşadıkları zorlu yaşantılarına rağmen neşeli olduklarını, enerjilerini kaybetmediklerini ve pozitif olduklarını belirtmiş, güçlü olmalarını pozitif olmalarına bağlamış ve çevreleri tarafından da güçlü görünmelerini sağladığını söylemişlerdir. Dilruba (51) “*Bir ortama girdiğim zaman pozitifsin enerji veriyorsun diyorlar bana. Enerjim yüksek hareketliyim bundan dolayı belki de.*” (s.1) ifadesini kullanmıştır. Saadet (54) “*...Enerji çoktur bende. Pozitifim, mutlu olmayı bilirim şükretmeyi bilirim.*” (s.1) Sema (62) ise “*Neşeliyim. O yönden severler beni. İnsan ilişkilerini seven biriyim, çevrem geniştir.*” (s.1) şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılardan Su (56) diğer katılımcılardan farklı olarak yaşantılarda olumlu yanı büyüterek daha pozitif açıdan baktığına özellikle vurgu yapmıştır. Bununla ilgili katılımcının ifadesi şu şekildedir:

“Çevremdeki insanlar bir şeye canları sıkıldığı zaman düşüncemi söylüyorum o sorunun yaşantı içinde küçük olduğunu, düşüncelerini değiştirerek olumlu yanlarını görebileceklerini söylüyorum. Kişilik olarak da biraz galiba. Bu benim yapısal özelliğim. Ne kadar pozitifsin diyorlar bana. Olumlu yanı büyütme yapıyorum genelde.” (Su (56), s.1)

Çalışmaya katılan kadınlardan bazıları (f:2) güçlü olmalarının sabırlı olmaları sayesinde olduğunu belirtmişlerdir. Şengül (62) ve Sema (62) zorlu yaşantılara karşı sabırlı olduklarını ve bunun güçlü olmalarını sağladığını belirtmişlerdir. Katılımcıların zorlu yaşantılara karşı sabırlı oldukları ve aynı zamanda da bu şartları değiştirmek için aktif rol aldıkları görülmektedir. Katılımcıların ayakta kalmalarında kendilerine örnek olan birilerinin olup olmadığını öğrenmek amacıyla onlara “Yaşamınızda, özellikle zorlu yaşantılar geçirdiğiniz dönemlerde örnek (ilham) aldığınız birisi veya birileri var mıydı?” sorusu yöneltilmiştir. Yedi katılımcı kendilerine örnek olan birinin olmadığını dile getirmiştir. Bu katılımcılardan Saadet (54) “*Kimse yok. Kendim güçlüyüm herkes beni örnek alsın.*” (s.5) cevabını verirken, Sema (62) ise sorulan soruya “*Yoktu. Benim dönemimdeki kadınlar hep itaat eden kadınlardı.*” (s.4) şeklinde cevap vermiştir. Canan (63) ise kendisini örnek aldığını söylerken aynı zamanda bu özelliğinin ailesinde de olduğunu şu cümleleriyle dile getirmiştir: “*Kendimi örnek gösterdim. Babaannemden bu yana böyleyiz ona çekmişim.*” (s.3) Hasret (50) ve Meryem (50) annelerini örnek aldıklarını belirtmiştir. Bununla ilgili Hasret (50) “*Annem. O da güçlü bir kadındı, onun gibiyim zaten ben de.*” (s.4), Meryem (50) ise “*Annem çok güçlüydü. Ondan güç alıyordum. O yaptı ben niye yapmayayım diyordum.*” (s.3) ifadelerini kullanmışlardır.

Su (56) ağabeyini örnek aldığını ve ondan adil olmayı öğrendiğini, Ebru (54) kendisine Atatürk’ü örnek aldığını dile getirmişlerdir. Sorulan soruya Elif (55) ise “*Müge Anlı var ya o güç verdi bana. Kadınlarımız şöyle böyle diyor ya onlar yapıyorsa ben de yapabilirim*

diye düşünüyorsun.”(s.6) diyerek bir televizyon programında görmüş olduğu sunucunun kadınlara yaklaşımından etkilendiğini vurgulamıştır. Dilruba (51) hastalıklarla mücadele eden bir akrabasının olduğunu ve güçlü duruşuyla kendisine örnek olduğunu dile getirirken, Şükran (70) gücü babaannesinden aldığını, kendisine cesaretli olmayı öğütlediğini ve öğrettiğini belirtmiştir. Aynur (58) tanıştığı âlimin kendisi için önemine vurgu yaparak hayatını değiştirdiğini belirtmiştir. Seher (51) ise sorulan soruya şöyle cevap vermiştir:

“Bir Ayten ablam var. Ne kadar çok özgüveni var her işini kendi hallediyor. Ona çok özenirdim. Şimdi arabama bindiğim gibi kendi işimi kendim hallediyorum. Ayten ablamı kendime çok örnek almışımdır. Beni çok etkiledi. Ben şimdi aynısı oldum hatta geçtim bile.” (Seher (51), s.5)

Çalışmaya katılan kadınların eşlerinden gördükleri şiddetin yaşamlarını olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu kadınlar yaşamlarındaki olumsuz durumlara zamanla tepki göstermiş ve sonucunda hayatlarında değişikliğe sebep olmuşlardır. Şiddete, eşin ekonomik istismarına tepki göstermeleri sonuçsuz kalmamış ve kendilerindeki gücü de fark etmelerine katkı sağlamıştır. Bazı katılımcıların bu tepkileri evliliğini sonlandırmaları yoluyla olmuştur. Bazıları ise eşin şiddetine karşı kendi hakkını savunmaya başlamıştır. Saadet bu durumu *“Bir gün eşime artık yeter dedim. Yeter dememde de sebep komşuma anlatıyordum çok cesaret verdi. Karşı gelmeye başladım. Ben diklenince biraz geri durdu eşim. Bir hareket geldi bana kendimi buldum.”* (s.2) diyerek açıklamıştır. Şükran (70) ve Seher (51)’in bahsedilen durumlarla ilgili söylemiş olduğu sözlere aşağıda yer verilmiştir:

“Evimiz eskiydi, kaç yerden adamın taksiti vardı ben ev yaptırdım. Adam benden para istiyordu. Oradan aldım oraya verdim hallettim. Her şeyi ben hallediyordum, parasını ben hallediyordum parasını ona güvenmiyordum. Onun aldığı bir tane elbise çember örtmedim. Fındık yapıyorduk. Ben peşini bırakmıyordum gidiyordum onla satıyordum harçlığını veriyordum kalanını alıyordum, öyle devreye geçtim.” (Şükran (70), s.3)

“Eşim beni çok yıprattı. Adam bana hiç bir hak tanımak istemedi Evliliğimde hiç sopa olmadı, ben baya arsızdım, hakkımı savunurdum. Hırçınlığımı içime atmazdım. Eşim çok sinirli bir adamdı. Sinirlenince bana bağırdı aklım çıkardı. İki cambaz bir iptе oynamaz ama eşim beni pıstırdı. Beni pıstırdı ama az sürdü. Anlık öfkelenirdi. Bir gün çok sinirlendi, oğlum ders çalışacak kesirleri çocuk bilememiş çakmış çocuğa. Sinirlenince yanına yanaşılmaz. Elinden çocuğu aldım ittim, salladım bunu. Şok oldu tabi. Bir daha bana bir şey diyemedi. Asla dövmedi, dövdürmem ben kendimi. Döveemezmiş beni zaten.” (Seher (51), s.2-3)

Kadınların zorlu yaşam süreçlerinde ve sonrasında sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmaları ve kendilerini geliştirmek için kurslara katılmaları koruyucu bir faktör olarak görülmüştür. Ebru (54) düzenli olarak tiyatro ve konserlere gittiğini; Sema (62) konserlere gittiğini, saz çaldığını ve devamlı eğitimlere katıldığını; Şengül (62), Seher (51) ve Ayşe (50) çeşitli kurslara katıldıklarını söylemişlerdir. Katılımcıların gittiği kurslar şu şekildedir: bilgisayar eğitmenliği, dikiş-nakış, kuaförlük, ehliyet, Kur'an, boyama, yüzme ve daktilo olarak sıralanmaktadır.

Risk Faktörlerine İlişkin Bulgular

Zorlu yaşam koşullarına maruz kalan kadınların risk faktörleri bu başlık altında ekonomik, ailevi ve bireysel risk faktörleri olarak yer almaktadır. Bu tema altında incelenen alt temalar aşağıda özetlenmiştir:

- Ekonomik faktörler
- Ailevi faktörler
- Bireysel Faktörler
- Sağlık Sorunları
- Ruhsal Sorunlar

Ekonomik Faktörler. Ekonomik risk faktörleri evin ekonomik olarak tüm sorumluluğunu alma (f:5), kök ailenin maddi desteğinin olmaması (f:5), eşin ailesinin maddi desteğinin olmaması (f:5) ve akrabaların ekonomik istismarının olması (f:1) olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Çoğu durumda bu risk faktörleri eş zamanlı olarak yaşanmıştır. Katılımcıların bazıları çocuk bakımı ve ev işlerinin yanında evin ekonomik olarak tüm sorumluluğunu almıştır. Örneğin Şükran (70) tüm maddi kazancı yalnızca kendisinin kazanmasına ek olarak eşinin borçlarını da ödemiştir. Ebru (54) maddi olarak zorlu zamanlar yaşamış, evin ekonomik tüm sorumluluğunu almış ve maddi durumu çok iyi olmasına rağmen eşinin ailesinden destek görmemiştir. Hasret (50), Kudret (50) ve Canan (63) evin ekonomik tüm sorumluluğunu almakla birlikte kök aileden destek görmemişlerdir. Bununla ilgili Canan (63) şunları söylerken *“Çok destek olan yoktu. Herkes askeri ücretle kendi işiyle uğraşiyor. Fakir memleket kim kime verecek. Çok işe gittim ne cumartesi ne pazar vardı.”* (s. 2), Ebru (54) ve Hasret (50) şunları söylemişlerdir:

“Ben bir mağazanın başına geçtim, eşim marketlerin başına geçmişti. Çok zor bir döneme girdik ondan sonra. Eşimin bir ortağı vardı dolandırdı eşimi. Evi değiştirdik daha küçük bir eve geçtik. Şehir değiştirdik sonra. İzmir’ e gittiğimiz zamanlarda çok zor günler yaşadık. 1 yıl evde oturdu eşim. Benim çalıştığım la geçiniyorduk çok sıkıntılar yaşadık ekonomik açıdan. Bazen çalıştığım yerden ekmek filan getiriyordum.

Yavaş yavaş iş buldum eşime yönlendirdim onu. Buraya gelince de çalıştı ama bize hayrı yoktu. Eşimin ailesi çok varlıklıydı onların desteği yoktu.” (Ebru (54), s.4)

“Annem prefabrik bir ev yaptı, kızım daha küçüktü. O zamanlar annem beyin kanaması geçirdi, vefat etti. Annem öldü bütün hayatım değişti birden. Psikolojim bozuldu, annemin evinin yanında evim her yerde hatırası var. Babam değişti annem ölünce, uzaklaştı. Aç kalsam da sormadı, susuz kalsam da. Abimlere veriyordu daha çok.” (Hasret (50), s.1)

Şengül (62) ve Hatice (50) ekonomik olarak sıkıntılı dönemlerden geçmelerine rağmen eşin ailesinden ve kök ailelerinden destek görmemişlerdir. Hatice (50) ayrıca ailenin miras olarak erkek çocukları ön planda tuttuğunu belirtmiştir. Eşi çocukları ve kendisi eşinin ailesiyle birlikte yaşadığı dönemde çok çalışmalarına rağmen kendilerine herhangi bir katkıda bulunulmamıştır. Özellikle kırsal kesimde tarım ve hayvancılıkla gelir elde etmede, aileler bütün maddi kazancı kendileri olarak çocuklarının emeklerini yok saymaktadır. Elif (55) de çocukluğunda benzer yaşantılara maruz kalmış, aynı zamanda evliliğinde eşinin ailesinin gelirini saklamasından dolayı çocuğunun eğitim alması için hayvancılıkla maddi kazanç elde etmiştir. Ayşe (50) eşinin başarısız iş deneyimlerinden dolayı uzun süre hem ev işleri hem çocuk bakımı hem de çalışarak evin sorumluluğunu yalnız üstlenmiştir. Bu süreçlerde eşin ailesi maddi destek sağlamamıştır. Dilruba (51) ise çocukluğunda akrabalarının ekonomik istismarına maruz kalmış ve bu durumun sonucunda zorlu yaşantılar geçirmiştir. Bu anlatılanlarla ilgili Hatice (50), Ayşe (50), Elif (55) ve Dilruba (51)' in ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Ayrı eve çıktık hiçbir şeyimiz yoktu. Kayınpederim bir şey vermedi bize, sıfırdan başladık. Eşim sesini çıkarmıyordu, yıllarca çalışmış ama bir şey vermediler, çocuklarım da tarlalarda çalışıyordu, hayvanlara bakıyordu. Kızıyordum da ama ses etmiyordu. Kayınpederin durumlar iyi ama sadece çocuklarımızı aldık bir göz oda salonda kaldık. Kendi ailemin pek yardımı dokunmadı. Burada kız çocuğuna pek mal varlığı vermiyorlar.” (Hatice (50), s.2)

“Eşimin ailesi çok varlıklıydı. Başka bir şehre taşındık ailesinden para kaldı baya ama bir sürü borç getirdi. Hiçbir yerde dikiş tutturamadı. Maddi çok zorluklar yaşadık. Baktım olmayacak ben işe girdim. Kızım 8 oğlum 11 yaşındaydı. Her gün ödevlerini yaptırıyorum, yemek yapıyorum, pasta börek yapıp bırakıyorum masanın üzerine çocuklar küçük kendini yakmasın diye. 6-7 yıl böyle yaşadık. Kardeşlerinin malı mülkü çoktu. Eşimi başlarından attılar tabi.” (Ayşe (50), s. 3)

“Annemin gençliğinden faydalandığı için dayım böyle oldu. Elindeki toplu parayı dayıma verdi. Varlık içinde yokluk çektik. Kimse sahip çıkmadı. Annem 26 yaşında dul kaldığı için dayım biraz anneme çektirdi. Annem biraz yeğenlerime filan rızkımızı verdi. Hep öyle şeylerle geçti. Kimse sahip çıkmadı. Babaannem filan arada peynir yaptırır gelirmiş, amcamların filan hiç ilgisi yoktu.” (Dilruba (51), s.1)

“Babam kazancını hep dedeme veriyordu onun eline bakıyordu. Babam çalışıyordu dedem harcıyordu. Bize çok bir şey alamıyordu babam. Benim babam da çok çalışıyordu ama hep biz kötü giyiniyorduk. Onun bunun elbisesiyle büyüdük. Çok kötü günlerimiz geçti babam dedemin eline muhtaç olduğundan”. (Elif (55), s.3)

“Para saklıyorlardı bizden kızım. Onlara vardı bize yoktu. İyi okuyordu ama. Dershaneye gidecekti babası vermiyordu sütçülük yaptım verdim. O okula gittiğinde ayaklarımın üzerinde durmaya başladım 20 sene önce. İhtiyaçlarımı karşılamıyordu ya kocam, vermiyordu kaynanam bana. Kocam inanmazdı annem yapmaz derdi verirdi anasına parasını ihtiyaçları o alırdı. Ben niye muhtaç olayım dedim süt paramı vermedim artık. Malları gördüm süt paralarıyla okuttum kızımı. Kitabım bitti derdi alırdım. Kızım çok çalışkandı. Öbür çocuklarımı bıraktım ya hepsinin sevgisini ona verdim. Üniversitede ev tuttum parasını ben gönderdim.” (Elif (55), s.2)

Ailevi Faktörler. Çalışmaya katılan kadınlar için ailevi en büyük risk faktörü evin ekonomik sorumluluğunu yalnızca kendilerinin karşılamalarının yanında zorlu süreçlerde de eşin sorumluluk almaması veya bu yaşam koşullarına duyarsız kalmasıdır. (f:6) Örneğin Sema (62) ve Ayşe (50) çocukların hastalıklarının tedavi sürecinde; Hasret (50), Ebru (54) ve Şükran (70) ekonomik zorluklar yaşarken evin ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamada eşlerinin desteğini görmemişlerdir. Nimet (67) eşinin ailesinin olumsuz davranışlarına maruz kalırken eşi tarafından herhangi bir destek görmemiştir. Bunlarla ilgili Hasret (50) şunları söylemiştir:

Eski eşim para saklıyordu benden. Bir de sürekli bırakıp gidiyordu. Kafa dinleyeceğim deyip aylarca gelmediği olurdu. Annesinin kız kardeşinin yanında kalırdı. Pansiyon gibi yerde çalışıyordum sürekli müşteriler gelirdi, öyle bir yerde her kadın namuslu duramaz. Ama benim eşim ne yaptı, sigarası geldi önüne yemeği geldi. (Hasret (50), s.3)

Bazı katılımcıların kök aile tarafından ihmal edildiği (f:5) ve bu duruma çeşitli etmenlerin de sebep ve dâhil olduğu görülmüştür. Örneğin Seher (51) evlatlık verilmiş ve üvey ailesi tarafından sözlü şiddete maruz kalmakla birlikte aynı zamanda çok çalıştırılmıştır. Elif (55) çocukluğunda kırsal kesimde yaşamış, ailenin iş yoğunluğundan dolayı ihmal

edilmiştir. Saadet (54)'in çocukluğunda annesi vefat etmiş babasının alkol bağımlılığı ve ihmali üzerine barınma ve beslenme sorunları yaşamıştır. Bununla birlikte evlatlık verilmiş ve evlatlık verildiği ailede cinsel istismara maruz kalmıştır. Daha sonradan farklı ailelere evlatlık verilmekle birlikte çocukluğu boyunca ihmal, istismar ve şiddetin çeşitli türlerini deneyimlemiş veya tanık olmuştur. Dilruba (51) erken yaşlarda babasını kaybetmiş annesinin sağlık problemlerinden dolayı ihmale maruz kalmış, Ebru (54) ise kardeş sayısının fazlalığından ve bir kardeşin olumsuz davranışlarından dolayı ihmal edildiğini belirtmiştir. Bu anlatılanlarla ilgili Seher (51), Dilruba (51) ve Ebru'nun (54) dile getirdikleri şunlardır:

“Köydeki hayat çok zordu her işe ben koşardım, tek çocuğum. 10 yaşımdan sonra başladım iş tutmaya. Tarla tapan hayvanlar. 14 tane inek vardı. Elimle taşırdım suyu onlara, sabah akşam. Babam köyde çok durmazdı, işleri annemle biz yapardık. Hayvanlara yonca dikedik hep ben biçerdim. Eşekle getirirdim eve. Önceden traktör filan yoktu. Ben evlendikten sonra aldılar. Boyun fıtığından ameliyat oldum bel fıtığım var. Stres stres...” (Seher (51), s.3)

“Babam öldü, annem kendi derdine düşmüş kafasını dağıtmak istiyor. Annesiyle babasının en küçük evladıymış. Kıyamıyorlarmış öyle alışmış. Ben hiç iş yapmadım nazlı büyüdüm derdi. Annesi gelir her işini yaparmış. Bizden yine şey bekliyor. Bir gün çığlık attım dedim senden sevgi bir şey görmedik hep ayılmalar bayılmalar. Bizi nazlı büyütmedin, evlendik kayınbaba kaynana nazlamadı, kocamıza zaten hiç nazımız geçmedi, evlatlarımızdan daha çok laf işitiyoruz. O zaman dedim burayı kırıp yerin dibine girmek istiyorum ben. Sen en azından çocukluğunu yaşamışsın kocana nazın geçmiş. Annem bir güne bir gün beni kaldırıp kahvaltıyla okula yollamamıştır. Çünkü gece yatmıyor gündüz kalkmıyor. Geceleri hayaller kuruyormuş eskileri düşünüyormuş, televizyona çok bağlıymış. Kafasını dağıtıyormuş. Şimdi sorduğum zaman yok 5 çocuktunuz ben böyle yapmak zorundaydım diyor. Annemizden sevgi görmedik. Ben şimdi canım annem diyerek sarılamam. Gelir öpüşürüz o kadar. Seni seviyorum demem hiç görmediğimiz için yapamam.” (Dilruba (51), s.1)

“Ailenin en küçüğü olarak doğmuşum. İstenmeyen çocuktum. Çok kalabalık olduğumuz için de görünmeyen çocuktum. Genel olarak anneannem baktı bana. Çok cılız pasif bir çocuktum. Annem genelde ablamın üzerine düşerdi çünkü ablam çok yaramazdı. Biz diğer çocuklar yok sayılmış gibiydik ailede.” (Ebru (54), s.1)

Katılımcıların evlilik sonrası yaşadıkları en büyük sorunlardan birisi eşin ailesinin olumsuz tutum ve davranışlarına maruz kalmalarıdır (f:5). Bu durum bu çalışmaya katılan katılımcılar için psikolojik ve sözel şiddet, ailedeki bazı bireylerin taciz edilmesi, kök aileyle

görüŖmenin kısıtlanması, evden kovma, iŖ gücünden yararlanma, tüketim kısıtlamaları, iftira teşebbüsleri ve evliliği sonlandırma çabaları olarak ortaya çıkmıŖtır. Anlatılanlarla ilgili Hasret (50), Hatice (50), Dilruba (51), Ebru (54) ve Nimet (67) Ŗunları söylemiŖlerdir:

“Kaynanamdan da çok çektim, çok zulüm etti. 3 sene bayramlar geçti doğru düzgün annemleri göremedim, gideceğim zaman saat veriliyordu bir saat sonra döneceksiniz diyordu kaynanam. Depremde kira yardımı veriliyordu, kira yardımı bitince kaynatam evden kovdu bizi. Çok üzüldüm hor görüldüm, çok çileler çektim. Ŗu an kimse çekmez bunları.” (Hasret (50), s.2)

“Ŗimdiki hayat gibi bir Ŗey değildi. Kayınvalidem çok zordu. Evdeki bütün iŖleri ben yapıyordum. Evde bekâr kayınlarım, kayınvalidem kayınpederim vardı. Evin geleni gideni çok olurdu. Bir gelirdi 50-60 kiŖi. ÇamaŖır makinesi yoktu, hayvanlar vardı belki 200 koyun, onların sağılması, tarla iŖleri vardı hepsi sırtımda. Her sene 10 ton buğday çıkardı belki. Kayınvalidemle biz yapardık ama iŖin en yorucusunu ben yapardım. Boyuna da bağırırdı, laf sokardı. Eskiler gaddardı. Hasrettik bir tane yumurtayı alıp piŖirip çocuğumuza verelim. Bir sürü ineğimiz vardı sağıyorduk. Alıp piŖirip çocuğumuza içiremezdik. Kayınvalidem zor bir kadındı bağırınca ev titriyordu.” (Hatice (50), s.4)

“Kayınvalidem çok iyiydi ama laf sokmaları vardı. Kayınbabamdan çok zalimlik gördüm. Sürekli giyinmeme karıŖırdı milletin içinde. Kapanmamı istedi, balkona çıkardım laf ederdı öyle çıkma. İçimden gelmiyor ne yapayım. 3,5 yıl birlikte yaŖadık olaylardan sonra ayrıldık Kız kardeŖim bizde kalıyordu bazen. Odasına gittim baktım kapı açılmıyor koltuğu arkaya koymuŖ. Allah Allah dedim sordum bunu niye buraya koydun. Kayınbaban bana elliyor taciz ediyor beni dedi. Hiç uyumadım o gece yatmaya gidiyorum ikide bir kalkıyorum bakıyorum. Böyle sapıklıkları vardı. Korkumdan çok çağırmıyordum da kız kardeŖimi ama. Ondan sonra ayrıldık biz. Tarikat başkanıydı bu adam bir de. TaŖındık ama her hafta gitmesek kıyameti koparırdı. Her cumartesi gitmesek kavga çıkardı. 12 çocuk her hafta toplanırdı.” (Dilruba (51), s. 2-3)

“Kayınvalidemden ayrı çektim eŖimden ayrı. Kayınvalidem hiçbir zaman istemedi, eninde sonunda boşattıracağım sizi diyordu boşamaya çalıŖtı da eŖim istememiŖti. Aynı apartmanda oturuyorduk, elim ve kayınvalidemle. Beni aŖaęılıyordu kayınvalidem. Alt tabakadanmıŖım. Onlar çok varlıklıydı. Sürekli beni aŖaęılırdı topluluk içinde. Çöplükten çıktın derdi bana.” (Ebru (54), s.2)

“Kaynanamdan kaynatamdan çok çektim. Çok çalışıyorduk baba evinde ama evlendik geldik buranınki daha da çok betardi. Evlendikten sonra insanın bir değeri yoktu burada. Kendi evimde çok çalışıyorduk ama anne baba bir sevgi gösteriyordu. Kaynatam da olsun kaynanam da olsun o sevgi yoktu. Hiç kıymetin olmuyordu. Burada da çok çalışıyorduk. Tarladan geliyordun aç mısın susuz musun yoruldu mu kesinlikle bunu bilmezlerdi. Babamın evinde çalıştık ama tadı tuzu vardı, buraya geldik kulak asma yani. En çok kaynanamdan gördüm, sonra kocam askere gitti kaynatamdan gördüm. Bana iftira atmaya çalıştı o zamanlar O iki sene çok zordu. Görümümü yanımda götürürdüm nereye gidersem kimse bana bir şey demesin çamur atarlar diye. Hiç çocuklarıma şunu alın demedim. Onlar da almadılar. Kaynatam dedi ki umduğum gibi çıkmadı dedi bana. Beni babamın evine göndermeye çalıştılar..”
(Nimet (67), s.2)

Bireysel Faktörler. Bireysel risk faktörlerine bakıldığında katılımcıların yaşamlarındaki zorlu yaşantılar şu şekildedir: yoksulluk veya ekonomik zorluklar yaşama (f:11), boşanma (f:3), erken yaşta ebeveyn kaybı yaşama (f:4), erken yaşta evlenme (f:7), erken yaşta eşini kaybetme (f:3), şiddete maruz kalma (f:4), evlatlık verilme (f:3), cinsel istismara maruz kalma (f:1), alkol veya kumar bağımlısı eş ile yaşama (f:3), engelli çocuğun olması (f:2), madde bağımlısı ve hüküm giymiş çocuğun olması (f:1), aldatılma (f:3), kök ailede fiziksel şiddet varlığı (f:3) ve çocukların hastalığı (f:2). Kadınların tamamında birçok zorluk eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu ekonomik zorluklar yaşamış bazıları için bu yoksulluk seviyesinde olmuştur. Ekonomik zorluklar yaşayan katılımcıların bazıları erken yaşlarda bir ebeveynini kaybetmesiyle birlikte zorlu yaşantılar yaşamışlardır. Örneğin; Dilruba (51) altı yaşındayken babası ölmüş annenin maddi kazancının olmaması ve akrabaların ekonomik istismarından dolayı zorlu yaşantılar yaşamıştır. Saadet (54) beş yaşındayken annesi ölmüş ve babasının kendisini evlatlık vermesi sonucu barınma ve beslenme sıkıntlarıyla birlikte yoksulluğu çok ileri seviyede yaşamıştır. Bununla ilgili katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Çocukluğum biraz yoklukla geçti. Mesela kış gelirdi. Annem 3 ayda bir maaş alırdı o zaman. Kömür alamazdık soğukta kalırdık. Şunu hiç unutmam annem çok grip olmuştu hastaydı komşunun elinde tepsi içinde odunlar vardı bize getirdi hala onu unutamıyorum. O zaman sıcak yattık. Şunu hiç unutmam defter biterdi anneme söylemezdim biliyorum yoktur. Bütün bir defteri silgiyle sildim kullandım.” (Dilruba (51), s.3)

“Anasız büyüdüm evlatlık oldum. Daha 5 yaşındaydım. Onlar yemek yiyorlar içiyorlar sofrada bir şey kalırsa ben de onu yiyordum. Kalmazsa tabağın dibinde yoğurt kalıyor

su döküyorlar ekmek doğrayıp yiyorum. Yiyorum yani ekmek sonuçta. Daha da aç kalırsam bilirsin köyde hayvanlara yal verirler hani onların üzerine kuru ekmek koyuyorlar ya onu yiyorum. Yok, yok yani. Onlara var da bana yok. Yoksa bal var tereyağı var köylerde herkesin arıları var şeyleri var. Kıyamet gibi şeyleri var ama bana yok.” (Saadet (54), s.3)

Elif (55) ailesinin maddi durumunun düşük olmasından dolayı çocuklukta zorlu yaşantılara maruz kalmış, çiftçilik yaparak geçimini sağlayan Şükran (70) eşinin kumar bağımlılığının olması ve kazandığı parayı kumara harcamasından dolayı ekonomik olarak zorlu yaşantılar geçirmiştir. Şengül (62) ekonomik durumunun düşük olması ve defalarca iş bulmasına rağmen eşinin ve eşinin ailesinin çalışmasını engellemesinden dolayı yoksulluk ve barınma problemleri yaşamıştır. Meryem (50) ise genç yaşlarda eşini kaybetmiş, ekonomik bağımsızlığın olmamasından dolayı zorlu yaşantılar geçirmiş yorgan yapıp satarak maddi kazanç elde etmiş ve beş çocuğunu yalnız büyütüştür. Bunlarla ilgili Elif (55), Şengül (62) ve Meryem (50) ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Çocukluğumda çok yoksulluk vardı. Annem çok çalışıyordu bizimle ilgilenemiyordu şimdiki gibi değildi. Ayağımda ayakkabı filan olmazdı. Annemin köyüne gittiğim bir gün orda bir kadın bana ayakkabı aldı hiç unutmam onu okula gittim sevinerekten. Babama defter kitap al derdim alamazdı. Silip tekrar yazardım defterleri.” (Elif (55), s.2)

“Köy hayatında 19 sene kaldım. Evin içi aldır ayaz. Tavanlarda aralıklar iki parmağımın arası kadar. Ne kadar yağmur varsa hep evime akardı. Bir tane kuru yerim kalmazdı. Benim evden de aşağı inerdi. Evimin altı ahırdı. Kar yağardı Allah’ım erimesin derdim. Aygazım vardı yakmaya tüpüm yoktu. Babam kalkardı köye gelirdi omzunda tüple. Öyle çok çektim ben. Yeri geldi pişirecek bir şeyim yoktu. Bir çocuğum öldü hastalıktan. Bez bilmem. Çocukları höllükte toprakla büyüttüm. Çoraplara 10 kere yama vururdum. Ayakkabım yoktu, eşimin ayakkabısını giyerdim. Kapıdaki dutla karnımı doyururdum kimi zaman, ekmek nerde.” (Şengül (62), s.3)

“20 yıl yorgan yaptım sattım. Kayınbabam odun getiriyordu, köyden erzak getiriyordu. Köyde onun da çocukları vardı. Benim baba tarafından yardım eden yoktu. Kardeşlerimden kimse destek olmuyordu. Kimseden beş kuruş istemezdim ama ben. Parasız da kalsam kimseden istemiyordum. Yazma yapar satardım, o parayla yağ, un, elbise alırdım çocuklara. Kimseye derdimi demiyordum. Ekmek kesiyordum çocuklara veriyordum ben yemesem de olur diyordum. Çok zordu Allah kimsenin başına getirmesin.” (Meryem (50), s.2)

Katılımcılardan bazılarının yaşadığı ekonomik zorluklar eşlerinin maddi sorumluluğu paylaşmaması sonucunda ortaya çıkmıştır. Örneğin Hasret (50) bulaşıkçılık, hastabakıcılık ve aşçılık gibi çeşitli işlerde çalışarak maddi kazanç sağlamış, eşi eve ekonomik katkı sağlamamış ve maddi olarak zor zamanlar yaşamıştır. Hatice (50) kendisinin ekonomik bağımsızlığının olmaması ve eşinin işsizliğinden dolayı maddi imkânsızlıklar yaşamış ve çözümünü el işi ve yorgan yapıp satma gibi yollarda bularak maddi kazanç elde etmiştir. Bununla ilgili katılımcının ifadesi “...Günde belki 2-3 saat uyku uyuyamıyordum. Yün yıkıyordum, yorgan yapıp satıyordum, oya yapıyordum.” (s.3) şeklindedir. Ayşe (50) kendisinin ekonomik bağımsızlığının olmaması, eşinin çeşitli iş deneyimleri olması ve sonunda başarısız olması sebebiyle maddi zorluklar yaşamış ve çeşitli işlerde çalışarak bu zorluklarla mücadele etmiştir. Ayrıca toplumun yaşadığı ekonomik zorluklara hassasiyet göstermemesinden dolayı da yaşadığı kızgınlığını dile getirmiştir. Ebru (50) kendisinin ve eşinin çalışmasına rağmen eşinin iflası ve sonrasında çalışmasına rağmen eve ekonomik katkı sağlamamasından dolayı zorlu yaşantılar yaşamıştır. Bunlarla ilgili Hasret (50), Ayşe (50) ve Ebru (54) şunları söylemişlerdir:

“Ben çok çalışıyordum ama eski eşim para saklıyordu benden. Ben eskiden kötü yola düşen kadınlara acıyordum artık hak veriyorum. Parasızlık var, açlık var, çocuklar var çocuk yoktan anlamaz. Gün geldi 25 kuruşa çikolata alamadım, gün geldi küflü ekmek yedik. Kimseye söylemedim annem üzülür diye. Danino alırdım üç seferde yerd kızım.” (Hasret (50), s.3)

“Maddi çok sıkıntılar yaşadık Öyle ki bir ekmek alacak param yoktu. Hep ekmek yapıyordum. Babamdan un alıyordum. Baba param yok diyemiyordum da çocuklar ekmeği çok seviyor baba diyordum. Halbuki ekmek alacak param yoktu. Kaç kere elektriğim kesildi. Demedim hiç aileme kötü durumda olduğumu bilsinler istemedim. Kocamı da dışardan kötü bilsinler istemedim. Tamam, bu adam beceriksiz de kötü bilsinler istemedim. Söyleseydim yardım ederlerdi ama babamın da parası yoktu ki. Bir gün kızı doktora götürdüm. Elimdeki son parayla ilaçları aldım. Dolmuş param yok eve dönmeye. Çocuğu sırtıma aldım. Eve kadar sırtımda getirdim yağmur yağıyor üstümüze. Öyle devam etti ben çalıştım. Ben çalıştıkça iyi oldu. Bir kere okulda beden eğitimi öğretmeni spor ayakkabısı yok diye oğlumun eve gönderdi. Bir öğretmen bunu yapar mı? Öbür dünyada iki elim yakasında o öğretmenin. O ara kızım da anasınıfında. Okula oyuncak götürmüyordu. Öğretmenine demiş ki her gün aynı oyuncağı götürmeye utanıyorum arkadaşlarımdan bir sürü bebeği var demiş. Gittim yüzüğümü sattım. Başka da bir şeyim yoktu zaten. Kızıma bir bebek aldım oğluma

spor ayakkabı aldım. Çocuklar sevinsin diye abur cubur aldım. Yağ filan da yok evde.”
(Ayşe (50), s.3)

“Çok ekonomik zorluklar yaşadım. Eşimin çok borcu vardı. Ortağından aldığım paralar vardı ama gitti. Durumumuz iyi değildi. İkimiz de çalışıyorduk ama eşim para getirmiyordu hiç. Kazanıyorduk ama para yoktu. Kendi zevki sefasını sürüyordu çünkü. Büyük kızım üniversiteye gittiğinde ekonomik olarak çok zorlandık. Eskişehir’in soğuşunda aylarca doğalgazımız kesikti. Su ısıtıp banyo yapıyorduk. Eve götürecek iki liram yoktu kimi zaman. Sorumluluk almazdı hiç evin sorumluluğu hep bendeydi. Tembel hayvanı bilir misin aynı benim eşim. Evin her şeyiyle ben ilgilenirdim. Geçenlerde abisinin arkadaşı şey dedi “Sen karılık değil annelik yapmışsın”. Ne kadar ağır bir kelime ama doğru.” (Ebru (54), s.3)

Boşanma bazı kişiler için zorlu yaşantı olmakla birlikte bazıları için hayat şartlarının iyileşmesi anlamına gelebilmektedir. Örneğin Elif (55) boşandıktan sonra toplum tarafından olumsuz bir tutumla karşılaşmış ve bu durumu “...Bana dünürler geliyordu yaşlı yaşlı adamlar. Bunu kim ne yapacak diyorlardı bana. İnsan evlenip boşanınca öyle oluyor.” (s.2) sözleriyle ifade etmiştir. Katılımcının ifadesinden kendisinin de bu durumu yadırgamayarak toplumun tepkisini normal olarak karşıladığı görülmektedir. Hasret (50) ve Sema (62) boşanma yaşantısına sahip diğer katılımcılardır. Bu katılımcılar boşanmayı zorlu bir yaşantı olarak yaşamamış olup boşandıktan sonra hayat şartlarında iyileşme olduğu görülmektedir. Katılımcıların bu durumla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Boşandıktan sonra hayatım düzene girdi, sanki bütün hücrelerim yenilendi, sigaranın en iyisini içiyorum, istediğimiz gibi geziyoruz, eskiden ayda bir kere ancak giderdim markete şimdi üç kere bile gittiğim oluyor, alacaklarımızı alıyoruz, balkonu çatıyı yaptırdım. Birikmişimiz yok ama yapıyoruz. Eskiden kimseyi çağırımıyordum, beni herkesten koparmıştı. Evime gelen giden çok oluyor şimdi.” (Hasret (50), s.2)

“Ne zaman dünyaya geldiniz deseler herhalde eşimden boşandıktan sonra derdim. Hayata bakış açım değişti kendime geldim. Para alıyorum param yok. Çocuklarım bu şekilde. Eşimin köyde çok arazisi var oraya gidiyorum çalışıyorum. Evliliğimin son bir yılında şöyle bir karar almıştım. Artık sana para vermek istemiyorum dedim eşime. Eve bir şey alma ben de senden bir şey istemiyorum dedim. Vermedim. Artık para alamadığı için strese girdi. Parayı çok severdi, çok harcardı, annesinden de alırdı. Bir gün çarşıya habersiz gittim diye kızıp kapıyı kilitledi. Orda karar verdim artık ayrılmaya. 15-16 yıl oldu ayrılalı.” (Sema (62), s.2)

Katılımcılardan bazıları (f.4) erken yaşlarda ebeveynini kaybetmenin zorluklarını yaşamıştır. Meryem (50) dört yaşındayken babasının kaybetmiş ve bu durumu “*Ben 4 yaşımıdayken babam rahmet etti. Benim annem 8 çocuğa baktı bizi babasız büyüttü Allah rahmet etsin.*” (s.1) sözleriyle ifade etmiştir. Hatice (50) 14 yaşında kanser olan annesini kaybetmiş ve hem annesinin hastalık dönemlerinde hem de sonrasında evin sorumluluğunu ve kardeşlerinin bakımını üstlenmiştir. Dilruba (51) ise altı yaşındayken babasını kaybetmiş ve annesinin de kendisini ve kardeşlerini ihmal etmesinden dolayı zorluk yaşadığını ifade etmiştir. Saadet (54) beş yaşındayken annesini kaybetmiş alkol bağımlısı olan babasının ihmali ve evi devamlı terk etmesi sonucu barınma ve beslenme problemleri yaşamış sonunda da bir aileye evlatlık olarak verilmiştir. Bunlarla ilgili Hatice (50), Dilruba (51) ve Saadet (54) şunları söylemiştir:

“Çocukluğum zorluklarla geçti. Ablalarım evlenip gitti en son ben kaldım. Küçük erkek kardeşlerim vardı. Çamaşır yıkıyordum gücüm yetmiyordu leğene koyup basıp basıp yıkıyordum. Annem de zaten rahatsızdı, kan kusuyordu. Sonradan öğrendik kan kanseriymiş. Ben nişanlıydım annem öldü, 14 yaşındaydım. Gücü yoktu hemen yoruluyordu. O erkek çocuklarının üstlerini başlarını yemeklerini hepsini ben yapıyordum. Babamla 4 erkek kardeşle kalmıştım.” (Hatice (50), s.2)

“Ben 6 yaşımıdayken babamı kaybettik. Yanlışlıkla bekçi tüfeği ile vuruldu. Hastaneye kaldırılana kadar kan kaybından ölmüş. 5 kardeş kaldık. Annemin bayılması vardı. Annem kendisini hep dışarılara komşulara bir şeylere atardı. Biz okuldan gelirdik annem evde olmazdı. Geldiğimiz zaman karnımız aç gelirdik annemi bulamazdık.” (Dilruba (51), s.3)

“Çocuklukta 5 yaşında annemi kaybettim. Evde 4 tane çocuk aç. Baba gidiyor on gün yirmi gün sonra geliyor. Ana yok baba yok. Babam diyor ki kız kardeşim 6 aylık erkek kardeşim 2 ya da 3 yaşında ben 5 yaşındayım abim var büyük hatırlamıyorum kaç yaşında. Evde temizlik yemek hiçbir şey yok. Başımız gözümüz bit kaynıyor. Halama gidiyorum karnımı doyuruyorum komşuya gidiyorum karnımı doyuruyorum birisi hayrına ekmek getiriyor. Çöpten alıyorum. Hayat böyle geçiyordu. (Saadet (54), s.1)

Katılımcıların ilk evlilik yaşına bakıldığında Saadet (54) ve Meryem (50) 13 yaşında; Hatice (50) 14 yaşında; Aynur (58) 15 yaşında; Elif (55) ve Şengül (62) 16 yaşında ve Seher (51) 17 yaşında evlenmişlerdir. Bu katılımcıların tamamı aynı zamanda erken yaşlarda ebeveyn olmuştur. Meryem (50) “*Çocuktum evlendim 13 yaşında. Adet bile olmamıştım evlenince. Çocuk çocuğu doğurdu. Nefret ediyordum. Utanıyordum.*” (s.1) ifadesiyle evliliğin kendisi için zorluğuna değinmiştir. Elif (55) evlenmesinin sebebinin aslında eşinin ailesine ve

eşine bakım sağlamak olduğunu söylemiş ve evlendirilmesini “Annemin dayısı evlatlık almış bunu (ilk kocası). Bize Elif bakar demişler sonra nişan oldu düğün filan.” (s.1) sözleriyle dile getirmiştir. Aynur (15) evlenmeyi istemediğini ve kendisi için zorluğunu dile getirirken şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

“Beni nişanladılar 14 yaşımda. Ben hiç istemiyordum ama. İstemediğim bir evlilik yapmak zorunda kaldım. Babamın amca çocuğuydu, annesi babası yoktu onun da. Şunu da şuna verelim dediler köydeki eski zihniyet yani. Ağlaya ağlaya oldu böyle bir şey. Her şey bitti dedim. Evlilik hakkında bir şey bilmiyorsun, onun senden beklentileri var kapalı kutusun veremiyorsun. Mecburiyet benim için.” (Aynur (58), s.3)

Seher (51) erkek arkadaşı olmasından dolayı üvey ailesinin kendisine karşı uyguladığı psikolojik baskıdan bahsetmiş ve kendisini başka bir kişiyle evlendirdiklerini söylemiştir. Hatice (50) evliliği başta oyun olarak gördüğünü fakat sonrasında zorluklar yaşadığını dile getirmiş, Saadet (54) ise kendisinin izni olmadan evlendirildiğini söylemiştir. Katılımcıların ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Sevdiğim bir oğlan vardı. Yan yana gelme çok zordu da mektuplaşırđık. Duyuldu sonra. Ondan sonra çok çektim. İyi gözle bakmadılar, sen çocuksun ne yapabilirsin ki. Ne eziyetler çektim. Öbürlerine duyurdular, ... da kalmadı ...de. Ondan sonra allem ettiler kallem ettiler evlendirdiler. Başımıza bir iş açacak dediler. 16 yaşımda nişanladılar. 17 yaşımda evlendirdiler.” (Seher (51), s.3)

“Geldiler tutturdular babam da yok demedi. Ben pek bir şey bilmiyordum. Ablam geldi seni evlendireceğiz dedi. Eşim gelmişti. O da benden 4 yaş büyük. Evleneceğim düğünüm olacak anlatıyorlardı. Evliliği oyun olarak görüyordum. Küçüküktüm evlendim. Gittim çok sıkılıyordum orda. Evlendiğim sabah ağladım babamın evine gideceğim diye. Bir buçuk ay oldu ağlıyordum. Eşim diyordu senin evin artık burasıdır. Çok zor oldu alışmak. Çok zorlandım, baya sıkıntılar çektim. Eşim askere gitti 2 çocuk köy hayatı kaynana kayınvalide zorluğuna göğüs geriyordum çocuk yaşta.” (Hatice (50), s.3-4)

“Küçüküktüm evlendim. Adet olur olmaz evlendirdiler beni 13 yaşındaydım. Gelinlik denettiler bir gün. Hadi düğün yapaalım oyna dediler. Dışarda oyun oynuyorum bir gün, baktım bizim kapıda davul çalıyor. Gir içeri dediler bana girdim her yerde kadın var, elimde top var. Bu mu gelin, çocuk bu dediler, ne yapsın sahipsiz dediler. Bana kına yaktılar ağla diyorlar komiğime gidiyor gülüyorum. O gece oynadık zıpladık derken bana bir şeyler anlatıyorlar öğretiyorlar. Ne anlatıyorlar bilmiyorum.” (Saadet (54), s.4)

Su (56) 30 yaşında bir trafik kazasında eşini kaybetmiş kendisi ve oğlu ağır yaralanmıştır. Bu kazadan sonra tekrar fiziksel sağlığına kavuşabilmek için uzun süre tedavi olmuş aynı zamanda psikolojik destek almıştır. Bu süreçte duygusal anlamda zorluklar yaşadığını, ailesinin evine yerleştiği için hayat şartlarının değiştiğini ve sonraki süreçlerde çocuğunun babasının olmamasından dolayı eksiklik hissettiğini vurgulayarak bu durumun kendisi için üzüntü sebebi olduğunu söylemiştir. Ayrıca eşinin olmamasından dolayı arkadaş çevresi ve toplum tarafından olumsuz bir takım davranışlara maruz kalmıştır. Katılımcı bu yaşantılarını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Hayatımda milat dediğim eşimi kaybettiğim... 1996. O andaki duygularımı şu anda anlatmak mümkün değil. Kendimi bitki gibi hissediyordum. Sevinmeyen, üzülmeyen, acıkmayan, acı hissetmeyen susamayan, uykusu gelmeyen nötr olmuştum hiçbir şey hissetmiyordum. Nötr hissetmek kadar zor bir şey yok. Öyle yatıyordum. Sonrasında denize atlıyorduk. Karadeniz buz gibi ben diyordum donuyordum ve hissediyordum. Canım acıyordu ama ne kadar güzel bir duygu. Canın acıyor ve hissediyorsun. Acıyı, özlemi hissetmek çok güzel bir duygu değerini biliyorum ben. Sevenlerim çoktu ailem arkadaşlarım. Onların çok olması beni öfkeliendiriyordu, sorumlu hissettiriyordu. Oysaki yaşamak istemiyordum. Onlara haksızlık olacak yaşamak zorundayım diyordum. Oğlum için üzülüyordum. Bir babası olmadığından. Okuldan almaya giderken diğer çocukların babası gelmiş fark ediyordum özeniyordu filan. Dile de getiriyordu. Annem bize bir baba alacak baba alması çok zor önce tanıyacak sonra sevecek sonra âşık olacak da benim babam olacak diyordu. Eşimden maaş bağlamadılar ona çok kızgınım. Annemlere yerleştik burada bir odaya sıkıştık. Çocuğumun oyuncakları dolaplarda eşyalarımız derken. Herkesin düzeni bozuldu. Yas havası çok uzun sürdü. Çocuğuma olumsuz etkileri oldu. Bir de şöyle bir durum var. Eşin ölmüş ya sanki potansiyel bir şeysin sanki. Kız arkadaşların eşini sakınıyor. Evli adamlar farklı bakıyor. Sözlü taciz bilmem ne oluyor. Çok büyük şeyler değil ama bir mesaj örneğin. İstemediğimi belirttiğim halde canımı sıkıyor.” (Su (56), s.3)

Meryem (50) eş kaybı sonrası yaşadığı ekonomik zorlanmadan ve uzun süre maaş bağlanmamasından yaşadığı tacizlerden ve çocukların sorumluluğunu yalnız almanın zorluğundan; Canan (63) ise eş kaybı öncesi eşinin hastalığıyla mücadele ederken yaşadığı ekonomik zorlanmalardan, eş kaybı sonrası yaşadığı duygusal zorlanmadan, toplumda dedikodu çıkmasına karşın duyduğu endişeden ve bir süre maaş alamamasından bahsederken şu ifadeleri kullanmışlardır:

“10 sene benle çocukların babası kaldık, sonra rahmete gitti. 27 yaşımda dul kaldım. İş kazasıydı. Çocuklar ufaktı. Hiç görmedim cenazeyi, bırakmadılar göreyim. En

küçük çocuğum 1 yaşındaydı, en büyüğü 8. Sonra 3 sene maaşsız kaldım. Köye gel dediler gelmedim. Çocuklarımı aldım işyerine gittim, dedim sigortayı bağlayın mecbursunuz, aşımı bağlayın çocuklarıma bakayım. 3 yıldan sonra bağladılar maaşım geldi çok şükür. Devamlı erkekler arıyordu. Tanımadığım birileri arıyor. Telefon geldiği zaman nefret ediyordum. Çok öfkeli olmuştum. Telefonun fişini çekip yatıyordum. Çocuk büyötmek zordu. Sürekli çocukların peşindeydim, okula gidiyordum sürekli. Okulun önünde çok pislik vardı, uyku yoktu bana.” (Meryem (50) s.)

“Buraya gelince eşim hastalandı gayrı onun hastalığıyla, hastane bina ev işi çocukla bu ana geldik. Eşimin hastalık döneminde uyumazsın çamaşır, ev işi, bina. Sabah eşimi hastaneye götür gel yarım kalan işini yap binadan yani öyle bir işlerim. Film yani benim. Eller gibi oturup da hazır ekmek yemedim. Eşimin hastalığında parasızlık çektim. 3 aydan 3 aya on bin lira maaş bağlandı. Daha onu da bağlamıyorlardı. Ev işlerine gittim. Evlere temizliğe gidiyordum. Boş günüm hiç yoktu. Eşim memurdu kemoterapi alırdı 3-4 gün yatardı. Binada işe giderdim, onun karnını doyururdum geri çıkardım işte. Çocukları okula yollardım. O zaman çocuklar biri 6 biri 7 yaşında. İlaç da pahalıydı bulunmuyordu da o zaman. Tanıdık araya sokuyordun, koca koca serum şişelerini getiriyordum. Şimdi kemoterapi filan almak kolay robotla veriyorlar şimdi. Öyle böyle eşim vefat etti. Yalnızlık oldu eşim ölünce. Severek evlendim bir daha evlenemem eşime hainlik yapamam. Eller bayram hazırlığı yapardı ben de ağlardım ağlardım. Uykularım yok. Bir de elin yanına giderken dulsun ya adın çıkacak diye. Hiç yaşatmadım ama kendim yaşatmadım. Karılı kocalı gelirlerse kapıyı açardım. Karısız gelirlerse açmazdım. Yok bildiler evde beni. Adın çıkarsa iş kötü. Hiç rahatsız eden olmadı kimin haddine. Ben öyle pasif değilim. Çocukları da yalnız büyüttüm. Çalışmaya devam ettim yine onların geleceğini kuracağım diye. Askerlik evlilik düğünleri olacak diye.” (Canan (63), s.2)

Çalışmaya katılan kadınların çoğu fiziksel ve/ya psikolojik şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar fiziksel şiddete maruz kalmış (f.5), bazı katılımcılar psikolojik şiddete maruz kalmış (f.6) bir katılımcı hem fiziksel hem psikolojik hem ekonomik şiddete maruz kalmıştır. Şiddete maruz kalan katılımcıların tamamı eşlerinden şiddet görürken, Elif (55) hem iki eşinden hem de akrabalarından şiddet görmüştür. Şiddete maruz kalan Hasret (50) yaşantısını “...Evlendim iki gün sonra kocamdan dayak yedim hiç yok yere” (s.1) sözleriyle dile getirmiştir. Hem evlatlık verildiği ailede hem de eşinden şiddete maruz kalan Saadet (54) şiddet deneyimini “...eften püften şeylerden dayak yedim boyuna.” (s.4) şeklinde ifade ederken Elif (55), Şengül (62) ve Sema (62) şu şekilde açıklamışlardır:

“Babam evde yokken annemi dövüyordu amcalarım, bizi de dövüyorlardı. Onları hiç affetmeyeceğim. Kendi çocuklarını dövmüyor bizi dövüyorlardı. Çünkü biz köyde çalışıyoruz onlar geliyor ya gezmeye. Çok dayak yedim onlardan ilk kocamdan da şimdikinden de. Oğluma hamileyim dövdü beni lavabonun önünde doğum yaptım. (ilk kocası). Annemin dayısının karısı destek oluyordu ama onu da dövüyordu. İkinci kocam da 15 sene dövdü.” (Elif (55), s.2)

“Öyle bir yere düştüm ki sana anlatamam. Allah’ın günü sopa. Buralarım kapkara olurdu. İstanbul’a geldim burada da aynı çok içerdi, sopa atardı. Yokluk var ona sabrediyorsun Allah’ın emri de dayak Allah’ın emri değil. Çocuklar ayırıyor ama onlar da arada sopa yiyor.” (Şengül (62), s.2)

“Eşim bir ehliyet bile almamı istemedi. Ehliyet alıp ...mu olacaksın dedi. Çok bağınaz biriydi. Boşandıktan sonra ehliyet aldım. Arabanın en güzeline biniyorum. Eşinden ayrılmak dünyanın sonu değil. Erkek için dünyaya gelmiyoruz. Eşimi çok seviyordum. Sevdiğim için bu yaptıklarına katlanıyorum dedim. Sevgim bittiği gün ayrılıyorum dedim. Hayata döndüğümü anladım boşandıktan sonra. Ayrıldıktan sonra evimden hiçbir şey almadan çıktım. Maddi sıkıntılarım oldu. Eşim maaşımın tamamını alırdı önceden. Ben bir şey alsam üzerime ne gerek var derdi. Kendine en iyisini alırdı. Benden aldığı parayı yerdı. Köyde 80 dönüm arazisi vardı. O halde benim paramı alıyordu. Bir makine alacağım bulaşık yıkamayacaksan ne işin var senin bu evde diyordu. Bir perde alacam kıyamet kopardı öğretmenim ben düşün. Paramı almasını istemediğim zaman şiddetini gördüm çok. Alkol alırdı döverdi. Bir kere burnumu kırdı, silah doğrulttu bir gün. Alkollüydüm derdi.” (Sema (62), s.3)

Katılımcılardan bazıları (f:3) ailelerinden ayrılarak evlatlık verilmiştir. Evlatlık verilen katılımcılardan Nimet (67) evlendikten sonra eşi ve çocuklarıyla birlikte evlatlık verilmiş; Saadet (54) annesinin vefatı üzerine babasının bakım sağlayamamasıyla birlikte evlatlık olmuş; Seher (51) ise çocuğu olmayan akrabaya evlatlık verilmiştir. Bu katılımcıların tamamı evlatlık verildikleri ailelerde bir takım sıkıntılar yaşamışlardır. Nimet (67) evlatlık verildiği ailede şiddet teşebbüslerine maruz kalmış; Saadet (54) fiziksel engelli bir çocuğun bakımını sağlarken aynı zamanda beslenme, barınma sıkıntıları yaşamış ve fiziksel şiddete ve cinsel istismara maruz kalmış, Seher (51) ise psikolojik şiddete maruz kalmıştır. Katılımcıların yaşadıkları zorluklarla ilgili açıklamaları aşağıdadır:

“Evlatlık aldılar bizi ya o zaman çok çektim. 3 tane çocukla evlatlık gittik. Nüfusa da geçirdiler. Tüfekle vursalar bir damla kanım akıyor. Evlerine göçmek istemiyorum. Neyse göçtük. Çekeceğim çile varmış. 9 sene orda kaldık, onların evlatlığı. 9 sene

mahkeme kapısında geçti. O kariyla dövüştük boyuna. Beni dövmeğe kalkıyordu boyuna. Bir öyle bir böyle kocam bir hafta eve gelmedi. Bunu evlendirmeye kalkmış kadın (üvey anne). Düştüme yola, inek buzaladı ahırda, akşam yemeği var, çocuklar okuldan gelecek. Kadın geldi yukarı çıktı benimle çekişmeye başladı. Bir çamaşır yıkadım ama üstüm ıslak belimden aşağı su gibi. Ben onu çarşıya alıyorum buraya sen bakacaksın oraya o dedi bana. Ölür müsün öldürür müsün? Onlar çarşıda duruyordu, çiftliğe geldikçe benim yanımda duruyordu.” (Nimet (67), s.2)

“5 yaşında evlatlık verdiler beni 2 yaşında sakat bir çocuğa bakmam için. Sığıntı diyorlar biliyor musun? Babam beni oraya veriyor. 5 yaşındayım ama o çocuğun bezini değiştirmem gerekiyor karnını doyurmam gerekiyor bir de çocuk sakat yemek yerken kafasını tutman gerekiyor yoksa boğuluyor. Gündüz o çocuğa bakıyor gece oldu muydu ahıra koyunların yanına götürüyorlar beni. Eve almıyor yatağına yatırmıyor beni sığıntıyım ya. Sabah oluyor kaldırıyor beni tekrar çocuğun yanına. Sürekli ahırda yatırıyorlar ya beni sürekli hasta oluyorum yatamıyorum.” (Saadet (54), s.1-2)

“En büyük abisinin çocuğu olmuyormuş babamın. Ablamdan sonra ben doğunca, babamın abisi beni istemiş, vermişler. Kafama çok takıyordum. Başımı alıp gitmek istiyordum ama yalnızdım. Niye ben. Beni gözden çıkarmışlar kızım diye. Büyük ablam vardı ilk çocuk, ikinci de kız oldu yani ben. Psikolojim bozulmuştu. Kimseyle konuşmuyordum o zaman bu mevzuları. Annen baban olmadığını birileriyle hayat yaşıyorsun göz göre göre. Asıl çocuk doğurunca psikolojim bozuldu. Nasıl verebilir insan çocuğunu dedim. Ben bunu nasıl verebilirim dedim. Beni kullanmak için aldılar bence. Çocuk heveslerini attılar kullandılar beni de, sonradan fark ettim bunu da, etsen ne olacak arkada kimse yok. En ufak ters bir şeyinde “Aman kendi ...çıkan değil ki” derlerdi. Bir gün dedim Ankara’ya gideceğim dedim “Besle kargayı oysun gözünü” derdi. Çöpten bulmuşlar gibi beni sanki. Sevdiğimin olduğunu öğrenince bir ay beni sofrada yanlarına oturtmadılar, artanlardan ne varsa yiyordum, bir de Ramazan. İki parça ekmek bulur yerdim. Çocuklarımdan başka bunu kimse bilmez. Babam başıma silah dayadı öldüreceğim seni dedi. Kaçmayı düşündüm ama küçüktük” (Seher (50), s.2-3)

Saadet (54) çocuklukta evlatlık olarak verildiği ailede cinsel istismara maruz kalmış ve sonrasında bu durumu kimseyle paylaşmaması için tehdit edilerek fiziksel şiddet yaşamıştır. Çocuklukta bunu anlamlandıramamakla birlikte sonrasında yaşadığı durumun ne olduğunu kavramıştır. Cinsel istismara maruz kalmasından dolayı uyku problemi yaşamış ve

evlendikten sonra eşi tarafından durumun anlaşılmasıyla fiziksel şiddete maruz bırakılmıştır. Katılımcının yaşadıklarıyla ilgili anlattıkları aşağıda yer almaktadır:

“Yazın tütüne çok erken gidiyorlar ya bana dedi ki kadın sen bu çocuğun yanında yat (bakımını sağladığı çocuk) kalkar çocuğu doyurursun dediler. Ben uyuyorum uyandım bende bir acı bir acı bende. Evin 16 yaşında oğlu var. O çocuk yanımda bana tecavüz etmiş. Ne olduğunu bilmiyorum tabi 5 yaşındayım. Beni götürdü bir yere kuyu gibi bir yere odunla döve döve dövdü kimseye anlatmayacaksın ağzını açmayacaksın dedi. Yine bana kötü şeyler yapmaya başlayınca kaçtım ben. Ben kaçınca dövdüler beni. O evin oğlu dövdü beni. Gece hiç uyumak istemiyordum gece başıma öyle bir şey gelecek gibi. Halamın kızı vardı adet oldu benden bir yaş büyük kaç yaşındayım o zaman bilmiyorum. Sen şimdi mi oldun ben daha önce oldum dedim. Manyak o yaştaki biri adet mi olur dedi. Öyle bir şey olmaz dediler. Sonra sonra kafama girmeye başladı. Evlendikten sonra da anladım. Eşimden de dayak yedim bundan dolayı.”
(Saadet (54), s.3-4

Alkol ve kumar bağımlılığı eş zamanlı olarak birçok zorluğu da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada alkol ve kumar bağımlılığı ile yoksulluk, şiddet, çocukların eğitim hakkının engellenmesi beraber yaşanan sorunlardır. Sema (62) eşinin alkol bağımlılığından dolayı fiziksel ve ekonomik şiddete maruz kalmıştır. Şengül (62) eşinin alkol bağımlılığından dolayı ekonomik zorluklar yaşamış, şiddete maruz kalmış ve ekonomik zorluklardan dolayı çocukların eğitim hakları ellerinden alınmıştır. Şükran (70) eşinin kumar bağımlılığından dolayı tarımla elde ettiği maddi gelirin büyük bir kısmını yıllarca eşinin borçlarını ödemek için kullanmıştır. Maddi imkânsızlıklardan dolayı çocukların eğitim alması engellenmiş ve çocuklar da çalışmak zorunda kalmıştır. Şengül (62) ve Şükran (70) bu durumla ilgili şunları dile getirmiştir:

“Çok içerdi her gün sopa atardı. Hatta bir gün çok dövdü hastanelik oldum, içme dedim diye. Kemiklerimde ezilme olmuş. Elimizde para yok bir şey sahibi olamadım içkiye gidiyordu. 25 kuruşsuz işe giderdim, sormazdı hiç. Bir gün yine içmiş içmiş senle şu arkadaşına gidelim dedi, 3-4 kişi. Onlar da mitil gibi (sarhoş). Ben gitmedim. Beni iyice dövdü. Kar kapıda bele kadar. Kalktım kendimi dışarı attım. Kaçtım evin arkasına. Bacağımda bir pijama üstümde bluz. Saat 3 oldu duramıyorum. Bacaklarımı hissetmiyorum artık. Bıçak sürsen bir şey akıyor, dondu bacaklarım. Ne yapayım dedim tavandan baca vardı toprak. Bacayı yıktım evin içine girdim. Yatağın içine girdim ama bacağımı hissetmiyorum. Ertesi gün oldu konuşmadım ben bununla niye konuşmuyorsun diyor bana. Dedim sen böyle böyle ettin. Ah kafa deli kafa diyor. Hatırlamıyor hiçbir şey. Oysaki bıçakla üstüme saldırdı öldüreceğim seni diye. Çok

ıçiyordu. Çocukları okula yollayamadım köyde. Okutalım diyordum ben sigara parası zor buluyorum diyordu.” (Şengül (62), s.2-3)

“Evlendik 3 ay sonra adam gurbete gitti. 1.5 yıl sonra geldi adam kahve masasına oturdu 2015’e kadar. 51 senemi yedi. Ya sabır dedim. Allah’ım bana sabır ver. İş yapsa da gece gündüz ne bulursa kumara verirdi. Köy yer fındık yapardık, bir dana büyütürdüm götürürdü kumara verirdi. Hiç unutmam akşam oturdum fındık seçtim seçtim ata yükledim bununla pazara gönderdim. Bizim adam 5 günde o parayı yedi geldi. Tavuklarım vardı 4 tane yumurtayı devamlı saklardım bir misafirim gelince sofrayı çıkarayım diye. Bir tabak sütlaç yapar saklardım. Kendi kendime kendi kendime. Bir hayvanla, iki tavukla, 4 çocukla uğraştım. Çocukları haliya oturttum okula gönderemedim babasının yüzünden. Para lazım defter lazım şu lazım bu lazım. Oğlan 5. sınıftan çıktı kızları okutamadım. 14 halı yaptılar. Bir halı bir milyonu. O çocukların ilmek ilmek yaptığı halıdan adamın borcunu öderdim. Borcu yapardı oynardı veresiye. Yine de o borcu öderdim. Şimdi oynamıyor ama kalbimde adamın yaptıkları silinmedi. Yine şükür. Gençliğimde gider ağlardım adam 3 gün gelmezdi. Kimseye demezdim yine gülerek gelirdim kimseye belli etmezdim. Genelde destek olan kimse yoktu anneme anlatmazdım üzülmesin diye kendim ayaklarımın üstünde dururdum.” (Şükran (70), s.2-3)

Engelli çocuğu olan katılımcıların yaşamış olduğu problemler eşin çocuğun bakımına katkı sağlamaması, çocuğun durumunu kabullenmemesi, engelli çocuğun bakımıyla ilgili kaygılar ve eşin çocuğa yapılan harcamaları kısıtlamak istemesidir. Aynur (58) engelli çocuğun olmasının zorluklarından bahsederken aynı zamanda eşinin çocuğunu önemsemediğinden bahsetmiştir. Sema’nın (62) eşi çocukların durumunu kabullenmemiş, durumu yok saymış, bakımına katkı sağlamamış ve bu zorlu yaşantılarla yalnız mücadele etmiştir:

“Özürü bir kızım var aşırı yıpratıcı. 35 yaşında şu anda, 2. çocuğum, zihinsel engelli. Okuma yazmayı öğrenemedi. Bir yere gittiğinde zarar mı gelir yarar mı fikredemiyor. Bir topluma girince bazı insanların bakışı yaralayan şeyler oluyor. Çevresine hiç zararı yok, ilaç filan da kullanmıyor. Yüzde 70 engelli. Sana muhtaç yani anlatabildim mi. Telefon filan kullanabilir arayıncaya açabiliyor da. Dört beş yıl okula gitti ama hiçbir katkısı olmadı. Şu an benden hiç ayrılmıyor. Abdest almaya girince kapıda bekler beni. Evde yalnız bırakamıyorum. Bıraksam balkona çıkar ağlar beni yalnız bıraktılar diye mahalleyi başına toplar. Çocuk gibi sürekli ilgi ister. Bazen sınırlarımı zorladığı oluyor. Çok da sevecen cana yakındır. Eşim ona alınan şeyleri füzuli masraf olarak görür. Kaliteli bir şey almak istemez. Onu da bir birey olarak görmüyor. Hiçbir zaman

neden oldu demedim hep imtihan derim. Tek dileğim benden sonraya kalmaması kimseye muhtaç olmaması kızım istese damadım istemez.” (Aynur (58), s. 3-4)

“...Sonra bir oğlum oldu. Görme sıkıntısı vardı. Sonradan olmaması gereken bir ameliyatı oldu 23 yaşında belki görürüm diye. 13 derece miyoptu. Babasına uydu ameliyat oldu. Şu an engel oranı % 90. Çok emek verdim oğluma. Üniversite bitirdik. Engelli KPSS’den atandı. Milli Eğitim’ den rica ettim. Yakındaki bir okula memur olarak atandı. Tarihi çok sever. Onunla açık öğretimden tarihi bitirdik.” (Sema (62), s.2-3)

Aynur (58) çocuğunun uzun süre madde bağımlısı olmasıyla ilgili çeşitli sorunlar yaşamıştır. Çocuğun olumsuz arkadaş çevresinin etkisiyle madde kullanmaya başlamasıyla birlikte hayatına yönelik duyulan endişeler, uzun süre evden ayrılmasına yönelik kaygılar, defalarca tedavi çabaları, hüküm giyme, ekonomik zarara uğrama ve eşinin çocuğun bağımlılığına karşı duyarsız olması bu durumla ilgili yaşanan sorunlardır. Katılımcının bu duruma yönelik paylaşımları şöyledir:

“Oğlumun yanlış şeye başlaması çok ağırdı benim için. Lise 1-2 gibi başladı. Şu an 30 yaşında. Arkadaş çevresiyle başladı. Kendisi de çevresine uyum sağlar, iradesi zayıf. Sabah namazlarına kadar eve gelmezdi gözyaşı dökerdim. Allah’a yalvarırdım. Acaba birinin canını mı yakıyor nerde ne yapıyor. Bir yerde ölüsünü mü bulacağım. Hayatımda en az 10 yılım böyle geçti kaç kere kanını temizlettirdik yatırdık AMATEM’lerde. Cezaevine girdi. Üç dört yıl yattı. Uyuşturucu bulmak için hırsızlıktan. Cezaevinden şartlı tahliyeyle çıktı koronadan. 2023’te cezası bitiyor. Eroin kullanıyordu, hapları filan kullanıyordu. Kaç kere telefonlarımızı sattı, babasının kredi kartlarını patlattı kaç kere. Babası ölsün gebersin diyordu. Çok zor bir hayat yaşamayan bilemez. Ama annelik asla vazgeçemiyorsun çocuğundan. Bize hiç eziyeti olmadı bağırma ses yükseltme filan maddi açıdan zarar verdi ama. Eziyeti kendineydi. Başka bir hastalığa benzemiyor çok zor. Gidiyor bir ay gelmiyordu. Arayıp soruyorsun araştırıyorsun nerde diye telefonu bazen açıyor bazen açmıyor. Gelmediği zaman yatıp uyuyabiliyordu eşim ben uyuyamıyordum.” (Aynur (58), s.3)

Eşinin kendisini aldattığını dile getiren Ebru (54) yaşantısını “Ne oldum delisi oldu eşim parayı görünce eve gelmemeleri başladı. Bu arada eşim beni aldatıyormuş.” (s.2) sözleriyle dile getirmiştir. Elif (55) ilk eşinin kendisini aldattığını ve terk ettiğini şu sözleriyle dile getirirken “Oğlum 4 aylıktı beni annemlerin evine götürdü istemiyorum dedi. Başkasıyla kaçmış.” (s.4), Hasret (50) ise eşinin kendisini defalarca aldattığını belirtmiştir. Bu

katılımcıların tamamı şu an bahsettikleri eşlerinden ayrılmışlardır. Hasret (50)' in eşinin kendisini aldatmasıyla ilgili belirttiklerine aşağıda yer verilmiştir:

“Çok seviyordum, dünyam oydu. Her şeyden ben ödün veriyordum, bir şey alınacaksa ben alıyordum, kıyafetlerini ben alıyordum. Onu ben değiştirdim, yürümesini giyinmesini ben öğrettim, insan içine ben çıkardım onu. Dışarıya karşı çok iyiydi. İyi biriydi de ama iyi bir eş iyi bir baba olmadı. Çok aldattı beni, sürekli birileriyle yakalıyordum.” (Hasret (50), s.2)

Kök ailede fiziksel şiddete tanık olan ve devamlı şiddetin olduğu bir ortamda büyüyen katılımcılardan Elif (55)'in annesi, kardeşleri ve kendisi akrabaları tarafından fiziksel şiddete maruz bırakılmıştır. Ebru (54) ise ailede devamlı babasının annesine şiddetine tanık olmuş direkt kendisine yapılmasa da bu durumdan fiziksel zarar görmüştür. Bununla ilgili Ebru (54) şunları söylemiştir:

“Evlene kadar evde hep şiddet vardı, annem boşansın istiyordum. Babam her şehir dışından geldiğinde annemi döverdi. Sokak ortasında saçından sürüklemişti bir gün hiç unutmam. Ayırmaya çalışınca bize de gelirdi. Abim hiç müdahale etmezdi biz arada kalırdık bazen kan revan içinde.” (Ebru (54), s.2)

Sema (62) ve Ayşe (50) çocuklarının sağlık sorunlarıyla ilgili sorunlar yaşamış ve eşleri bu sağlık sorunlarına kayıtsız kalmıştır. Sema (62) çocuğunun sağlık sorunlarıyla ilgili tedavi sürecinde eşinden destek görmemiş, Ayşe (50) de bu süreçte eşinin desteğini görmemekle birlikte hem kendisi de fiziksel olarak zorlanmış hem de eşinin psikolojik sorunlarıyla uğraşmıştır. Katılımcıların bu durumla ilgili yaşamış olduğu zorluklara aşağıda yer verilmiştir:

“Çocuklarımızda hastalık vardı. Kızımda apraksi vardı. Eşim bunu kabullenemedi. 17 yaşında beyin kanamasından kaybettim kızımı. Bu dönemde eşimden hiçbir destek görmedim. Ankara'ya hastaneye gittim kendim gittim, İstanbul'a gittim kendim gittim. Sırtımda taşıdım asansörü olmayan binalarda kızımı. Kızımı kaybettim hastanedeydik, arkadaşlarıyla alkol aldı. Kendi başımaydım çocuğumun yanında. Bir ay hastanede yattı sonra vefat etti. Yaşasa da yatalak olacaktı. Yürüme bozukluğu vardı kızımda.” (Sema (62), s.2-3)

“Oğlumun hastalandığı dönem çok zor geçti. O kadar zor durumda kaldım ki o güne kadar hiçbir şey yaşamamışım sanki. Elim ayağım bağlı, para yok, çalışıyorum bir taraftan, eşim yanımda yok kamyon şoförlüğü yapıyordu o ara. Oğlum iyileştikten sonra şunu fark ettim “Ben acıkıyormuşum”. Acıkmayı filan unutmuşum üç yıl yemek

yedim mi yemedim mi. Hastayken dengesiz hareketleri vardı, kaçıyordu tekmeliyordu. Kaçacak diye tuta tuta kollarım ağrıyordu. İyileştikten sonra fark ettim kollarım ağrıyordu. Çocuğun hastalığından hiçbir şeyi fark edememişim. Bu arada bir de eşimle uğraşıyorum. Tek başıma mücadele ettim o zamanlar. Ona sorsan biz iki sene anca zorluk yaşadık. Çoğu şeyi bilmiyor ki. O da bir çocuk zaten. İyi gün adamı. Kötü günü ona söylemeyeceksin altından kalkamıyor, kötü günde ne yapılır bilmiyor.” (Ayşe (50), s.3)

Katılımcıların bazılarının eğitim hakları aileleri tarafından ellerinden alınarak hem gelişimleri hem ekonomik bağımsızlıkları engellenmiştir. Birçok kadın ekonomik problemlere karşı savunmasız duruma düşmüş kayıt dışı düşük ücretlerle çalışarak, el işleri, tarım ve hayvancılık yaparak çözüm yolları bulmuşlardır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında dört katılımcının okuryazar, altı katılımcının ilkokul, iki katılımcının ortaokul, bir katılımcının lise ve üç katılımcının üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Okuryazar olan katılımcılardan Meryem (50) ve Nimet (67) yetişkin kurslarına katılarak Saadet (54) ve Şükran (70) herhangi bir kursa katılmadan okuma ve yazmayı öğrenmişlerdir. Şükran (70) bununla ilgili “*Okuma yazmayı öğrendim hayvan güderken ormanlarda, okula gitmeden kendi kendime, gazete kenarlarına yazardım.*” (s.1) söylemiştir. Meryem (50) eğitim almamasıyla ilgili üzüntüsünü dile getirirken “*Okuyamadım çok içimde kaldı polis olmak istiyordum.*” (s.1) ifadesini kullanmıştır. Katılımcıların bazıları (f.3) ailelerinin eğitim hakkını engellemesiyle, bazıları ise (f.1) ailesinin bu konuya kayıtsız kalmasıyla eğitim almaya devam etmemişlerdir. Seher (51) ailesinin eğitim hakkını engellediğini şu sözlerle dile getirmiştir: “*5. sınıfa kadar okudum ben. Kaç kere geldi hocalar okutun diye. Göndermediler beni.*” (s.2) Aynur (58) ailesinin kendisini evlendirmesi ve Ayşe (50) ise ailesinin eğitim almasına izin vermemesi sebebiyle eğitim almaya devam edememişlerdir. Ayşe (50) bu durumun sebebinin ailenin bağımsız karar verememesi ve ailenin evlilikte partneri kendilerinin seçmemesi endişesi olduğunu belirtmiştir. Ebru (54) ise ailesinin eğitim almasına duyarsız kalması ve sorumluluk almaması sebebiyle eğitim alamamış fakat yetişkinliğinde eğitim almaya devam etmiş ve hala da devam etmektedir. Aynur (58), Ayşe (50) ve Ebru’ nun (54) bu açıklamalarla ilgili ifadeleri şunlardır:

“İlkokulu bitirmeden babam Almanya’ya işçi olarak gitti, biz köydeydik. Sonra babam bizi de Almanya’ya götürdü. Ortaokula gidiyordum orda. Ortaokul bitti babam para artıramıyorum dedi bizi tekrar köye bıraktı Almanya’ya döndü. Yılda bir kere geliyordu. Sonra beni nişanladılar. Okumayı çok çok istiyordum. Almanya’daki öğretmenim bana “Seni televizyonlarda spiker olarak görmek isterim” diyordu. Okumak istiyordum şartlar elvermedi”. (Aynur (58), s.2)

“Okuyamadım. Babam amcama sormadan bir karar veremiyordu. Babam amcama sordu okutalım mı diye. Amcam da okuyan kendi bulur dedi. Amcam öyle deyince gidemedim okula.” (Ayşe (50), s.1)

“Okuma yazmayı ikinci sınıfta öğrendim. Ortaokulda çok tembel içime kapanıktım. Liseye yazdırmak istemiyorlardı beni. Evraklarımı hazırladım okula gittim kayıt oldum. Sonra üniversiteyi kazandım ama param eksikti (harç için) yazılamadım üniversiteye. Ailem okumuşum okumamışım çok önemsemedi, etkisiz elemandım. Lise bitince işe başladım”. (Ebru (54), s.1)

Sağlık Sorunları. Sağlık sorunları bazı katılımcıların yaşamı boyunca bazılarının ise yaşamının belli dönemlerinde risk faktörü olarak var olmuştur. Fiziksel engellilik (f:3), hipertansiyon (f:1), kanser (f:2) ve trafik kazası sonucu yaşanan sağlık sorunları (f:1) bu çalışmaya katılan kadınların belli başlı sağlık sorunlarıdır. Hasret (50), Saadet (54) ve Aynur (58) fiziksel engelliliği bulunan katılımcılardır. Katılımcıların üçünde de bacak boyu eşitsizliğinden kaynaklı yürüyüş bozukluğu vardır. Bu durum günlük aktivitelerine veya herhangi bir işte çalışmalarına engel teşkil etmemiştir. Hasret (50) ve Aynur (58)’un bu durumla ilgili paylaşımları şunlardır:

“Yeni yürümeye başladığımda çocuk felci geçirmişim ben. İyi olmaz demişler, iki yıl annem bana bakmış, ilaç kullanmışım. Ama engelli olarak kalmışım. Bir bacağım diğerinden kısa çok fazla değil ama. Çocukken okulda dalga geçerlerdi. Annem engelliyim diye üzerime titrerdi. Şu an sen beni görsen hiç anlamazsın. Platin takıldı, önceden biri çok kısaydı sinir filan eklediler. Şu an çok az kısalık var. Ayakkabımın içine selpak koyuyorum. Bir de bacağım biraz ince. Engelim %40.” (Hasret (50), s.3)

“6 aylıkken halam beni atıp tutarken severken düşürmüş, bacağım çıkmış kalça çıkıklığı olmuş bende. Yürüyene kadar fark etmemişler. O benim aşırı üzüntüm yani. Birkaç kere de ameliyat olmaya da niyetlendim ama. Şimdi biraz aksıyorum. 3 cm kısalık var bacağımın tekiyle. Babam da çok mücadele verdi ama olmadı yani. Şimdi ameliyat olmayı istiyorum diyetisyene gidiyorum. 20 kilo ver gel dedi doktor.” (Aynur (58), s.2)

Saadet (54) ve Sema (62) geçmişte kanser hastalığı olan ve tedaviler sonucunda bu hastalığı atlatan katılımcılardır. Sema (62) tedaviye ek olarak hem kendi çabalarıyla hem de neşeli olması sayesinde bu hastalığı atlattığını belirtmiştir. Su (56) yaşadığı trafik kazası sonucu birçok sağlık problemi yaşamış, hem eş kaybıyla, hem çocuğunun sağlık sorunuyla aynı anda mücadele etmek zorunda kalmıştır. Sema (62) ve Su (56) bu durumla ilgili şu paylaşımlarda bulunmuşlardır:

“Dilimde tümör vardı. Dilimin bir kısmı alındı. Rehabilitasyonda çalıştığım için dil çalışmaları yapıyordum konuşma bozukluğu olanlarla. Bunları kendi kendime yaptım. Konuşma kabiliyetimi geliştirdim. Her hastam sizin gibi olsa çok sevecensin derdi doktorum. Yine ayaktayım yine hayata güzel bakıyorum. Böyle olmasa hayat çekilmez.” (Sema (62), s.3)

“Oğlum bir buçuk yaşındayken babası ben oğlum bir trafik kazası geçirdik oğlum ben komada eşimi de olay anında kaybetmişiz. 10 gün bilinçsizce kalmışım. Sonra bir ay hastanede alçıların içerisinde kaldım. O arada oğlum da ayrı bir hastanede beyin ameliyatı geçirmiş. Çenesi filan kırılmış, başında ödem oluşmuş. 3 ay filan öyle yaşadım. 3 aydan sonra ayağa kalktığımda o kadar kolay olmuyor tabii koltuk değnekleriyle ayağa kalktım. 3 ay da koltuk değnekleriyle devam ettim. İki yıl koltuk değneğim sürdü. 2 yıl sonra ortopedi uzmanına gittim, aksıyordum da. Bacakların eşit şu hareketleri yapınca düzelir filan dedi. Koltuk değneğini de bıraktım.” (Su (56), s.2)

Ruhsal Sorunlar. Bu çalışmaya katılan kadınların geçmişte yaşamlarının zorlu dönemlerinde yaşadıkları ruhsal sorunlar depresyon (f:3), uyku Bozukluğu (f:2), panik atak (f:1) ve klostrofobidir. (f:1) Dört katılımcı ilaç tedavisi ve bir katılımcı psikiyatri kliniğinde tedaviyle yaşadıkları sorunların üstesinden gelmişlerdir.

Araştırmanın bulgularına genel olarak bakıldığında kadınların yaşamış oldukları zorlu yaşantılar yoksulluk veya ekonomik zorluklar yaşama, boşanma, erken yaşta ebeveyn kaybı yaşama, erken yaşta evlenme, erken yaşta eşini kaybetme, şiddete maruz kalma, evlatlık verilme, cinsel istismara maruz kalma, alkol veya kumar bağımlısı eş ile yaşama, engelli çocuğun olması, madde bağımlısı veya hüküm giymiş çocuğun olması, aldatılma, kök ailede fiziksel şiddet varlığı ve çocukların hastalığı olarak çeşitlilik göstermektedir. Bu zorlu yaşantılara birçok ailevi, ekonomik, ruhsal ve bireysel faktörleri eşlik ederek kadınların yaşamını daha zorlu bir duruma getirmektedir. Güçlü yanlarının da katkısıyla bazı kadınların zorlu yaşantılarla etkili bir şekilde baş ettikleri görülmektedir. Bu çalışmaya katılan kadınlar için bu güçlü yanların çalışkanlık, kendine yetme, çevre tarafından saygı duyulan biri olarak görülme, cesaret, yardımseverlik, pozitif, neşeli ve enerjik olma ve sabır olduğu görülmüştür. Ayrıca kadınların zorlu mücadelelerle baş etmesine katkı sağlayan umut etme, çocukların varlığının desteği, maneviyat, sosyal destek, planlı olma ve mizah gibi etkenlerin oldukça önemli olduğu görülmüştür.

Tartışma ve Yorumlar

Çalışmaya katılan kadınların kendilerini güçlü hissedip hissetmediklerine ilişkin kişisel algılarına yönelik bilgi edinilmesi amacıyla sorulan soruya karşılık tüm katılımcılar güçlü

hissettiklerini söylemişlerdir. Katılımcıların güçlü olmalarını sağlayan özelliklerine dair kişisel algılarına bakıldığında en çok vurgulanan kavram çalışkanlık olmuştur. Katılımcıların çoğunluğu çocuklukta aileyle sorumluluğu paylaşma, yetişkinlikte herhangi bir işte çalışma, el işleri, tarım, hayvancılık yaparak maddi kazanç sağlama gibi yollarla aile ekonomisine katkıda bulunmakla kalmayıp bazıları evin ekonomik sorumluluğunu tek başına üstlenmiştir. Bunların yanında ev işleri ve çocuk bakımı gibi konularda evin bütün sorumluluğunu kadınların üstlenmesi oldukça sık karşılaşılan bir durum olarak görülmüştür. Hattar-Pollara ve ark. (2003) kadınların çoğu zaman kendi ekonomik problemlerini hiç bir şey beklemeden çözmeye çalıştıklarını bildirmektedir. Yoksulluk ve ekonomik zorlukların katılımcılar arasında sık görülen bir problem olduğu bu çalışmada, kadınların ekonomik bağımsızlığının olmaması durumunda dahi bu zorluklarla baş etmek için harekete geçtikleri başkalarına bağımlı olmaktan çok kendi çözüm yollarını aradıkları görülmüştür. Karakter güçleri bağlamında çalışkanlık ve azim gibi özellikleri bünyesinde barındıran sebatkarlık erdemine sahip olan kişiler engeller karşısında daha sağlam olabilmektedir (Peterson ve ark., 2007). Yapılan bazı çalışmalarda dezavantajlı koşullardaki kadınların zorlu koşullarla çalışarak ve bağımsız bir yolu tercih ederek başa çıktıkları bulunmuştur (Hendrickson ve ark., 2017; Hinton ve Earnst, 2010; Greeff ve Ritman, 2005). Çalışmak bir çok kadın için bağımsız olmaya karar vermekle birlikte hayatta ilerlemeyi beraberinde getirebilmektedir (Sabri ve ark., 2015).

Bağımsızlık temasıyla ilgili olan kendine yetme kavramı bu çalışmada katılımcıların bazılarında bulunan bir diğer güçlü kişisel özelliktir. Çalışmaya katılan kadınların bazılarının ekonomik olmak üzere temel ihtiyaçlarını karşılama kişisel sorumluluğu alma anlamlarında da kendilerine yettikleri görülmüştür. Yapılan bazı çalışmalarda bağımsızlık ile psikolojik sağlık (Hendrickson ve ark., 2017; Kennedy, 2005) ve baş etme (Hinton ve Earnst, 2010) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada da kişisel algılarına göre kendine yetme özelliğine (bağımsızlık) sahip olan kadınların bu özelliklerinin zorlu yaşantılarla baş etmede ve ayakta kalmada yardımcı bir faktör olduğu düşünülebilir.

Yaşamda sosyal destek ve sosyal etkileşim bir kişinin baş etme yeteneğine katkıda bulunur ve sağlığa faydalı olmakla birlikte sosyal izolasyon ise tam tersi olarak işlev görebilir (Cattell, 2001). Dezavantajlı koşullardaki kadınların psikolojik sağlamlığına ve baş etme becerilerine odaklanan bir çok çalışmada sosyal destek koruyucu bir faktör olarak bulunmuştur (Banyard ve ark., 2002; Burnette, 2017; Hendrickson ve ark., 2017; Hinton ve Earnst, 2010; Kennedy, 2005; Sabri ve ark., 2015; Todd ve Worell, 2000). Gizir (2007) ise aile üyeleriyle olumlu ilişkiler içerisinde olmanın ve bu üyelerin destekleyici tutumlarının riskli durumlara karşı kişinin psikolojik sağlamlığını arttıran koruyucu faktörler olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada da kadınların zorlu yaşantılarla baş etmede en büyük destek kaynaklarından biri sosyal destek ve diğerleriyle kurulan sosyal etkileşimlerdir. Sosyal destek arama, kök

ailenin manevi desteği, eşin ailesinin manevi desteği, arkadaşlarla kurulan etkileşimler, çocuklarla yapılan duygusal paylaşımlar, yaşanılan zorlukların paylaşılması sonrası yalnız olmadığının hissedilmesi kadınların zorlu yaşantılarla baş etmesine katkı sağlamıştır.

Çalışmadaki birçok kadın aile ve diğer sosyal destek kaynaklarının yanı sıra çocuklarıyla kurdukları bağa vurgu yapmıştır. Kadınların çocukların manevi desteğine başvurmasının yanı sıra kendilerini çocuklarına adadıkları, sağlıklı bir şekilde büyümeleri ve eğitim almalarını bir hayat amacı olarak benimsedikleri görölmüştür. Yapılan bazı çalışmalarda çocuklara karşı sorumluluğun kadınların yaşamında motive edici bir güç olduğu belirtilmiştir (Hendrickson ve ark., 2017). Bazı çalışmalarda ise verme gücünün (power of giving) psikolojik sağlamlığı olumlu yönde etkilediği bulunmuştur (Janssen ve ark., 2011). Bu çalışmada da özellikle çocuklara karşı fedakârlık yapma, kendini çocukların bakımına adama sık karşılaşılan bir durumdur. Bu bağlamda Dilruba (51) iyilik yapmanın kendisi için öneminden ve yardım etmenin kendisinde oluşturduğu tatminden bahsetmiş, en güçlü özelliğinin yardımsever olması olduğunu vurgulamıştır. Verme davranışı sayesinde kadınlar başkalarının hayatlarına yaptığı etkilerin sonucunu görür ve bundan ilham alır (Boszormenyi-Nagy ve Krasner, 1986). Aile üyelerine yardım etmek, çocukların ve torunların bakımını sağlamak, hasta eşe bakmak kişiyi olumlu yönde motive eder (Kinsel, 2005). Katılımcıların hayatlarından memnuniyet durumlarına ve iyi ki dedikleri durumlara bakıldığında çocukların, gelinlerin ve torunların varlığı, sosyal çevrenin varlığı, çocukların bakımını sağlama, ölen eşin bakımını sağlama gibi sosyal ilişkilerle ilgili durumlara sıklıkla vurgu yaptıkları görölmektedir. Bu durum çalışmaya katılan kadınların kendilerini sosyal ilişkiler ağı içinde tanımladıkları ve bağlarıyla beraber var olmayı tercih ettiklerine ilişkin literatürü destekler niteliktedir (Alley Jolley, 2006).

Sosyal ilişkiler olumlu veya destekleyici olabileceği gibi aynı zamanda kişiler üzerinde olumsuz ve zarar verici etkilere de sahip olabilir. Bu durum ilişkilerin olumlu yönlerinden daha güçlü bir etkiye sahip olup kişilere zarar verebilir (Hinton ve Earnst, 2010). Bu çalışmadaki birçok kadın duygusal ve ekonomik anlamda destekleyici olmayan evlilik deneyimlerinden bahsetmiştir. Yapılan bir çalışmada ailede rol paylaşımı sağlıkla pozitif yönde ilişkili bulunmuştur (Fisher ve ark., 1992). Aile yapısında iş ve aileden kaynaklanan rol taleplerinin karşılanmadığı durumlarda çatışma yoğun biçimde yaşanmaktadır (Jeffrey Hill ve ark., 2004). Ev yaşamında ve çocuk bakımında eşit olmayan rol paylaşımları, evin ekonomik sorumluluğunun yalnızca kadında olması, eşin ailesiyle yaşanan sorunlar bu çalışmaya katılan kadınların evliliklerinde yaşadıkları problemlerden bazılarıdır. Eşin sorumluluklarını yerine getirmemesi durumunda aile içi sorumlulukların tamamı diğer eşe kalmış ve bu durum bu kişi için ağır bir yük haline gelmiştir. Türkiye'de yapılan bir çalışmada bakıma muhtaç

küçük çocuğun bakımını %88 oranında annenin üstlendiği, evle ilgili günlük işleri %80-%88 oranında kadının yaptığı bulunmuştur (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016). Destekleyici olmayan ilişkilerden uzaklaşma yöntemi bu çalışmadaki kadınların bazıları için boşanma olmuştur. Bu bağlamda kadınlar kendi yaşamlarında aktif rol alarak bağımsız bir yolu seçmiş, kendileri ve çocukları için gelecek oluşturmaya çalışmışlardır. Bu bağımsız yol ve hayatlarında aktif rol alma durumunun kadınların özgüven kazanmalarını sağlayarak motive edici bir güç olduğu düşünülmektedir. Bu durum zorlu yaşantılarla baş etmeyi başardıkları için bağımsızlıklarına katkıda bulunmuştur. Ancak bunu başaramayan insanlar için potansiyel bir risk faktörüdür.

Çalışmaya katılan katılımcılar destekleyici olmayan ilişkilerden uzaklaşmanın yanı sıra diğer zorlu yaşam olaylarında da yaşamlarında aktif rol alarak hedef yönelimli ve gelecek odaklı bir tutumla çözüme odaklanan bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu çalışmaya katılan kadınlar için bu yollardan bazıları; yaşanan ekonomik zorluklar sonrası çözüm yolları arama, eldeki kaynaklarla maddi kazanç elde etmeye çalışma, evlilikte eş veya eşin ailesi tarafından uygulanan şiddetin çeşitli türlerine karşı kendini savunma ve tepki gösterme, eşin verdiği ekonomik zarara karşılık maddi gelirin harcanmasıyla ilgili kontrolü elinde tutma, eğitime devam etme, evlilikte şiddet yaşantıları sonrası evliliği sonlandırma olmuştur. Ebru (54) zorlu yaşantılar karşısında planlı bir şekilde hareket ettiğini ve hemen eyleme geçtiğini vurgulayarak bu durumun kendisinin güçlü olmasını sağladığını belirtmiştir. Zor durumlarla başa çıkmada vurgulanan proaktif davranış zorlukların ortaya çıkışından itibaren gelişimini azaltmak veya önlemek için eyleme geçmemdir (Kalka, 2016). Diğer katılımcıların da benzer şekilde yaşanan sorunlara karşın hayatlarında gerekli değişiklikleri yaparak ve koşullara uyum sağlayarak eyleme geçtikleri görülmüştür. Bu tür davranışlar kadınların geleceğe yönelik olumlu beklentiler içerisinde olmalarına ve zorlu yaşantılara rağmen ilerlemelerine katkı sağlamıştır. Yapılan bazı çalışmalarda da proaktif davranışın psikolojik sağlamlığı arttırdığına yönelik bulgular elde edilmiştir (Greeff ve Ritman, 2005; Kinsel, 2005).

Psikolojik olarak sağlam olan insanların hayata karşı iyimser, neşeli ve enerjik, meraklı ve yeni deneyimlere açık, yüksek pozitif duygusallığa sahip olduğu belirtilmiştir (Klohn, 1996). Bu çalışmaya katılan kadınların bazıları pozitif, neşeli ve enerjik olduklarını bu özelliklerinin onları güçlü yaptığını belirtmişlerdir. Zorlu yaşantılara maruz kaldıkları süreçlerde veya sonrasında mevcut olan bu durum ayakta kalmalarına katkı sağlamıştır. Psikolojik olarak sağlam olan insanların mizah duygusunun güçlü olduğu ve başa çıkma yolu olarak iyimser düşündükleri tespit edilmiştir (Masten, 1994; Werner ve Smith, 1992). Bu başa çıkma yolları memnuniyet ve umut gibi olumlu duyguların gelişimine katkı sağlar. Bu durum yalnızca kişinin olumlu duygulara sahip olmasıyla değil aynı zamanda kişinin yakın çevresindeki kişilerde olumlu duygular uyandırmasına sebep olur ve böylece kişinin baş

etmesini de kolaylaştırır (Werner ve Smith, 1992). Bu çalışmada da benzer şekilde olumlu duygulara sahip olmanın kişinin kendisine katkısının yanı sıra çevresi tarafından da sevilmesine ve onların da olumlu düşüncelerine katkı sağladığı görülmüştür. Su (56) ayrıca olayların ve durumların olumlu yanını büyütürken pozitif düşündüğünü, çevresindeki insanların zorlu yaşantılarında da bu tutumuyla onlara katkı sağladığını belirtmiştir. Sevgi ve diğer olumlu duygular depresif belirtileri kontrol altında tutar ve travma sonrası büyümeyi besler (Fredrickson ve ark., 2003). Bazı çalışmalarda öznel canlılığın yaşamdaki zorluklarla ve olumsuz duygularla başa çıkmayı kolaylaştırdığı ((Ryan ve Deci, 2008); bazı çalışmalarda ise duygusal canlılığın stres karşısında psikolojik sağlamlığı ve başa çıkmayı olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir (Penninx ve ark., 2000). Mizahın olumlu duygularla ilişkili olduğu (Bannink, 2017) ve psikolojik olarak sağlam olan insanların mizahı kullandıklarını belirtilmiştir (Masten, 1994; Werner ve Smith, 1992). Bu çalışmada da Meryem (50) mizahın zorluklarla baş etmesinde etkili olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmada katılımcıların zorlu yaşam olaylarıyla baş etmelerinde ve güçlü olmalarında katkısı olduğunu belirttikleri kavramlardan biri cesaret olmuştur. Peterson ve Seligman (2004) cesareti kişinin korkuya rağmen yapılması gerekeni yapması olarak tanımlamış ve fiziksel cesareten daha fazlası olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada katılımcıların daha çok fiziksel cesaret ile ilgili paylaşımlarda bulunmalarına ek olarak zorlu yaşam olaylarında karşılaştıkları engelleri aşacaklarına yönelik inanca sahip oldukları da görülmüştür. Eş kaybı yaşayan kadınların daha fazla vurgu yaptığı cesaret kavramı bu çalışmada karşı cinsin tacizine karşı kendini savunma, psikolojik şiddet ve fiziksel şiddet teşebbüsleriyle mücadele etme ve karşılaşılan engellere rağmen başarıya inanıcı olarak varlığını göstermiştir. Yapılan bir çalışmada cesaret zorlu yaşam olaylarıyla başa çıkmada önemli bir faktör olarak bulunmuş (Hendrickson ve ark., 2017) olup başka bir çalışmada ise umut, yaşam coşkusu ve cesaretin zorlu yaşantılarla baş etmeyi kolaylaştırdığı belirtilmiştir (Gander ve ark., 2012).

Katılımcıların çevreleri tarafından saygı duyulan, görüş ve fikirlerine değer verilen kişiler olmaları güçlü olmalarını sağlayan özelliklerdendir. Bilgi ve becerilerine değer verilen kadınlar sosyal etkinliklere davet edilmekte, bir iş yapılırken kendilerine danışılmaktadır. Bu durum aynı zamanda sosyal desteğin de daha fazla olmasına ve sosyal ilişkilerin artmasına katkı sağlamaktadır. Kadınların saygınlık kazanmalarına katkı sağlayan etmenler; herhangi bir konuda bilgi ve becerilerinin fazla olması ve bunu insanlara öğretmeleri, fikirlerine ve kararlarına değer verilmesi, doğru kararlar verilmesi sonucu insanların güveninin kazanılması olmuştur. Hatice (50) için saygınlık kazanma durumu kayınvalidesinden kendisine geçen bir durum olmuştur. Ebelik yapmayı ondan öğrenmiş ve sonrasında bu görev kendisine devredilmiştir. Katılımcı bunun üzerine çaba göstererek birçok alanda kendisini geliştirmiş ve

bu alanlarda da insanlara katkı sağlamaya devam etmektedir. Çevreleri tarafından saygın olarak görülen kişilerin ortak özelliklerine bakıldığında bu kişilerin birçok alanda yüksek beceriye sahip oldukları görülmektedir. Bir diğer ortak özellikleri ise liderlik özelliklerinin olması ve insanların değer verdikleri kişiler olmalarıdır. Başkalarına örnek teşkil etmek kadınları güçlendiren bir etmen olarak görülebilir (Gooden ve Mullings, 2018).

Çalışmaya katılan katılımcıların bazıları güçlü olmayı sağlayan kişisel özelliklerde ve ayakta kalmayı sağlayan etkenlerde sabırlı ve umutlu olmaya vurgu yapmışlardır. Bu çalışmaya katılan kadınlardan umut etmek sayesinde ayakta kaldıklarını ve sabırlı olmalarının güçlü olmalarını sağladığını söyleyenlerde bulunan tutum ve davranışlar şunlardır; zorlu yaşantıların son bulacağına olan inanç, gelecek planları ve olumlu gelecek beklentileri, aynı zamanda sabretme ve zorlu yaşantıları sonlandırmaya yönelik aktif rol alma, zorlu yaşantılara rağmen hayata yönelik olumlu bir tutum içerisinde olmaktır. Peterson ve ark. (2007) umutlu ve sebatkar olanların engeller karşısında daha sağlam olabileceğini vurgulamaktadır. Bazı araştırmacılar umut kavramının olumlu duygular, yaşam doyumu, iyilik hali, kendini toparlama gücü ve iyi oluş gibi olumlu kavramlarla ilişkili olduğunu belirtmiştir (Cole ve ark., 2008). Greeff ve Ritman (2005) ise dezavantajlı koşullarda psikolojik sağlamlığı araştırdıkları çalışmalarında sabrın psikolojik sağlamlığı arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada da benzer şekilde umut etme ve sabırlı olma kadınların güçlü olmalarına ve zorlu yaşantılara karşı ayakta kalmalarına katkı sağlamıştır. Sema (62) zorlu yaşantıların kendisi için tecrübe olduğundan ve bu yaşantıların kendisine kattıklarından bahsetmiştir. Şiddet veya yaşanan diğer zorluklar imkânsız engeller olarak değil motive edici bir güç olarak algılanabilmektedir (Kennedy, 2005).

Maneviyat bu çalışmadaki katılımcılar için zorluklarla baş etmede önemli bir etken olmuştur. Maneviyat ve dindarlık doğası gereği birbiriyle ilişkilidir (Drumm ve ark., 2014). Maneviyatın ahlaki değerler ve hayatın fiziksel olmayan yönünde yer alan inanç ve uygulamalar olmak üzere iki boyutu vardır (Kabakçı, 2013). Bir karakter gücü olarak daha çok dindarlık çerçevesinde ele alınmaktadır. Karakter güçleriyle ilgili çalışmaların birçoğunda dindarlık kavramıyla ele alınmıştır (Park ve ark., 2006). Bu çalışmaya katılan kadınlar için de maneviyat kavramı dini inançlarla ilişkilidir ve ayakta kalmayı sağlayan en önemli etkenlerden birisi olarak bulunmuştur. Bu çalışmada maneviyatla ilgili bulgular; dini inanca sahip olma, kutsal kitap okuma, dua etme, dini programlara katılma, ibadet etme, ölümden sonra yaşam olduğuna inanma, zorlu zamanlarda tanrının yardım edeceğine yönelik inanç ve gelecekte iyi şeylerin olması yönünde gelecek beklentilerini tanrıdan bekleme olarak sıralanmaktadır.

Katılımcılardan Aynur (58) maneviyatın hayatında bir dönüm noktası olduğuna değinmiş ve diğer katılımcılardan farklı olarak ölümden sonraki yaşamın varlığı ve bu

yaşamın nihai gidilecek yer olduğuna yönelik inançla birlikte yaşama daha pozitif baktığından bahsetmiştir. Ayrıca diğer kadınlardan farklı olarak inançla ilişkili kendisine rol model olan kişiyle kurduğu bağ bu katılımcı için baş etmede önemli bir etmen olmuştur. Birçok dezavantajlı koşullardaki kadınların psikolojik sağlamlığının araştırıldığı çalışmalarda maneviyatın ve inancın katılımcılar için psikolojik sağlamlık kaynağı olduğu bulunmuştur (Burnette, 2017; Drumm ve ark., 2014; Greeff ve Ritman, 2005; Notter ve ark., 2008; Singh ve ark., 2012). Bazı çalışmalarda ise maneviyatın ve dini inancın başa çıkma ile arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur (Hinton ve Earnst, 2010; Todd ve Worell, 2000). Bu çalışmada da benzer şekilde katılımcıların zorlu yaşantılarla baş etmesinde maneviyatın ve dini inancın önemli bir faktör olduğu bulunmuştur.

Yoksulluk birçok çalışmada bireysel bir risk faktörü olarak ele alınmıştır (Balcı, 2018; Gizir, 2007; Üzbe Atalay, 2019). Yoksulluk bu çalışmada bazı zorlu yaşam olaylarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin erken yaşlarda ebeveyn kaybı yaşama, erken yaşlarda eş kaybı yaşama, eşin maddi sorumluluğu paylaşmaması, eşin maddi kazancı yalnızca kendi ihtiyaçları için harcaması veya büyük maddi kayıplar yaşaması olarak sıralanmaktadır. Aynı zamanda bazı zorlu yaşantılarla eş zamanlı olarak görülebilmektedir. Çoklu risk faktörleri kesiştiğinde pozitif uyum katlanarak daha zorlaşmaktadır (Masten, 2001). Bu çalışmada yoksulluk aile içi şiddet ve barınma ve beslenme problemlerini beraberinde getirmiştir. Ekonomik problemlerin temelinde eğitim bulunmaktadır. Kadınların eğitim hakkının ailesi tarafından engellenmesi sonucu ekonomik bağımsızlığın olmaması durumu ortaya çıkmakta ve kadınlar maddi gelir elde etme ve herhangi bir işte çalışma noktasında zorluklar yaşamaktadır. Bu durum kadınların ekonomik anlamda bağımsızlığının olmamasına sebep olmakla birlikte evlenmeden önce aileye evlendikten sonra ise eşe bağımlı olmalarına yol açabilmektedir. Bu çalışmada ekonomik bağımsızlığı olmayıp evlendikten sonra erken yaşlarda eşini kaybeden katılımcıların sosyal yardım alırken oldukça zorlandıkları görülmüştür. Yardım almak için çabalamaları gerekmiş ve uzun uğraşlar sonucunda yardım alabilmişlerdir. Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımı erkeklere göre daha düşük seviyededir (TÜİK, 2021a). Eğitim almama sonucu erken yaşta evlendirilme, erken yaşta ebeveyn olma, ekonomik bağımsızlığın olmaması ve yoksulluk durumları eş zamanlı olarak görülebilmektedir. Yoksullar, yoksul olmayanlara oranla daha düşük bir refah seviyesinde yaşamaktadır (Todd ve Worell, 2000). Özellikle kırsal kesimlerde kadınlara yönelik çoklu rol talepleri sosyal ilişkiler kurmak için çok az zaman bırakmaktadır (Hinton ve Earnst, 2010).

Çalışan kadınlar eğitim imkânlarından yararlanamadıkları için düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmakta, kentte olanlar düşük ücretlerle ve kayıt dışı olarak sigortasız işlerde çalışırken, kırsalda çalışan kadınlar ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (Şener,

2009). Bu çalışmada kadınların ekonomik zorluklarla mücadelede eldeki imkânlarla çözüm yolları aradıkları görülmüştür. Düşük ücretlerle kayıt dışı çalışmanın yanı sıra tarım, hayvancılık ve el işleri ile kazanç sağlayarak ekonomik gelir elde etmişlerdir. Tarım sektöründeki kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak çalışmalarından dolayı sosyal güvenlik kapsamına girmemektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012). Bu çalışmada da katılımcıların bu tür işlerde çalıştığı ve şu anki durumda emekli olmadıkları ve çalışmakta zorlanmalarından dolayı ekonomik problemler yaşamaya devam ettikleri görülmüştür. Kadınlar ücretli bir işte çalışsa dahi ev işleri, çocuk bakımı ve evdeki bakıma muhtaç bireylerle ilgilenme görevlerini üstlenmektedir (Yeşilkaya, 2018). Bu çalışmaya katılan kadınların bir işte çalışsa dahi ev ve çocuklarla ilgili sorumlulukları yalnız üstlendikleri görülmektedir. Ayşe (50) ve Sema (62) buna ek olarak çocuklarının hastalık dönemlerinde ve tedavi süreçlerinde eşleri tarafından destek görmemiş ve bu dönemlerde yalnız mücadele etmişlerdir. Erkek egemenliğine göre belirlenmiş aile içi ilişkilerde kadın ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu tutulmuş, erkek ise gelir sağlamakla sorumlu tutulmuştur (Akhun ve ark., 2000; akt. Yeşilkaya, 2018). Bu çalışmada bunun tam tersi bulgular da elde edilmiştir. Ailede maddi kazanç sağlama görevi yalnızca kadının olmuş, erkek ise çalışmasına rağmen geliri yalnızca kendi ihtiyaçları için harcamıştır.

De Vaus ve ark. (2016) boşanmanın kadınların yaşamlarında erkeklerden daha fazla ekonomik dezavantajlarla sonuçlandığını belirtmişlerdir. Özellikle ekonomik bağımsızlığın olmaması ve çocukların sorumluluğunu kadının alması durumunda bu dezavantajlar daha da artmaktadır. Boşanmış yoksul kadınların sosyal, psikolojik ve ekonomik açıdan desteklenmesi gerekmektedir (Çamur Duyan ve ark., 2007). Boşanmanın bir diğer olumsuz sonucu boşanmış kadının toplum tarafından psikolojik şiddete maruz bırakılması ve ikinci sınıf insan muamelesi görmesidir. Bu çalışmada Elif (55) bununla ilgili olarak “Bunu kim alacak? Bunu kim ne yapsın?” gibi muamelelere maruz bırakılmıştır. Bütün bu sonuçların yanında boşanma herkes için olumsuz sonuçlara sebep olmamaktadır. Boşanma sonuçları olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilecek bir olgudur. Bazı durumlarda şiddet içeren ilişkinin son bulması, ekonomik istismarın sonlanması şeklinde de sonuçlanabilmektedir. Boşanma bu çalışmada Fatma (50), Ebru (54) ve Sema (62) için destekleyici olmayan ilişkiden uzaklaşma anlamlarına gelmiştir.

Bir ebeveynin ölümü insanların yaşamları boyunca karşılaştıkları en stresli yaşam olaylarından birisi olmakla birlikte hem bireysel hem de ailevi düzeyde sorunların oluşmasına sebep olmaktadır (Greeff ve Ritman, 2005). Bu kayıp özellikle erken yaşlarda olduğunda daha zorlu olabilmekle birlikte başka sorunların da ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Ebeveynin ölümü bu çalışmadaki kadınlarda yoksulluk, tek ebeveynin alkol bağımlılığının

olması sonucu beslenme ve barınma sorunları, evlatlık verilme, tek ebeveynin ihmali, çocuklukta evin ve kardeşlerinin sorumluluğunu alma ve çocuklukta çok çalışma gibi zorlukların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir ebeveynin ölümü veya tek ebeveynle yaşama, ebeveynlerin alkol ve madde bağımlılığının olması ailesel bir risk faktörü olarak ele alınmıştır (Gizir, 2007; Balcı, 2018; Üzbe Atalay, 2019).

Evlenme istatistiklerine göre kadınların ortalama evlenme yaşı 25,4 olurken erkeklerde bu durum 28,1 olmuştur (TÜİK, 2021a). Kadınların ilk evlenme yaş ortalamasının erkeklerden daha düşük olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre erken evlilik oranlarının araştırıldığı bir çalışmada kız çocuklarının erkek çocuklara göre %94 oranında daha fazla erken yaşta evlendirildikleri bulunmuştur (Şenol ve Alp, 2012). Bu çalışmaya katılan kadınların yedisi erken yaşta evlilik yapmıştır. Erken yaşta evliliklerde kız çocuklarının rızalarından çok temelde aile karar vermektedir (Yıldız ve Avcı, 2018). Bu çalışmada da benzer şekilde evliliğe çoğunlukla aile karar vermekte ve bazı durumlarda kadınlar istememesine rağmen evlenmek zorunda kalmaktadır. Kadınların bazılarının erken yaşta evlenmeyi normalleştirdiği ve olması gereken bir durum olarak algıladığı görülmüştür. Yapılan bazı çalışmalarda da kadınların bu durumu normalleştirdiği bulunmuştur (Gezer Tuğrul, 2018; Yıldız ve Avcı, 2018).

Erken yaşta evlendirilen kadınların erken yaşta ebeveyn oldukları ve anne olmanın sorumluluklarını çocuk yaşlarda üstlendikleri, eşin ailesiyle yaşamayla birlikte birçok zorlu yaşantıya maruz kaldıkları ve çeşitli şiddet türleriyle karşı karşıya geldikleri görülmüştür. Bu bilgilere yönelik olarak bazı çalışmalarda bu benzer bulgular elde edilmiştir (Gezer Tuğrul, 2018). Kız çocukları ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmak ve bakım hizmetlerini yapmak amacıyla evlendirilmektedir (Yıldız ve Avcı, 2018). Bu çalışmada Elif (55) eşe ve eşin ailesine bakım sağlamak amacıyla evlendirilmiştir. Erken evliliklerin bir başka sebebi ise kök ailenin sosyoekonomik durumunun düşük olması ve çocuk sayısının fazla olmasıyla çocuklara bakım sağlamakta zorlanmasıdır. Çaha ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırmanın bulguları, 15 yaş altı evlendirilen kadınların genel olarak düşük eğitim seviyesine sahip olduklarını göstermektedir. Eğitim düzeyi arttıkça, evlilik yaşının ilerlediği bulunmuştur (Çaha ve ark., 2014). Bu çalışmada okuryazar olan dört kadından üçü erken yaşta evlenmiştir. Erken yaşta evlendirilen kadınlardan üçü ilkokul ikisi ortaokul mezunudur. Eğitim seviyesi daha yüksek olanların evlilik yaşı da yüksektir.

Çalışmaya katılan katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında yalnızca üç katılımcının yükseköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Eğitim alanında kız ve erkek çocukları arasında var olan eşitsizliğin bu çalışmadaki katılımcıların da eğitim seviyesinin düşük olmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların eğitim alamamaya yönelik

paylaşımlarında ailenin izin vermemesinin etkili olduğu görülmüştür. “Bir kız çocuğuna güçlü olması için neler öğretilmelidir?” sorusuna katılımcıların birçoğu eğitim alma, ekonomik bağımsızlığın olması veya meslek sahibi olma yanıtlarını vermişlerdir. Birçok katılımcının kendi çocuklarının eğitim almaları için çok çabaladıkları görülmüştür. Bunların sebebinin katılımcıların eğitime devam edememeleri ve beraberinde ekonomik bağımsızlığın olmamasından dolayı ekonomik zorluklar yaşamaları ve kendi çocuklarının bu zorlu yaşantıları yaşamalarını istememeleri olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de eğitimle ilgili istatistiklere bakıldığında okuryazar olmayanların büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, 2021a). Bu çalışmada hiç okula gitmeyen kadınlardan ikisi yetişkin kurslarında okuma yazmayı öğrenirken, ikisi ise kendi çabalarıyla öğrenmiştir. Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmeleri eğitimle ilgili problemlerin oluşmasına etki eden faktörlerden biridir. Ailenin kız çocuğuna eğitim aldırılmalarına yönelik “namus”, “ailenin onur ve saygınlığının korunması” önemli bir neden olmaktadır (Yıldız ve Avcı, 2018). Bu çalışmada da benzer şekilde Ayşe’nin (50) “okuyan kendi bulur” gerekçesiyle ailesi tarafından eğitim almasına izin verilmemiştir. Kız çocukları aileler için bekâretlerinin korunması gereken bir emanet olarak görülmektedir (Gezer Tuğrul, 2018). Seher (51) partnerinin olmasına yönelik ailesinin “başımıza iş açacak” düşüncesi sonucunda eğitim alamamış ve erken yaşta evlendirilmiştir.

Eşin ölümü travmatik bir olay olmanın yanı sıra toplumsal dışlayıcı tutumlara veya ekonomik problemlere sebep olmaktadır. Bu çalışmada özellikle erken yaşlarda eşini kaybeden katılımcıların duygusal zorlanmalar yaşadıkları görülmüştür. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Türkiye’de eşi vefat eden kadınlar büyük bir gelir kaybına uğrayarak yoksul olmaktadır (Özar ve Yakut Çakar, 2010). Meryem (50) eşinin vefat etmesinden sonra maddi zorluklar yaşamış, ekonomik bağımsızlığının olmaması bu durumun en büyük sebebi olmuştur. Eşin vefatı evin ekonomik tüm sorumluluğunun kadında olmasına, çalışıyorsa daha çok çalışmasına, çalışmıyorsa ise çalışmaya başlamasına sebep olmaktadır (Kınacıgil, 2020). Eşi vefat eden katılımcıların en çok sorun yaşadığı durumlardan birisi gelir elde etme ve ekonomik zorluklar olmuştur. Çalışan kadınlar daha fazla çalışmış, herhangi bir işi olmayanlar ise el işleri yaparak maddi kazanç elde edip çocuklarına bakmıştır. Katılımcılar eşleri vefat ettiği dönemde sosyal koruma yardımını çok zor aldıklarını ve yıllarca çabaladıklarını ifade etmişlerdir. Meryem (50) üç yıl sonra maaş alabilmiş, Canan (63) da uzun uğraşlar sonunda yardım almaya başlamıştır.

Eşi olmayan kadına karşı toplumsal baskı ve önyargılar kadınları olumsuz etkileyebilmektedir (Kınacıgil, 2020). Tacize veya iftiraya maruz kalma ve toplumsal çevrenin tehlikeli olarak görmesi bu çalışmaya katılan eş kaybı yaşamış kadınların en çok sorun

yaşadığı durumlardan bazılarıdır. Canan (63) iftira atılır korkusuyla özgür bir şekilde hareket edememiş ve devamlı davranışlarını kontrol etmek zorunda kalmıştır. Diğer eşini kaybeden katılımcılar da tacize maruz kaldıklarını ve evli olan yakın çevrelerinin eşlerini kendilerinden sakındıklarını ifade etmişlerdir. Eş kaybı yaşayan kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunlardan biri de tek ebeveyn olarak çocuklarını yalnız büyütmeleridir. Eşin ölümü sonrası kadınlar çocuklarının bakımı konusunda endişeler yaşamaktadır (Hendrickson ve ark., 2017). Bu zorlu yaşantıya maruz kalan kadınların tamamı çocuklarının bakımına ve geleceğine yönelik kaygı ve endişeler yaşamışlardır. Bir katılımcı bu durumdan dolayı kök ailenin yanına yerleşmiştir. Erken yaşlarda eşi vefat eden katılımcıların tekrar evlenmeye sıcak bakmadıkları dolayısıyla ikinci bir evlilik yapmadıkları görülmüştür. Çocukların varlığının bunun en büyük sebebi olduğu görülürken, vefat eden eşe duyulan sevgi ve tekrar evlenildiğinde ihanet edileceği düşüncesi bunu engelleyen durumlar olmuştur.

Şiddet bu çalışmaya katılan kadınlarda fiziksel, ekonomik ve psikolojik boyutlarıyla yaygın bir sorun olarak görülmüştür. Ataerkil aile ve toplum yapısı, toplumsal cinsiyet algısı, saldırgan tutum ve davranışlar şiddetin sebeplerindedir (Yıldırım, 2016). Şiddet bu çalışmada eşin alkol bağımlılığı, barınma ve beslenme problemleri, cinsel istismar ve yoksulluk ile eş zamanlı görülmüştür. Alkol veya madde kullanımı kadına yönelik şiddetle sıklıkla ilişkilendirilen değişkenler arasındadır (İçli, 1994). Aile içi şiddet tüm sosyoekonomik gruplarda görülmekle birlikte ekonomik anlamda dezavantajlı olan kesimlerde kadınlar erkeğin şiddetine daha fazla maruz kalmaktadır (Riggs ve ark., 2000). Özellikle yoksul kesimlerde şiddetin varlığı bu çalışmada da belirgin bir şekilde varlığını sürdürmekle birlikte yüksek sosyoekonomik kesimde de görülmüştür. Bu sonuç yapılan bazı çalışmalarda benzer şekilde bulunmuştur (Maybek, 2009). Evliliğinde şiddet gören kadınlardan ikisi evlenmeden önce kök aileden de şiddet görmüş, bu kadınlardan biri aynı zamanda akrabalar tarafından da şiddete maruz bırakılmıştır. Eş ve kök aile dışında eşin ailesi tarafından fiziksel şiddet teşebbüslerine ve psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınlar da vardır. Psikolojik şiddete maruz kalan kadınlar eşlerinin kendilerine küfür, küçümseyici söz ve davranışlarda bulduklarını ve bunlara fiziksel şiddetin de eşlik ettiğini bildirmişlerdir. Bu bulgu diğer araştırmaların bulgularıyla uyumludur (Aksakal ve Atasayar, 2011; Aşkın ve Aşkın, 2017). Çocuklukta babasının annesine şiddetine tanık olmuş ve direkt kendisine şiddet uygulanmasa da fiziksel zarar gören katılımcılar da mevcuttur. Bu çalışmada katılımcıların maruz kaldığı fiziksel şiddetin boyutu silah doğrultma, vücudunda kırıklar oluşturma ve doku zedelenmeleri şeklinde ileri bir boyutta görülmüştür. Su (56) ve Ebru (54) fiziksel olarak kendini savunmanın kız çocuklarına öğretilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Toplumda kadınların daha fazla yaşadığı şiddet, istismar ve taciz gibi durumların kadınların bu öneride bulunmalarında etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada evlatlık olarak verilen katılımcıların birisi küçüklüğünde annesinin vefatı, babasının alkol bağımlılığı ve sürekli evi terk etmesinden dolayı beslenme ve barınma problemleri yaşaması üzerine babası tarafından bir aileye besleme olarak, küçük engelli bir çocuğun bakımını sağlamak amacıyla verilmiştir. Bir diğer katılımcı çocuğu olmayan akrabaya bakımını sağlamak amacıyla evlatlık verilmiştir. Diğer katılımcı ise evli ve üç çocuk sahibiyken bir aileye bakım sağlama amacıyla evlatlık verilmiştir. Evlatlık verilmenin katılımcılar üzerinde duygusal anlamda farklı etkileri olmakla birlikte genel olarak aileye duyulan özlem ve kızgınlık olarak özetlenebilir. Seher (51) yıllarca babasını affetmediğini ve hala kızgın olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada evlatlık olarak verilen kadınlar bu ailelerde bir takım sorunlar yaşamışlardır. Albayrak'ın (2019) yaptığı araştırmanın bulgularına paralel olarak bu sorunlar; yeterli ve sağlıklı beslenememe, eğitim alamama, ihtiyaçların karşılanmaması, cinsel istismara maruz kalma, duygusal, sözel ve psikolojik şiddete maruz kalma olarak sıralanmaktadır.

Engelli çocuğa sahip olan kadınların yaşamış olduğu sorunlar öncelikle çocuktan değil eşten kaynaklı olmaktadır. Meşe (2013) yaptığı çalışmanın bulgularına paralel olarak bu çalışmada da çalışsın veya çalışmasın engelli çocuğun bakımı yalnızca kadının sorumluluğunda olmuştur. Aynı durum çocukların hastalığı durumunda da görülmüş erkekler eşleriyle sorumluluğu paylaşmamıştır. Eş çocuğun durumunu kabullenmemiş ve engelli çocuğa yapılan harcamaları kısıtlamak istemiştir. Bunun yanında Aynur (58) çevrenin çocuğa karşı olumsuz ve ayrımcı tutumlarının olduğundan bahsetmiştir. Kadınların özellikle vefat etmeleri durumunda çocuğun bakımına ilişkin kaygı yaşadıkları görülmüştür. Çocuğun madde bağımlısı olması durumunda yaşanan sorunlar çocuğun uzun süre eve gelmemesi sonucu yaşamına ilişkin endişe duyma, tedavi çabaları ve bu çabaların başarısızlıkla sonuçlanması, çocuğun aileyi ekonomik zarara uğratması ve evdeki eşyaları satması, evden para çalması ve hüküm giymesidir. Tüm bu süreçlerde sorumluluğun tamamı kadının üzerinde olmakla birlikte çocuğa yönelik endişeyi de çoğunlukla kadın yaşamaktadır.

Eşin ailesiyle yaşanan problemler bu çalışmaya katılan kadınların hayatında oldukça fazla bir yer edinmiştir. Özellikle kırsal kesimde geniş ailelerde tarımla kazanç elde eden ailelerin gelirinin aile büyükleri tarafından alınmasıyla kendilerinin ve çocuklarının bazı temel ihtiyaçlarını karşılayamamışlardır. Ayrıca bu tür ailelerde kadınlar çok çalıştıkları için çocuklarına yeteri kadar zaman ayıramamaktadır. Bazı kesimlerde mirasın büyük bir kısmının veya tamamının erkek çocuklarına verilmesi kız çocukları için bir dezavantaj oluşturmuştur. Kadın evlendiği zaman ailede hizmetli muamelesi görerak kayınvalide ve kayınpeder tarafından ezilmektedir. Geniş ailelerde bu durum daha fazla görülmekle birlikte kadın tüm aileye hizmet etmek zorunda kalmaktadır (Kandiyoti, 1997). Bu çalışmada

evlendikten sonra geniş aile ile ikamet eden katılımcı sayısı fazladır ve eşin ailesiyle çeşitli sorunlar yaşamışlardır. Öncelikle tüm aile fertlerinin bakımını sağlamak zorunda kalmışlardır. Hatice (50) çocuk yaşta evlenmesine rağmen 50-60 kişilik misafir ağırladığından bahsetmiştir. Bu tür durumlar kadınların yükünün fazla olmasına sebep olmaktadır. Tüm bunların yanında kadınlar eşin ailesi tarafından fiziksel şiddete maruz kalmaktadır (Sabri ve ark., 2015). Bu çalışmada katılımcılar eşin ailesinin psikolojik şiddetine ve kötü muamelesine, kök aileyle görüşmeyi kısıtlamasına, evden kovmasına, iş gücünden yararlanmasına ve çok çalıştırmasına, tüketim kısıtlamalarına, evliliği sonlandırma çabalarına maruz kalmışlardır. Kadınlar eşin ailesi tarafından ikinci sınıf insan muamelesi görmüştür.

Kırsal kesimde kadınlar ev işleri, çocuk bakımı, gıda ve beslenme, misafir ağırlama, kışık yiyeceklerin hazırlanması, temizlik gibi sorumlulukları üstlenirken bir yandan da tarım ve hayvancılık, el işleri ve diğer maddi kazanç sağlayıcı işlerle uğraşmaktadır (Güçlü, 2011). Kadının bu işleri aynı anda yürütmesi beklenmekte ve bu durum kadının sorumluluklarının çok fazla olmasına sebep olmaktadır. Özellikle tarım işleri ile ilgili çok fazla sorumluluk alan kadının emeği önemsiz sayılmaktadır. Bu çalışmadaki kadınların kazanç elde etmedeki güdüleyici motivasyonlarından birisi çocuklarının eğitim alması için maddi gelir elde etme isteğidir. Eşi çocuğunu okutmak istemeyen Elif (55) hayvancılıkla maddi gelir elde ederek yalnızca kendi imkânlarıyla kızını okutmuştur. Hatice (50) hem ekonomik problemlerden dolayı hem de çocuklarının eğitim almasını istediğinden tarım ve hayvancılıkla gelir elde etmiştir.

Eşin ailesinin çoğunlukla olumsuz tutum ve davranışlarının mevcut olmasının yanı sıra bazı katılımcılar için destekleyen aile üyeleri de vardır. Bu kişiler katılımcılar için hem bir manevi destek kaynağı olmuş hem de zorlu yaşantılara karşı koruyucu bir faktör olmuştur. Özellikle yoksulluk yaşamış katılımcıların kök aile, akrabalar veya tanımadıkları kişiler tarafından desteklendiği ve kendilerine maddi veya erzak yardımı yapıldığı görülmüştür. Katılımcıların bazıları ise yaşadığı zorlukları kök aileye yansıtmadığı için aileleri mevcut zorlu yaşantılardan haberdar olamamıştır. Bu durum zorlu yaşantılara karşı destek sağlanmasının engellenmesine sebep olmuştur.

Kök aile ile ilişkilere bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun çocuklukta ve gençlikte olumlu aile ilişkilerine sahip olduğu görülmüştür. Bir ebeveynle kurulan bağ (katılımcıların çoğu için bu kişi baba olmuştur) hayatlarında önemli bir noktada bulunmaktadır. Bazı katılımcılar çocuklukta da şiddete tanık olmuş veya maruz kalmış, aile tarafından ihmal edilmiş veya akrabaların olumsuz davranışlarına şahit olmuştur. Kadınlar kök aile ile iyi ilişkilere sahip olmalarına rağmen özellikle şiddete maruz kalan kadınlar için evlendikten sonra ailenin desteğinin azaldığı görülmektedir. Kök ailelerin bu duruma "alın yazısı" veya

“sabret, sabrın sonu selamettir” şeklinde tepki göstermelerinin kız çocuklarının evlendikten sonra eşine ve onun ailesine dâhil olduğu düşüncesinin sebep olduğu düşünülmektedir.

Kadınların zorluklar karşısında güçlü durmalarında kendilerine rol model olan kişilerin olabileceği düşünüldüğünden yapılan görüşmelerde katılımcılara “Yaşamınızda, özellikle zorlu yaşantılar geçirdiğiniz dönemlerde örnek (ilham) aldığınız birisi veya birileri var mıydı?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların sekizi için hayatlarında bir rol modelin olduğu görülmüştür. Katılımcılardan beşinin rol model aldığı kişi bir aile üyesi iken üçünün aile üyesi dışından bir kişi olduğu görülmüştür. Rol modelin varlığı bazı katılımcılar için daha öncesinde benzer zorlukları yaşamasına rağmen baş edebilmiş bir ebeveyn, kişisel güçlü özelliğin ebeveynden aktarıldığı düşüncesi, bazı olumlu özelliklerin öğrenildiği kardeş, zorluklarla baş etmiş bir akraba, güçlü olmayı öğütleyen ve öğreten bir akraba veya bir takım olumlu yanlarıyla kendilerine rol model olan aile dışından bir kişi olmuştur. Yapılan bazı çalışmalarda benzer bulgular elde edilmiş ve rol modelin dezavantajlı koşullara maruz kalmış kadınların psikolojik sağlamlığını arttırdığı vurgulanmıştır (Burnette, 2017; Singleton, 2004). Yapılan çalışmalardaki rol modeller yalnızca kök aile üyesi olurken bu çalışmadaki rol modeller hem bir kök aile üyesi hem de kök aile dışından kişiler olmuştur. Bu yönüyle diğer araştırmalardan farklı bulgular da elde edildiği söylenebilir. Bunun sebebinin aile ile toplumun iç içe olması ve akraba ilişkilerinin güçlü olması olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de akrabalık ve komşuluk ilişkileri önemli ölçüde güçlüdür ve görünüş olarak çekirdek aile, değer ve kültür olarak ise geniş aileye benzer özellikler göstermektedir (Kuru, 2016). Özellikle kırsal kesimde kişiler birey olarak değil aile olarak tanınır ve akraba ilişkileri toplulukla ilişkinin temelinde bulunmaktadır (Güler ve Ulutak, 1992).

Kadınların sosyal etkinliklere ve kurslara katılımı hem sosyalleşmeleri hem de bilgi ve beceri kazanmaları açısından önem arz etmektedir. Katılımcıların birçoğu gerek zorlu yaşantılar geçirdiği dönemlerde gerekse sonrasında bu tür faaliyetlere katılmışlardır. Konser ve tiyatrolar katılımcıların katılmış olduğu sosyal faaliyetlerdir. Katılımcılar bilgisayar eğitimli kursu, dikiş nakış, ehliyet, yüzme, Kur’an, boyama ve daktilo gibi çeşitli kurslara katılmışlardır. Katılımcıların özellikle şimdiki hayatlarıyla ilgili memnuniyet sebeplerini açıklarken bu kurslara katıldıklarını belirtmeleri bu faaliyetlerin onlar için önemini göstermektedir. Sosyal aktiviteler, eğitimler ve kurslar yalnızca bilgi ve beceri kazandırmasıyla değil aynı zamanda sosyal katılımı sağlaması yönüyle de psikolojik sağlamlıkla ilişkili bulunmuştur (Hendrickson ve ark., 2017).

Kadınların yaşamlarına bakıldığında bir takım sağlık sorunları ve ruhsal sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Bunlardan birisi gerek doğuştan gerekse sonradan edinilen fiziksel engellilik durumudur. Üç katılımcının fiziksel engellilik durumu bulunmaktadır. Bu

katılımcıların engellilik durumlarından dolayı yardım almaları ekonomik zorluklarla baş etmelerine olumlu etkilerde bulunsa da tamamen ortadan kaldırmamıştır. Dezavantajlı şartlarına rağmen ekonomik sorunlarla mücadelede aktif rol aldıkları ve maddi gelir elde etmek için çok çalıştıkları görülmektedir. Bu bağlamda engellilik durumlarının kadınların zorlu yaşantılarla mücadelesine olumsuz etkilerde bulunmadığı düşünülmektedir. Kanser hastalığına yakalanan katılımcıların gerekli tedavilerle iyileştikleri görülmüştür. Sema (62) hastalık dönemlerinde ilaç tedavisinin yanı sıra kendi çabalarıyla da konuşma yetisini geliştirmiş ve tedavi sürecini hızlandırmıştır. Doktorun kendisine “Neşen sayesinde atlattın” dediğini söyleyen katılımcı hem sağlık sorunları hem de diğer sorunlarla mücadelede olumlu kişisel özelliklerinin katkısıyla zorlu yaşantılarla baş etmiştir. Su (56) trafik kazası sonucu çok ciddi hasarlar almasına rağmen daha hastaneden çıkmadan çocuğunun ve kendisinin gelişimi için kitap okuduğunu ve kendisini geliştirmeye çalıştığını söylemiştir. Bu zorlu süreçlerde ruhsal sorunlar da yaşayan katılımcı yıllarca gerekli tedavileri alarak bu sorunların üstesinden gelmiştir. Bu katılımcıların hastalık ve tedavi süreçlerinden hareketle güçlü kişisel özelliklerin sağlık sorunlarıyla etkili bir şekilde baş etmeye de olumlu etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Yaşlı engelli kadınlarla yapılan bir çalışmada duygusal canlılığın kişilerin psikolojik sağlamlığına ve stresle baş etmesine olumlu etkilerde bulunduğu belirtilmiştir (Penninx ve ark., 2000). Kadınların zorlu yaşam olaylarında çeşitli ruhsal sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Bu sorunlar: depresyon, uyku bozukluğu, panik atak ve klostrofobidir. Ruhsal sorunlar yaşadığını belirten yedi katılımcının beşi bu sorunlarla ilgili tedavi almışlardır. Katılımcılar şu anda bu ruhsal sorunlardan mustarip değildir.

Katılımcıların hayat hikâyelerine bakıldığında eşin uyguladığı şiddet gerek fiziksel gerekse psikolojik veya ekonomik olarak katılımcıların yaşamını olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte bu duruma tepki gösteren ve olumsuz gidişatı durdurmaya çalışan kadınlar bu tepkileri sonucunda hayatlarında değişikliğe sebep olmuştur. Örneğin Sema (62) eşinin psikolojik, ekonomik ve fiziksel şiddetine son vererek evliliğini sonlandırmıştır. Hasret (50) yıllarca eşinin aldatmalarına, fiziksel şiddetine ve evin ekonomik sorumluluğuna katkı sağlamamasına tepki olarak boşanmıştır. Ebru (54) da benzer olarak eşinin aldatmalarına ve evin özellikle ekonomik sorumluluğunu paylaşmamasına karşın eşinden ayrılmıştır. Saadet (54) kendisine sosyal destek olan kişilerin de katkısıyla eşinin fiziksel şiddetine tepki göstermiş ve zamanla şiddetin sonlanmasına sebep olmuştur. Şükran (70) eşinin kumar bağımlılığı ve sonucunda verdiği maddi zararı önlemek amacıyla bir takım önlemler almış, Seher (51) ise eşinin kendisine karşı olumsuz tutumuna tepki göstererek bu durumun sonlanmasına sebep olmuştur. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında kendilerini savunmalarında bir kırılma noktasının olduğu, bu kırılma noktasından sonra haklarını

savunmalarıyla birlikte yaşadıkları olumsuz durumların son bulması için tepki gösterdikleri düşünülmektedir.

Çoklu risk faktörüne rağmen tüm insanlar başarısız değildir, birçoğu psikolojik sağlık göstererek uyum sağlamayı başarır (Garnezy, 1994). Bu çalışmada katılımcıların birçoğunun hayatlarından memnun olduğu görülmüştür. Bu durumun oluşmasına iyileşen sosyoekonomik durum, çocukların, torunların varlığı olmak üzere aile ilişkileri ve sosyal aktiviteler katkı sağlamıştır. Bakıldığında çoğu katılımcının ekonomik durumunda düzelme yaşansa da hala bir takım zorlanmalar yaşadıkları görülmektedir. Bu iyileşmelerin katılımcıların hayatlarından memnun olmaları için yeterli olmasındaki sebeplerden biri yoksul koşullardan geldikleri için şu anki durumlarına şükretmeleridir. İkinci olarak katılımcılar devamlı olarak zorlu koşullarla karşı karşıya kaldıkları için hayatlarındaki olumlu olan gelişmelerin onlar için öneminin daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bazı zorlu yaşantılar kadınların hayatta kalmalarına ilişkin olduğu için çoklu risk faktörlerine rağmen yaşam kavgasına girerek hem hayatlarını devam ettirip hem de sağlık göstermişlerdir. Yapılan bazı çalışmalar kadınların zorlu yaşantılara karşı hayatta kalmalarına ve bununla birlikte psikolojik sağlamlığa doğru ilerlemelerine vurgu yapmıştır (Drumm ve ark., 2013; Radan, 2008; Singh, ve ark., 2013; Vanderpol, 2002). Yapılan birçok çalışmada dezavantajlı koşullara maruz kalmış kadınların zorlu yaşantılara rağmen psikolojik olarak sağlam oldukları ve yaşamlarından memnun oldukları bulunmuştur (Banyard ve ark., 2002; Burnette, 2017; Fredrickson ve ark., 2003; Hahn ve ark., 2014; Hendrickson ve ark., 2017; Kennedy, 2005; Notter ve ark., 2008). Bazı çalışmalarda ise benzer koşullardaki kadınların sorunlarla etkili bir şekilde baş ettikleri ifade edilmiştir (Hinton ve Earnst, 2010; Sabri ve ark., 2015; Todd ve Worell, 2000).

Bu çalışmada da kadınların zorlu yaşantılarla etkili bir şekilde baş ettikleri düşünülmektedir. Birçok risk faktörünün eş zamanlı olarak görülmesiyle birlikte baş etmenin zorlaştığı koşullara karşı kadınların mevcut şartlarda eylem odaklı hareket ettikleri ve etkili çözüm yolları buldukları görülmüştür. Aynı zamanda destekleyici olmayan ilişkilerden uzaklaşmaları problemlerin çözülmesi sürecinin hızlanmasını sağlamıştır.

Çalışmanın veri toplama süreci öncesinde katılımcıların görüşme yapmaya oldukça istekli olmalarının ve yapılan görüşmelerin sürelerinin uzun olmasının (ortalama 101 dakika) uzun süren zorlu yaşantıların ardından yaşam öykülerine ses verme isteğinden veya psikolojik destek ihtiyacından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Çok zorlu yaşantılara ve birden fazla risk faktörlerine rağmen psikolojik destek alan katılımcı sayısı yalnızca yedidir. Zorlu yaşantılara etkili bir şekilde uyum sağlamalarına rağmen destek almaları işlevselliğini ve uyumlarını arttırabilir. Katılımcıların bu eş zamanlı risk faktörlerine ve zorlu yaşantılara

rağmen etkili bir şekilde baş etmelerinin yanında kendilerini de geliştirdikleri ve zorlu yaşantılardan anlam çıkardıkları görülmüştür.

Bölüm 5

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın sonuçlarına, dezavantajlı koşullardaki kadınların yaşam öykülerine ve ayakta kalma yöntemlerine ilgi duyan araştırmacılara, dezavantajlı koşullardaki kadınlarla çalışan uygulamacılara ve politika yapıcılara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada dezavantajlı koşullardaki kadınların zorlu yaşantıları, güçlü kişisel özellikleri ve zorlu yaşantılara karşı ayakta kalmalarını sağlayan etkenler araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre dezavantajlı koşullardaki kadınların zorlu yaşantıları; yoksulluk ve ekonomik zorluklar yaşama, boşanma, erken yaşta ebeveyn kaybı yaşama, erken yaşta evlenme, erken yaşta ebeveyn olma, erken yaşta eşini kaybetme, şiddete maruz kalma, evlatlık verilme, cinsel istismara maruz kalma, alkol veya kumar bağımlısı eş ile yaşama, engelli çocuğun olması, madde bağımlısı ve hüküm giymiş çocuğun olması, aldatılma, kök ailede fiziksel şiddet varlığı ve çocukların hastalığı olarak sıralanmaktadır. Bu zorlu yaşantılar katılımcılar için eş zamanlı olarak varlığını sürdürmüştür.

Yoksulluk birçok zorlu yaşantıyı beraberinde getirmekle birlikte aynı zamanda eğitim hakkından yoksun olmanın ve devamında da ekonomik bağımsızlığın olmamasının sonucu olmuştur. Katılımcıların yaşam öyküleriyle ilgili paylaşımları yoksulluğun derinliğini gözler önüne sermiştir. Barınma ve beslenme problemleri ile birlikte şiddet yoksullukla eş zamanlı olarak görülmüştür. Temelde yoksulluğun oluşmasındaki sebep eğitim sorunlarından kaynaklanmakta okuyamayan kadınlar meslek sahibi olamamakta dolayısıyla yoksullukla baş etmede alternatif çözümler bulmak zorunda kalmaktadır. Kadınların buldukları alternatif çözümler tarım, hayvancılık, el işleri, kayıt dışı işlerde çalışma olmuştur. Çalışmanın bulgularından birisi birçok ailede ekonomik sorumluluğun tamamının kadınlarda olmasına ek olarak ev ve çocuklarla ilgili sorumlulukların tamamı da kadınlarda olmuştur. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın aynı zamanda evin gelirini de yalnızca kendisi karşılamıştır. Bunun sebepleri eşlerin çalışmaması, ekonomik zarara uğraması veya çalışsa bile ev ekonomisine katkı sağlamamasıdır. Kadınların eğitim hakkından yoksun bırakılmalarının istihdam problemlerini beraberinde getirmesinin yanı sıra aynı zamanda erken yaşta evliliklerin de önünü açtığı görülmüştür. Erken yaşta evlendirilen kadınların geniş ailelerde bütün aile fertlerinin bakımından ve beslenmesinden sorumlu tutulmakla birlikte erken yaşlarda ebeveyn olmanın zorluklarını da aynı anda yaşadığı bulunmuştur. Kadınların eğitim alamama sebeplerine bakıldığında başta yoksulluk olmak üzere ataerkil düşünce yapıları, ailenin ihmali

ve kız çocuğunun okutulmasına yönelik önyargıların önemli olduğu görülmüştür. Özellikle kendisi eğitim alamayan kadınların çocukların eğitim alması konusunda yoğun bir çaba sarf ettiği, hatta birçok durumda eşin engelleme çabaları veya aileye ekonomik katkı sağlamamasına rağmen çözüm yolları aradıkları görülmüştür.

Erken yaşlarda bir ebeveyn kaybı veya eş kaybı yaşamanın kadınların aile içinde almış olduğu görev ve sorumlulukları arttırarak yüklerini ağırlaştırdığı görülmüştür. Maddi olarak yeteri kadar desteklenmeyenler kendi imkânları doğrultusunda çözüm yolları bulsalar dahi yıllarca hayat şartları iyileşmemiş, şimdiki durumda dahi sıkıntılar devam etmektedir. Eş kaybı yaşayan kadınlar toplumun dışlayıcı tutum ve davranışlarına ve tacize maruz kalmışlardır. Tacizlerin kadınların tanıdıkları kişiler tarafından yapılmasının yanı sıra hiç tanınmayan kişilerin de bu tarz davranışlarda bulunmaları dikkat çekicidir. Eş kaybı yaşayan kadınlar tacize maruz kalmasa bile hayatları olumsuz etkilenmiş, hakkında dedikodu yapılması endişesi yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca bu kadınlar çocukların bakımını sağlama konusunda oldukça endişe yaşamış normalden daha fazla çaba sarf etmişlerdir.

Şiddetin etkilerinin oldukça yoğun olduğu görülmüştür. Şiddeti uygulayanlar çocuklukta kök aile ve akrabalar, gençlik ve yetişkinlikte eş ve eşin ailesi olmuştur. Direkt kendileri şiddete maruz kalmasa bile bütün katılımcıların şiddet deneyimlerinin olduğu görülmektedir. Özellikle eşin ailesinde kayınvalide ve kayınpederlerin kadınların hayatına müdahale etmeleri ve kısıtlamaya çalışmaları, sözel şiddete başvurmaları ve kadını ezmeye çalışmaları sık karşılaşılan bir durum olarak bulunmuştur. Çoğunlukla erken yaşlarda evlenen kadınların başlangıçta bu duruma boyun eğdikleri fakat zamanla bu duruma tepki gösterdikleri görülmüştür. Genellikle eşin uyguladığı alkol bağımlılığı ve yoksulluğa eşlik eden aile içi şiddetin şartları daha da zorlaştırdığı görülmekle birlikte kadınların şiddet içerikli davranışlara karşı haklarını savunmalarının olumlu değişikliklerin oluşmasına sebep olduğu bulunmuştur. Bu durum bu çalışmadaki katılımcılar için bazen boşanmayla bazen ise şiddetin ortadan kalkmasıyla son bulmuştur.

Kadınların çocukların gerek engellilik veya madde bağımlılığı gerekse hastalık durumlarıyla yalnız mücadele etmeleri oldukça sık karşılaşılan bir durum olarak bulunmuştur. Ailede meydana gelen herhangi bir olumsuz gidişatta bu durumla ilgili sorumlulukları yalnızca kadının aldığı erkeğin ise inkâr ettiği veya bu duruma kayıtsız kaldığı görülmüştür. Hangi zorluk yaşanırsa yaşansın en çok etkilenen ve bu zorluğun son bulması için de en çok çabalayan kadın olmuştur.

Kırsal kesimde geniş ailelerde yaşayan kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak çalışmalarına rağmen emeklerinin karşılığını alamamış gerek kendileri gerekse çocuklarının

ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmışlardır. Bu kesimlerde erkek çocuklarına öncelik verilerek kız çocuklarının mirastan mahrum bırakıldığı görülmüştür. Kız çocuğunun evlendikten sonra eşe ve eşin ailesine mensup olduğu düşüncesinin yaygın olduğu bulunmuş kız çocukları artık ailenin bir üyesi olarak kabul görmemiştir. Kök aileyle olumlu ilişkilere sahip olan katılımcıların dahi gerek yoksulluk gerekse şiddetin varlığı durumlarında ailenin bu duruma kayıtsız kalması sık karşılaşılan bir durum olmuştur.

Birçok dezavantajlı koşullara maruz kalan kadınların gerek güçlü olmayı sağlayan özellikleri gerekse bir takım çevresel koruyucu faktörlerle zorlu yaşantılara karşı ayakta kaldıkları bulunmuştur. Bu çalışmaya katılan kadınlar için bunlar; çalışkanlık, kendine yetme, çevre tarafından saygı duyulan biri olarak görülmeye, cesaret, yardımseverlik, pozitif, neşeli ve enerjik olma, sabırlı olma olarak bulunmuştur. Kadınların tamamının kendisini güçlü hissettiği ve şimdiki yaşamlarına yönelik memnuniyet duydukları bulunmuştur. Bu durumun oluşmasına etki eden faktörlerin çoğunlukla ekonomik koşulların iyileşmesi ve ailenin varlığı olduğu görülmüştür.

Kadınların çoklu risk faktörlerine rağmen zorlu yaşantılarla baş etmelerine katkı sağlayan birçok etken bulunmuştur. Kadınların zorlu yaşantılarla baş etmelerinde sıklıkla değindikleri etkenler umut etme, çocukların varlığının manevi desteği ve kendini çocuklarına adama, çok çalışma, mecburiyet, maneviyat, cesaret, sosyal destek, planlı olma, mesleğini sevmeye, mizah, sevdiklerinin mutsuz olmaması için kendini toparlama ihtiyacı hissetme olarak bulunmuştur. Bunların içerisinde çocukların varlığı, maneviyat ve sosyal destek katılımcıların birçoğunda ortak olan etken olmuştur. Kadınların kendilerini çocuklarının bakımını sağlamaya ve eğitime adadıkları, şimdiki hayatlarına yönelik memnuniyetlerini belirtirken sıklıkla çocuklarından bahsettikleri görülmüştür. Eşten ve kök aileden destek görmeyen kadın çocukları için sınırsız fedakârlık yapmakta aynı zamanda da çocukları ile dertleşerek paylaşım sağlamaktadır.

Kadınların yaşamlarında bazen bir kök aile üyesi bazen de aile dışından bir kişiyi rol model aldıkları ve bu kişilerin hayatlarındaki zorluklarla baş etmelerine olumlu yönde etkisinin olduğu bulunmuştur. Bu rol modeller daha önce zorluklar yaşayarak etkili bir şekilde baş etmiş güçlü özellikleri bulunan kimselerdir. Katılımcıların sosyal faaliyetlere ve kendilerini geliştirmek için kurslara katılımı hem sosyalleşmelerini olumlu yönde etkileme hem de bilgi beceri edinmelerini sağlama yönüyle koruyucu bir etkiye sahip olmuştur.

Genel olarak bakıldığında bu çalışmaya katılan kadınların hayatlarındaki zorlu yaşantılara karşı etkin bir rol alarak olumsuzluğu kabullenmek yerine ortadan kaldırmaya çalıştıkları görülmektedir. Sorunlara çözüm odaklı yaklaşan kadınlar mevcut şartları

zorlayarak hayatlarında değişikliklerin oluşmasına sebep olmuştur. Kadınların bu mücadelesi temelde birçok sorunun sonucunda ortaya çıkan yoksulluk ve ekonomik zorluklara karşı olmuştur. Kırsal kesimde çalışan kadınların gelir elde etmek için imkânlarının daha az olduğu görülmektedir. Kentte ise kadınlar düşük ücretlerle ve güvencesi olmayan işlerde çalışarak hem ailenin geçimini sağlamış hem de ev işleri ile ilgilenmiştir. Bakıldığında kadınların sosyalleşmek ve kendilerine vakit ayırmak gibi bir imkânı bulunmamıştır. Hayatları genelde çalışma, ev işleri ve çocuk bakımı döngüsünde ilerlemiştir.

Kadınların hayatlarında olumsuz kabullenmelerinin bir sonucu olarak, kendilerine katkısı bulunmadığı gibi olumsuz etkileri olan kişileri hayatlarından uzaklaştırmalarının hayat koşullarının iyileşmesine katkı sağladığı bulunmuştur. Şiddete ve eşin veya ailesinin olumsuz tutum ve davranışlarına karşı kendini hakkını savunma da bu çalışmaya katılan katılımcıların karşılaştığı olumsuz olan durumların engellenmesindeki bir diğer yol olmuştur. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında kadınların eşe bağımlı olmak yerine kendilerine yeterek bağımsız bir yolu seçtikleri ve kendilerini geliştirdikleri görülmektedir.

Öneriler

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Alanyazında özellikle psikolojik danışma ve rehberlik alanında dezavantajlı koşullara maruz kalmış kadınların güçlü özelliklerini araştıran çalışma sayısı oldukça azdır. Bu koşullardaki kadınların zorlu yaşantılara karşı kültüre özgü baş etme becerilerinin anlaşılması için araştırmacılara alanyazındaki bu boşluğa katkıda bulunmaları önerilmektedir.
- Kadınların zorlu yaşantılarının araştırıldığı çalışmalar çoğunlukla yoksulluk, şiddet ve erken yaşta evlilik gibi bazı konulara yoğunlaşmıştır. Bunlara ek olarak madde bağımlısı çocuğu olanlar, evlatlık verilenler, erken yaşlarda bir ebeveynini kaybedenler ve engelli çocuğu olanların baş etme becerilerinin araştırılması alanyazına katkı sağlayacaktır.
- Alanyazında dezavantajlı koşullardaki kadınlarla yapılan çalışmalara bakıldığında çoğunlukla bu kadınların geliştirmiş olduğu ruhsal sorunlar veya zorlu yaşantılar araştırılmıştır. Kadınların güçlü yanlarının ve baş etme becerilerinin araştırılmasının önemli olduğu düşünülmekte ve araştırmacılara bu konulara da odaklanmaları önerilmektedir.

- Dezavantajlı koşullardaki kadınların baş etme becerilerinin ve güçlü özelliklerinin araştırılmasında nitel veya karma desen çalışmalara ağırlık verilmesinin kültüre özgü yöntemlerin belirlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- Bu çalışma 50-70 yaş arası kadınların güçlü özelliklerini ve baş etme becerilerini araştırmıştır. Farklı yaşam dönemlerindeki kadınların güçlü yönlerinin araştırıldığı çalışmaların yürütülmesi alanyazına katkı sağlayacaktır.
- Bu çalışmanın verileri elden geldiğince aile sistemlerini göz önünde bulundurarak incelenmiştir. Ancak yine de kadınlara daha çok bireysel olarak odaklanılmıştır. Kadınların yaşantılarının aile sistemleri açısından ele alındığı çalışmaların yapılması hem kadınların yaşantılarına dair daha kapsamlı bilgi sağlayacak hem de Türkiye’de Evlilik ve Aile Danışması alanına katkı sağlayacaktır.

Uygulamacılara Yönelik Öneriler

- Dezavantajlı koşullara maruz kalan kadınların özellikle zorlu yaşantıların çoklu risk faktörleriyle kesiştiği durumlarda psikolojik danışmaya ihtiyaç duyacakları düşünülmektedir. Kadınların başa çıkma becerilerini güçlendirmeyi amaçlayan yaklaşımlar önem arz etmektedir. Kadınların kendi yaşamlarını iyileştirmeleri bağımsızlığın kazanılarak kendi yaşamlarında kontrol sahibi olmaları için güçlendirilmeleri sağlanabilir.
- Kadınların sıklıkla eş ve eşin ailesinin olumsuz davranışlarına maruz kaldığı görülmüştür. Dolayısıyla kadınların yaşamlarını etkileyen etmenler çoğunlukla sistemik olduğundan müdahale yaklaşımları da kadınların içinde yaşadıkları sistemlerin öğelerini hesaba katar nitelikte olmalıdır.
- Yapılan çalışmada katılımcıların çoğunun destekleyici olmayan ilişkiden uzaklaşmaları, özellikle şiddet deneyimi olan kadınların partnerlerinin olumsuz davranışlarına tepki göstermeleri yıllarca sürmüş ve olumsuz yaşantılara çok uzun süre maruz kalmışlardır. Bu tür deneyimleri olan kadınlar desteklenerek, haklarını bilmeleri ve bunları savunmaları yönünde teşvik yapılabilir.
- Kişilerin koruyucu faktörlerinin belirlenerek, içsel ve dışsal kaynakların farkına varmaları, öz yeterlilik ve öz yardım becerilerinin artırılması, aynı zamanda da özgüven kazanmaları sağlanabilir.

- Yapılan araştırmada eş kaybı yaşayan kadınların ölen eşe karşı özlem ve yalnızlık duyguları beslediği aynı zamanda çocuklarının bakım ve geleceklerine karşı endişe duydukları görölmüştür. Bu tür zorlu yaşantıya maruz kalan kadınlarla çalışan uygulamacıların bu duygu ve endişeleri onure etmelidir.
- Kadınların baş etme ve ayakta kalmalarını sağlayan etkenler çoğunluk olarak maneviyat ve inanç, çocukların varlığı ve sosyal destek olmuştur. Uygulamacıların bu koşullardaki kadınlarla çalışma yaparken danışanların baş etme becerilerinin incelenmesi bu bireylere yardımın daha etkili olmasını sağlayabilir.
- Yapılan araştırmada evlatlık verilen kadınların kök aileye yönelik kızgınlık ve öfkeyle birlikte özlem duyguları beslediği, engelli çocuğu olan kadınların çocuğun bakımına yönelik endişe duydukları görölmüştür. Bu tür zorluklar yaşamış danışanlarla çalışan uygulamacıların bu duyguların farkında olmaları önem arz etmektedir.

Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler

- Oldukça zor koşullara maruz kalmalarına rağmen katılımcılardan psikolojik destek alanların sayısı azdır. Bu kadınlara ruh sağlığı ve diğer sosyal hizmetleri daha erişilir kılınmalıdır.
- Yapılan çalışmada eğitimle ilgili sorunların birçok zorlu yaşantının oluşmasına sebep olduğu görölmüştür. Özellikle kız çocuklarının eğitim haklarının engellenmesi yetişkinlikte çeşitli sorunların oluşmasına temel oluşturmuştur. Kız çocuklarının eğitim haklarının engellenmesinin önlenmesine yönelik etkili çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.
- Erken yaşta evliliklerin kişinin kendi rızası olması dâhilinde bile engellenmesi gerekmektedir. Bu durum kız çocuklarının okulu terk etmelerinin engellenmesi, erken yaşta çocuk sahibi olmalarının önüne geçilmesi ve çocuk yaşta birçok sorumluluk almalarının önüne geçilmesini sağlayacaktır.
- Özellikle kırsal kesimlerde kız çocuklarının eğitim almasını engelleyen faktörler başta yoksulluk olmak üzere, tarım işleri ve ailelerdeki çocuk sayısının fazlalığıdır. Bu koşullardaki ailelere yardım yapılması ve aile planlamasına yönelik eğitimlerin verilmesi kız çocuklarının eğitim almasının önündeki engellerin ortadan kalkmasına katkı sağlayacaktır.

- Okuryazar olmayan kadınlara yönelik yetişkin kurslarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Kadınların kendilerini geliştirmeleri, bilgi ve beceri edinmeleri ve sosyalleşmeleri açısından halk eğitim kurslarının artırılması ve kadınların bu kurslara katılımının sağlanması önem arz etmektedir.
- Ailede kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri çocuk bakımı, tarla ve ev işleri gibi sorumlulukların tamamının kadında olmasına sebep olmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yapılması, gerek aile eğitimleri gerekse örgün eğitim kurumlarında buna yönelik eğitimlerin olması gerekmektedir. Özellikle eğitim kurumlarında yapılacak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla ilgili çalışmaların bireylerin farkındalık düzeyinin artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- Siyasi alanda kadının temsili kadın sorunlarına yönelik farkındalık kazanılması ve karar mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlayacaktır. Bu açıdan siyasi alanda kadının temsili artırılmalı, kadının siyasi alana katılımını sağlayan engeller tespit edilerek ortadan kaldırılmalıdır.
- Çalışan kadınların aynı zamanda ev ve çocuk bakımıyla ilgili sorumlulukları kadınların yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda kadınların aile içi sorumluluklarının azaltılmasına yönelik çalışmaların yapılması önemlidir.
- Kadınların düşük ücretlerle kayıt dışı işlerde çalışmaları önemli bir sorundur. Bu kadınların sosyal güvence kapsamında çalışmalarına ve iş yerlerinde cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına yönelik etkili önlemlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca yoksul çalışan kadınların çocuk bakımıyla ilgili yaşadıkları sorunlara etkin çözümlerin bulunması ve ekonomik olarak desteklenmeleri gerekmektedir.
- Yapılan çalışmada başta eş kaybı yaşayan kadınlar olmak üzere yoksulluğun çok fazla olduğu ve kadınların almış oldukları çözümlerin yetersiz kaldığı görülmüştür. Yoksul, engelli ve eşini kaybeden kadınlar başta olmak üzere ekonomik desteğe ihtiyaç duyan bireylere sosyal yardım yapılması gerekmektedir.
- Yapılan çalışmada şiddete maruz kalan kadınların psikolojik, ekonomik ve psikolojik boyutta şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Şiddete uğrayan kadınların konuyu gerekli birimlere bildirmeleri için desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca kadınlara haklarıyla ilgili farkındalık kazanmaları için eğitimler düzenlenebilir.

- Kadına yönelik şiddet ve istismar gibi suçların önlenmesine yönelik caydırıcı yaptırımların uygulanması gerekmektedir. Şiddete uğrayan kadınların ekonomik bağımsızlığının olmaması durumunda yetkili birimlere başvurmadıkları görülmektedir. Bu durumdaki kadınların ekonomik olarak desteklenmesi ve yeni bir hayat kurması için teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu konuda kadın sığınma evlerine ek olarak daha etkili ve kadınların daha iyi yaşam şartlarında olmasını sağlayacak çözümler üretilmelidir.
- Engelli kadınların istihdamının artırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmaya katılan kadınlardan engellilik durumu olanların aldıkları yardıma rağmen yoksul koşullarda buldukları görülmüştür. Bu yardımın miktarının artırılması kadınların daha iyi yaşam koşullarında bulunmalarını sağlayacaktır.
- Yapılan çalışmada sosyal faaliyetlerin kadınların zorluklarla baş etmelerinde koruyucu bir faktör olduğu bulunmuştur. Kadınların sosyal faaliyetlere katılımının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.

Kaynaklar

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2016). *Türkiye’ de aile yapısı araştırması*.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2012). *Türkiye’de kadının durumu*. <http://www.aihmiz.org.tr/aktarimlar/dosyalar/1340894116>.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2022). *Türkiye’de kadın*. https://www.aile.gov.tr/media/97652/tu-rkiye-de-kadin_20220214.pdf
- Akar, A. (2018). *Psikolojik sağlık programının ergenlerin psikolojik sağlık düzeyine etkisi* (Doktora tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Akin-Little, K. A., & Little, S. G. (2004). A preventative model of school consultation: Incorporating perspectives from positive psychology. *Psychology in the Schools*, 41(1), 155-162. <https://doi.org/10.1002/pits.10147>
- Aksakal, H., & Atasayar, M. (2011). Aile içi kadına yönelik şiddetin biyo-psiko-sosyal sonuçları üzerine bir çalışma. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-12.
- Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1).
- Albayrak, S. (2019). Enformel koruyucu aile bakımı üzerine geçmişte bu deneyimi yaşamış kişilerin gözünden bir değerlendirme (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Alley Jolley, L. A. (2006). Weaving the Threads of Relational Connectedness Between Women: Exploring How Women Make Meaning in Their Lives Through Relationships with Other Women.

- Altundağ, Y. (2013). Anne-babası boşanmış ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde yordayıcı değişkenler olarak yaşam doyumu ve yalnızlık (Yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Altuntaş, N., & Karaçay, Ç. H. (2009). Kesişen mikro farklılıklar: Feminizm ve dayanışma. *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*, 12 (2), 35-50.
- Arabacı, L. B., Dikeç, G., Büyükbayram, A., Uzunoğlu, G., & Ozan, E. (2018). Traumatic growth and psychological resilience status of female victims of violence inpatients in a district psychiatric hospital. *Archives of Psychiatric Nursing*, 32(4), 568-573.
- Arslan, D. A., & Arslan, G. (2015). Kırsal Türkiye'de, geçmişten geleceğe kadın, evlilik ve aile. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(37), 629-684.
- Aşkın, E. Ö., & Aşkın, U. (2017). Kadına yönelik aile içi şiddet ve yoksulluk ilişkisi: aile içi şiddet mağduru kadınlar üzerine bir araştırma. *Kapadokya Akademik Bakış*, 1(2), 16-37.
- Azocar, F., Miranda, J., & Valdes Dwyer, E. (1996). Treatment of depression in disadvantaged women. *Women & Therapy*, 18(3-4), 95-105.
- Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (2008, Haziran). *Türkiye'de kadının durumu*. http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/QPtDc+Kadinin_Statusu_Genel_Mudurlugu_08_PP.pdf
- Bannink, F. (2017). *201 Pozitif psikoloji uygulaması* (E. Kökkılıç, Çev.). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi.
- Banyard, V. L., Williams, L. M., Siegel, J. A., & West, C. M. (2002). Childhood sexual abuse in the lives of black women: Risk and resilience in a longitudinal study. *Women & Therapy*, 25(3-4), 45-58.
- Bebel, A. (1977). *Kadın ve Sosyalizm*. (S. Z. Sertel, Çev.). İstanbul: Toplum Yayınları.
- Bekman, B., & Dereli, E. R. (2015). Türk Toplumunda Kadın Olarak Yok Olmak.

- Belle, D. (1990). Poverty and women's mental health. *American psychologist*, 45(3), 385-389.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Beyazyıldız, Ö. (2019). *Kadın sorunlarının çözümünde kadın danışma merkezleri: Adıyaman örneği* (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014 (3), 108-114.
- Bolak-Boratav, H. (2011). Searching for feminism in psychology in Turkey. R. Rutherford, R. Capdevila, U. Vindhya & I. Palmary (Ed.), *Handbook of international feminisms: Perspectives on psychology, women, culture, and rights* (pp. 17–36).
- Bolak-Boratav, H. (2021). Feminizm ve psikoloji: sıkıntılı bir ilişki. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 143-163.
- Bora, A. (2011). *Kadınların sınıfı ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boszormenyi-Nagy, I., & Krasner, B. R. (1986). *Between Give and Take: A Clinical Guide to Contextual Therapy*. New York: Brunner/Mazel.
- Bulut, S. (2020). *Pozitif psikoloji*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Burnette, C. E. (2017). Family and cultural protective factors as the bedrock of resilience and growth for indigenous women who have experienced violence. *Journal of Family Social Work*, 21(1), 45–62. <https://doi.org/10.1080/10522158.2017.1402532>
- Burman, E. E. (1990). *Feminists and psychological practice*. Sage Publications, Inc. <https://ericaburmancom.files.wordpress.com/2013/01/fppmerged.pdf>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (19. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Carr, A. (2015). Pozitif psikoloji: mutluluğun ve insanın güçlü yönlerinin bilimi. (Ü. Şendilek, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cattell, V. (2001). Poor people, poor places and poor health: The mediating role of Social networks and social capital. *Social Science and Medicine*, 52(10), 1501-1516.
[https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0277-9536\(00\)00259-8](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0277-9536(00)00259-8)
- Chrisler, J., & McHugh, C. (2018). Feminist critiques of psychology. C. B. Travis ve W. White (Ed.), *APA Handbook of the Psychology of Women. Vol. 1: History, theory and battlegrounds*, APA Publications.
- Cohn, M. A., Fredrickson, B. L., Brown, S. L., Mikels, J. A., & Conway, A. M. (2009). Happiness unpacked: positive emotions increase life satisfaction by building resilience. *American Psychological Association*, 9(3), 361–368.
<https://doi.org/10.1037/a0015952>
- Cole, P. M., Hall, S. E., & Hajal, N. J. (2008). Emotion dysregulation as a risk factor for psychopathology. *Child And Adolescent Psychopathology*, 2(1), 341-373.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çaha, H., & Aydın, E. S. (2014). Değişen Türkiye' de kadın: Türkiye'de kadının sosyo kültürel, ekonomik ve siyasal durumu, KADEM: İstanbul.
- Çakır, S. (2010). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çam, M. O., & Öztürk Turgut, E. (2018). Ev içi şiddette psikolojik dayanıklılığın etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 297-303.
- Çam, Z., Çavdar, D., Seydooğulları, S., & Çok, F. (2012). Ahlak gelişimine klasik ve yeni kuramsal yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 121-122.
- Çamur, D. G. (2010). Yoksulluğun kadınlaşması: Altındağ örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(21), 19-29.

- Çamur, D. G., Acar, H., Baykara, Y. A., & Arataş, K. (2007). Boşanmış kadınların yaşam öyküleri ve yoksullukla baş etme biçimleri. *Kriz Dergisi*, 15(1), 25-38.
- De Vaus, D., Gray, M., Qu, L., & Stanton, D. (2016). The economic consequences of divorce in six OECD countries, *Australian Journal of Social Issues*, 52,180-199.
- Demir, R., & Fulya, Türk. (2020). Pozitif psikoloji: Tarihçe, temel kavramlar, terapötik süreç, eleştiriler ve katkılar. *Humanistic Perspective*, 2(2), 108-125.
- Dişsiz, M., & Şahin, N. H. (2008). Evrensel bir kadın sağlığı sorunu: kadına yönelik şiddet. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 1(1), 50-58.
- Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği' nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Dökmen, Z. Y. (2009). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. (9. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Drumm, R., Popescu, M., Cooper, L., Trecartin, S., Seifert, M., Foster, T., & Kilcher, C. (2013). "God just brought me through it": spiritual coping strategies for resilience among intimate partner violence survivors. *Clinical Social Work Journal*, 42(4), 385–394. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10615-013-0449-y>
- Erbay, H. (2019). Tarihsel süreçte dünyada ve Türk toplumunda kadın algısı ve haklarının gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-25.
- Ergüner Tekinalp, B., & Işık Terzi, Ş. (2015). *Eğitimde Pozitif Psikoloji Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Eroğlu, K. (2004). Kadın kuruluşları içinde üniversite kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezlerinin yeri ve önemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 8(2), 23-31.

- Evans, K. M., Seem, S. R. & Kincade, E. A. (2001). A feminist therapist's perspective on Ruth. G., Corey (Ed.), *Case approach to counseling and psychotherapy* (pp. 208–225). Belmont, CA: Wadsworth Brooks/Cole.
- Evans, K. M., Kincade, E. A., & Marbley, A. F. (2005). Feminism and feminist therapy: Lessons from the past and hopes for the future. *Journal of Counseling & Development, 83*, 269-277. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2005.tb00342.x>
- Eyüpoğlu, H. (2008). Cinsel taciz ve travma: Eleştirel bir deneyim aktarımı. *Eleştirel Psikoloji Bülteni, 1*, 53-63.
- Fergus, S., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent resilience: A framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annu. Rev. Public Health, 26*, 399-419. <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357>
- Fisher, L., Ransom, D. C., Terry, H. E., & Burge, S. (1992). The California family health project: IV. family structure/organization and adult health. *Family Process, 31*(4), 399–419.
- Fox, D., Prilleltensky, I. ve Austin, S. (2017). *Eleştirel Psikoloji*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Franks, V. (1986). Sex stereotyping and diagnosis of psychopathology. *Women and Therapy, 5*(2-3), 219-232.
- Fraser, M. W., Richman, J. M., & Galinsky, M. J. (1999). Risk, protection, and resilience: Toward a conceptual framework for social practice. *Social Work Research, 23*, 129-208. <https://doi.org/10.1093/swr/23.3.131>
- Gable, S. L., & Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology?. *Review of General Psychology, 9*, 103-110. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.103>
- Gander, F., Proyer, R. T., Ruch, W. & Wyss, T. (2012). The good character at work: An initial study on the contribution of character strengths in identifying healthy and unhealthy

- work related behavior and experience patterns. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 85(8), 895-904.
- Garnezy, N. (1991). Resiliency and vulnerability to adverse developmental outcomes associated with poverty. *American behavioral scientist*, 34(4), 416-430.
<https://doi.org/10.1177/0002764291034004003>
- Garnezy, N. (1993). Children in poverty: Resilience despite risk. *Psychiatry*, 56(1), 127-136.
<https://doi.org/10.1080/00332747.1993.11024627>
- Gayton, S. D., & Kehoe, E. J. (2015). Character strengths and hardiness of Australian army special forces applicants. *Military Medicine*, 180(8), 857–862.
- Gezer Tuğrul, Y. (2010) Erken yaşta evlendirilen kadınların evlilik süreçleri, deneyimleri ve sonraki yaşamları üzerine nitel bir çalışma. *Sosyoloji Notları*, 1(2), 2-38.
- Gillham, J. E., & Seligman, M. E. P. (1999). Footsteps on the road to positive psychology. *Behaviour Research and Therapy*, 37(1), 163–173.
[https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(99\)00055-8](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(99)00055-8)
- Gilligan, C. (1979). Woman's place in man's life cycle. *Harvard Educational Review*, 49(4), 431-446.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice; psychological theory and women's development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128.
- Glaser, B., & Strauss, A. L. (1967). *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Greeff, A. P., & Ritman, I. N. (2005). Individual characteristics associated with resilience in single-parent families. *Psychological Reports*, 96(1), 36–42.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.2466/PR0.96.1.36-42>

- Gooden, A., & Mullings, D. (2018). Catch me when I fall! The significance of black sisterhood in the academy, Africa and The Global Atlantic World Conference, Kent, Ohio April 2018 .
- Grote, N. K., Bledsoe, S. E., Larkin, J., Lemay Jr, E. P., & Brown, C. (2007). Stress exposure and depression in disadvantaged women: The protective effects of optimism and perceived control. *Social Work Research, 31*(1), 19-33.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal, 30*(4), 233-252.
- Güçlü, S. (2011). "Halk sağlığı" konulu bir programın kırsal bölgelerde yaşayan kadınların sağlık davranışlarına etkisi (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Güler, D., & Ulutak, N. (1992). Aile kavramının tarihsel gelişimi ve Türk toplum yaşantısında aile. *Kurgu Dergisi, 11*, 51-76.
- Hahn, E. A., Cichy, K. E., Almeida, D. M., & Haley, W. E. (2011). Time use and well-being in older widows: adaptation and resilience. *Journal of Women & Aging, 23*(2), 149–159.
- Hattar-Pollara, M., Meleis, A., & Nagib, H. (2003). Multiple role stress and patterns of coping of Egyptian women in clerical jobs. *Journal of Transcultural Nursing, 14*(2), 125-133.
- Havenaar, J. M., Geerlings, M. I., Vivian, L., Collinson, M., & Robertson, B. (2008). Common mental health problems in historically disadvantaged urban and rural communities in South Africa: prevalence and risk factors. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 43*(3), 209-215.
- Hefferon, K., & Boniwell, I. (2011). Pozitif psikoloji kuram araştırma ve uygulamalar. (T. Doğan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hendrickson, Z. M., Kim, J., Tol, W. A., Shrestha, A., Kafle, H. M., Luitel, N. P., & Surkan, P. J. (2017). Resilience among Nepali widows after the death of a spouse: "that was my

- past and now I have to see my present.” *Qualitative Health Research*, 28(3), 466–478. <https://doi.org/10.1177%2F1049732317739265>
- Herman, J. (2007). *Travma ve iyileşme: şiddetin sonuçları ev içi istismardan siyasi teröre*. (9. Baskı). (T. Tosun, Çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Hinton, R., & Earnest, J. (2010). Stressors, coping and social support among women in Papua New Guinea. *Qualitative health research*, 20(2), 224-238.
- Hobfoll, S. E., Hall, B. J., Canetti-Nisim, D., Galea, S., Johnson, R. J., & Palmieri, P. (2007). Refining our understanding of traumatic growth in the face of terrorism: Moving from meaning cognitions to doing what is meaningful. *Applied Psychology: An International Review*, 56(3), 345-366.
- Hooks, B. (1984). *Feminist theory: From margin to center*. South End Press. https://funceji.files.wordpress.com/2017/08/bell_hooks_feminist_theory_from_margin_to_centebookzz-org_.pdf
- Hünler, O., & Boyacıoğlu, İ. (2018). Türkiye’de psikoloji alanında kadın çalışmaları ve kadın akademisyenlerin çalışma ortamı üzerine bir inceleme. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(1), 1-18.
- Irmak, Ç., & Altıntaş, M. (2017). Aile içi şiddet mağduru kadınlarda ruhsal dayanıklılık, bağlanma biçimleri, başa çıkma tutumları ve psikopatoloji. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(6), 561-570.
- Işık, Ş. (2016). Türkiye’de kendini toparlama gücü konusunda yapılmış araştırmaların incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(45), 65-76.
- Işık, Ş. (2020). *Karakter güçleri ve erdemler*. Ankara: Pegem Akademi.
- İbiloğlu, A. O. (2012). Aile içi şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 204-222.
- İçli, T. G. (1994). Aile içi şiddet: Ankara-İstanbul ve İzmir örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 7-20.

- İlker, K., & Keklik, İ. (2016). Öğrencilerin üniversiteye uyumlarında psikolojik dayanıklılık ve psikolojik belirtiler. *The Journal of Educational Research*, 2(2), 98-13.
- Janssen, B. M., Van Regenmortel, T., & Abma, T. A. (2011). Identifying sources of strength: Resilience from the perspective of older people receiving long-term community care. *European Journal of Ageing*, 8, 145–156.
- Jeffrey Hill, E., Yang, C., Hawkins, A. J., & Ferris, M. (2004). A cross-cultural test of the work-family interface in 48 countries. *Journal of Marriage and Family*, 66(5), 1300–1316.
- Kadın Adayları Destekleme Derneği (2017). *2017 yılı 8 mart karnesi verileri*.
- Kadın Adayları Destekleme Derneği (2018). *2018 yılı 8 mart karnesi verileri*.
<https://ka-der.org.tr/ka-der-geleneksel-8-mart-karnesi>
- Kadın Ve Demokrasi Derneği (2016). Türkiye' nin CEDAW Komitesi' ne sunduğu yedinci periyodik rapor için STK Gölge Raporu.
- Kabakçı, Ö. F. (2016). Karakter güçleri ve erdemli oluş: Güçlü yanlara-dayalı psikolojik danışma ve değerler eğitimine yeni bir yaklaşım. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(45), 25-40.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (2019). *2018 veri raporu*.
<https://kadincinayetleriniidurduracagiz.net/>
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014). *Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması*
<http://aihmez.org.tr/aktarımlar/dosyalar/1428409374.pdf>
- Kalka, D. (2016). Quality of life and proactive coping with stress in a group of middle adulthood women with type 2 diabetes. *Polish Psychological Bulletin*, 47(3), 327–337.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1515/ppb-2016-0039>
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler yurttaşlar, bacılar, kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. (A. Bora, Ş. Tekeli, H. Tapınç, F. Sayılan, & F. Özbay, Çev.). Metis Yayıncılık: İstanbul.

- Kaplan, M. (1983). A woman' s view of DSM-III. *American Psychologist*, 38(7), 786– 792.
- <https://doi.org/10.1037/0003-066X.38.7.786>
- Kandemirci, D., & Kağnıcı, D. Y. (2014). Kadına yönelik aile içi şiddetle baş etme: Çok boyutlu bir inceleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(33), 1-12.
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 129-142.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş uygarlığın mihenk taşı: Türkiye’de kadının toplumsal konumu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(46), 333-366.
- Kessler, R. C. (1997). The effects of stressful life events on depression. *Annual Review Of Psychology*, 48(1), 191-214.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye’sinde kadın hareketine genel bir bakış. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (ss.347-360). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kınacıgil, G. (2020). Ataerkillik ve toplumsal baskı: Gaziantep’ te dul kadın olmak (Yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Kıvrak, Y., Gey, N., Kıvrak, H. A., Kocaçya, M. H., Çöpoğlu, Ü. S., & Arı, M. (2015). Kadına yönelik eş şiddeti, çocukluk travmaları, depresyon ve yaşam kalitesi: Toplum temelli çalışma. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 16(5). 314-322.
- Kinsel, B. (2005). Resilience as an adaptation in older women. *Journal of Women and Aging*, 17, 23–39.
- Klohn, E. C. (1996). Conceptual analysis and measurement of the construct of ego-resiliency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 1067–1079.
- <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.70.5.1067>
- Koçum, G. (2013). *Yerel yönetimlerin kadın sorunlarına yaklaşımı* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.

- Kumpfer, K. L., & Barye, B. (2004). Parent/child transactional processes predictive of resilience or vulnerability to substance abuse disorders. *Substance Use and Misuse*, 39, 671-698.
- Kuru, A. G. (2016). Türk Ailesinde Karakter ve Otorite: Bir Toplumsal Tip Olarak Kaynana ve Kaynanalık Rolü Üzerine Bir Araştırma (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Linley, P. A., Joseph, S., Harrington, S., & Wood, A. M. (2006). Positive psychology: Past, present, and (possible) future. *The Journal of Positive Psychology*, 1(1), 3–16. <https://doi.org/10.1080/17439760500372796>
- Luthans, F. (2002a). Positive organizational behavior: Developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Perspectives*, 16(1), 57-72. <https://doi.org/10.5465/ame.2002.6640181>
- Luthans, F. (2002b). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706. <https://doi.org/10.1002/job.165>
- Luthar, S. S., & Cicchetti, D. (2000a). The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and psychopathology*, 12(4), 857-885.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000b). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>
- Machisa, M. T., Christofides, N., & Jewkes, R. (2018). Social support factors associated with psychological resilience among women survivors of intimate partner violence in Gauteng, South Africa. *Global Health Action*, 11(3), 1491114. <https://doi.org/10.1080/16549716.2018.1491114>
- Marx, K., Engels, F., Lenin, V. I. (1950). *Kadın ve Marksizm*. (Ö. Ufuk, Çev.) İstanbul: Sorun Yayınları.

- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American psychologist*, 56(3), 227-238.
- Masten, A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child development*, 85(1), 6-20.
- Masten, A. S., & Reed, M. G. J. (2002). Resilience in development. *Handbook of positive psychology*, 74, 88. C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds). Oxford University Press.
- Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity: Challenges and prospects. In *Educational resilience in inner city America: Challenges and prospects* (pp. 3-25). Lawrence Erlbaum.
- Masten, A.S., & Coastworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53, 2, 205-220. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.205>
- McCullough, M. E., & Snyder, C. R. (2000). Classical source of human strength: Revisiting an old home and building a new one. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19, 1-10. <https://doi.org/10.1521/jscp.2000.19.1.1>
- Murdock, N. L. (2012). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları*. (İkinci Baskı). (F. Akkoyun, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mustafaoğlu, S. (2006). *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kadının statüsüne yönelik bir Araştırma* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Notter, M. L., MacTavish, K. A., & Shamah, D. (2008). Pathways toward resilience among women in rural trailer parks. *Family relations*, 57(5), 613-624.
- Nurius, P. S., Furrey, J., & Berliner, L. (1992). Coping capacity among women with abusive partners. *Violence and Victims*, 7(3), 229-243.

- Özar, Ş., & Yakut Çakar, B. (2010). *Eşi vefat etmiş kadınlar için bir nakit sosyal yardım programı geliştirilmesine yönelik araştırma projesi*. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve Boğaziçi Üniversitesi, Ankara.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye’de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), 93-112.
- Özer, Y. E., & Çolak, M. (2015). Yoksulluk, dezavantajlı grup ve suç ilişkisine yönelik bir alan araştırması: İzmir kadın sığınma evleri örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(3), 479-491.
- Öztürk, Ö. (2011). *Türkiye’ de kadına yönelik şiddet* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özyurt, B. C., & Deveci, A. (2010). Manisa’da kırsal bir bölgedeki 15-49 yaş evli kadınlarda depresif belirti yaygınlığı ve aile içi şiddetle ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 1-7.
- Page, A. Z., & İnce, M. (2008). Aile içi şiddet konusunda bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 81-94.
- Park, N., & Peterson, C. (2006). Moral competence and character strengths among adolescents: The development and validation of the values in action inventory of strengths for youth. *Journal Of Adolescence*, 29, 891–909.
- Park, N., & Peterson, C. (2008). Positive psychology and character strengths: Application to strengths-based school counseling. *Professional School Counseling*, 12(2), 85-92.
- Park, N., Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). Strengths of character and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(5), 603-619.
- Park, N., Peterson, C., & Seligman, M. E. (2006). Character strengths in fifty-four nations and the fifty US states. *The Journal of Positive Psychology*, 1(3), 118-129.
- Peterson, C. (2000). The future of optimism. *American Psychologist*, 55(1), 44-55.
<https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.44>

- Peterson, C., Ruch, W., Beerman, U., Park, N., & Seligman, M. E. P. (2007). Strengths of character, orientations to happiness, and life satisfaction. *Journal of Positive Psychology, 2*, 149-156.
- Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues a handbook and classification*. New York: Oxford University Press.
- Polat, O. (2016). Şiddet. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 15-34.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*, (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Radan, A. (2007). Exposure to violence and expressions of resilience in central American women survivors of war. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 14*(1-2), 147–164. https://doi.org/10.1300/J146v14n01_08
- Riggs, D. S., Caulfield, M. B., & Street, A. E. (2000). Risk for domestic violence: Factors associated with perpetration and victimization. *Journal of Clinical Psychology, 56*(10), 1289–1316.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry, 57*, 316–331.
<https://doi.apa.org/doi/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x>
- Sabri, B., Sabarwal, S., Decker, M. R., Shrestha, A., Sharma, K., Thapa, L., & Surkan, P. J. (2015). Violence against widows in Nepal. *Journal of Interpersonal Violence, 31*(9), 1744–1766. <https://doi.org/10.1177%2F0886260515569058>
- Sarıkaya, N. A., Öz, S., & Öztürk, S. (2017). Ruhsal yönden risk altında olan kadınların kendini toparlama gücü ile yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Kriz Dergisi, 27*(1), 44-55.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist, 55*(1), 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>

- Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: empirical validation of interventions. *American Psychologist*, *60*(5), 410–421. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.5.410>
- Sharts-Hopko, N. C. (2002). Assessing rigor in qualitative research. *Journal of the Association of Nurses In Aids Care*, *13*(4), 84-86.
- Singh, A. A., Garnett, A., & Williams, D. (2013). Resilience strategies of African American women survivors of child sexual abuse. *The Counseling Psychologist*, *41*(8), 1093–1124. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0011000012469413>
- Singleton, K. W. (2004). Strategies of survival: Coping, characteristics of resiliency, and perceived impact of abuse in resilient black female survivors of sexual trauma. *Dissertation Abstracts International: Section B. The Sciences and Engineering*, *64*(01), (12-B).
- Smith, C., & Carlson, B. E. (1997). Stress, coping, and resilience in children an youth. *Social Service Review*, *71*(2), 231-256.
- Şahin, C. (2012). Erkek egemen cinsiyetçi söylemin Türkiye'deki kadın haklarına yansımaları. *Ankara Barosu Dergisi*, *2*, 52-59.
- Şener, Ü. (2009). Kadın Yoksulluğu. *TEPAV Değerlendirme Notu*. TEPAV.
- Şenol, D., & Alp, Y.E. (2012). Çocuk gelin ve çocuk dul kadınlara Kırıkkale örneğiyle sosyolojik bir bakış.
- Taşkale, N., & Soygüt, G. (2016). Kadın sığınma evlerinde kalan şiddet mağduru kadınlar: Demografik ve sosyoekonomik bir inceleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, *19*, 3-11.
- Todd, J. L., & Worell, J. (2000). Resilience in low-income, employed, African American women. *Psychology of Women Quarterly*, *24*(2), 119-128.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1471-6402.2000.tb00192.x>

- Topgöl, S. (2013). Türkiye' de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 277-296.
- Touraine, A. (2007). *Kadınların Dünyası*. (M. Morali, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Tunç, A. İ. (2009). Kız çocuklarının okula gitmeme nedenleri Van ili örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 237-269.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). İstatistiklerle kadın, 2020.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021a). İstatistiklerle kadın, 2021.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021b). Yaşam memnuniyeti araştırması, 2021.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2021-45832>
- TÜSİAD, KAGİDER. (2008). Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği: sorunlar, öncelikler ve çözüm önerileri: 'Kadın-erkek eşitliğine doğru yürüyüş: Eğitim, çalışma yaşamı ve siyaset' raporunun güncellemesi.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/103/ekutuphane4.2.6.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Unger, R.K. (2001). Woman as Subject, Actors, and Agent in the History of Psychology. R.K. Unger (Ed.) *Handbook of the Psychology of Woman and Gender* (pp.3-16) . John Wiley & Sons.
- Vanderpol, M. (2002). Resilience: A Missing Link in Our Understanding of Survival. *Harvard Review of Psychiatry*, 10(5), 302–306.
- Werner, E. E., & Smith, R. S. (1992). Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Westphal, M., & Bonanno, G. A. (2007). Posttraumatic growth and resilience to trauma: Different sides of the same coin or different coins?. *Applied Psychology*, 56(3), 417-427. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2007.00298.x>

World Economic Forum (2021). *Global gender gap report 2021*.

https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

World Health Organization (2002) *World report on violence and health*. Geneva.

World Health Organisation (2013). *Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual assault*.

Wright, T. A. (2003). Positive organizational behavior: An idea whose time has truly come. *Journal Of Organizational Behavior*, 24(4), 437-442.

Yeloğlu, Ç. H., Güveli, H., Kandemir, G., & Hocaoğlu, Ç. (2012). Kadınlarda çoklu ruhsal travma: bir olgu sunumu. *Düşünen Adam Dergisi*, 25(3), 263-266.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, S. (2016). Kadına yönelik şiddet ve ataerkillik (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Yıldız, N., & Avcı, H. (2018). Erken evliliklerin toplumsal meşruiyeti: nitel bir çalışma.

Yiğit, T. (2015). Feminist sosyal hizmet yaklaşımı bağlamında ataerkil ideoloji ve erken evlilikler (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Yndo, M. C., Weston, R., & Marshall, L. L. (2019). Social reactions to intimate partner violence disclosure among low-income, ethnically diverse community women. *Violence Against Women*, 25(7), 817-838.

EK-A: Gönüllü Katılım Formu**GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU****ÇEVRELERİNDE GÜÇLÜ OLARAK BİLİNER DEZAVANTAJLI KADINLARIN
ÖYKÜLERİNİN İNCELENMESİ**

Sayın katılımcı,

Öncelikle çalışmama göstermiş olduğunuz ilgi için şimdiden teşekkür ederim. Adım Kübra Nur KİMSESİZ. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı' nda yüksek lisans yapmaktayım. Aynı zamanda Çankırı Muazzez Ser-ved Amaratoglu Ortaokulu'nda psikolojik danışman olarak çalışmaktayım.

Doç. Dr. İbrahim KEKLİK danışmanlığında hazırlanacak olan yüksek lisans tezim dezavantajlı koşullara maruz kalmış ve bu koşullara rağmen sağlam kalmış kadınların hayat hikayelerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu' ndan gerekli bütün izinler temin edilmiştir. Araştırmaya katılımınızın başta psikolojik danışmanlar olmak üzere tüm ruh sağlığı çalışanlarının kadınların güçlü olmalarını sağlayan etmenlerin neler olduğunun anlaşılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmaya katılmayı kabul etmeniz halinde, öncelikle sizden kişisel bilgi formu doldurmanız istenecek, sonrasında yaklaşık bir saat sürecek olan görüşme yapılacaktır. Yapılacak görüşmenin ses kaydı alınacak olup daha sonra yazıya dökülecektir. Görüşme sırasında size bazı kişisel bilgileriniz, hayat öykünüzdeki temel yaşam olayları, yaşamış olduğunuz zorlu yaşantılar ve bunlarla baş etme yöntemlerinize ilişkin çeşitli sorular sorulacaktır.

Araştırmada edinilen bütün bilgiler yalnızca bu araştırmada kullanılacak olup, herhangi bir kişiyle paylaşılmayacaktır. Çalışmanın yayınlanması esnasında adınız değiştirilerek gerçek adınız yerine bir rumuz kullanılacaktır. Araştırmaya katılım tamamen gönüllülüğe dayanmaktadır. Araştırmaya katılmayı reddetmekte veya herhangi bir aşamasında ayrılmakta özgürsünüz. Bunu yapmanız durumunda herhangi bir olumsuz tutumla karşılaşmayacaksınız. Araştırmadan ayrılmamız durumunda alınan kayıtlar silinecek ve edinilen bilgiler araştırmaya dâhil edilmeyecektir.

Çalışmada katılımcıların fiziksel ve ruh sağlığına olumsuz etkisi olacak sorulara yer verilmemiştir ancak yanıt verirken sorulardan dolayı veya herhangi bir sebepten dolayı kendizi rahatsız hissederseniz çalışmadan ayrılabilirsiniz. Bu görüşmeye katıldığınız için profesyonel yardıma ihtiyaç duyarsanız psikolojik danışma hizmeti verilecektir. Gönüllü Katılım Formu' nu imzalamadan önce sormak istediğiniz sorular varsa sorabilirsiniz. Görüşmenin herhangi bir aşamasında veya görüşme sonrasında soru sormak veya bilgi

almak için araştırmacılara ulaşabilirsiniz. Aşağıda yer alan iletişim bilgilerinden araştırma sonuçları hakkında bilgi almak için iletişim kurabilirsiniz. Araştırmaya katılmayı kabul ediyorsanız lütfen aşağıda belirtilen alanı imzalayın. Bu formun bir kopyası sizde bir kopyası araştırmacıda kalacaktır.

Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul ediyorum.

Katılımcı:

Adı, Soyadı:

Adres:

Telefon:

Tarih:

İmza:

Araştırma esnasında etik kurallara uymayı ve katılımcının kişisel verilerini korumayı kabul ediyorum

Sorumlu Araştırmacı:

Doç. Dr. İbrahim KEKLİK

HÜ Eğitim Fakóltesi Eğitim Bil. Böl.

Psikolojik Danışma ve Reh. A.B. D.

Beytepe/ANKARA

İmza:

Yardımcı Araştırmacı:

Kübra Nur KİMSESİZ

Muazzez Ser-ved

Amaratoğlu Ortaokulu

Çankırı/Merkez

İmza:

EK-B: Kişisel Bilgi Formu

Aşağıdaki sorulara size en uygun seçenekleri işaretleyerek (X) ya da açıklamalar yazarak yanıtlayınız.

1.Yaşınız:

2.Yaşadığınız şehir:.....

3.Kaç kardeşiniz:.....

4.Eğitim durumunuz: ()Okuryazar değil ()Okuryazar () İlkokul mezunu
()Ortaokul mezunu ()Lise mezunu ()Lisans
()Yüksek lisans ya da doktora

5.Çalışıyor musunuz? () Evet () Hayır

6.Çalışıyorsanız veya emekliyseniz mesleğiniz nedir/neydi?.....

7. Medeni durumunuz: ()Bekar ()Evli ()Boşanmış ()Dul
()Ayrı yaşıyor

8. Kaç yaşında evlendiniz?.....

9.Çocuğunuz var mı? () Evet () Hayır

10.Evetse: a) Kaç çocuğunuz var?.....

b) Cinsiyetleri neler?.....

11. Ailenizin sosyoekonomik durumu nasıl? () Düşük () Orta () Yüksek

EK-C: Görüşme Formu**YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU**

1. Benim sizi bulmam (yönlendiren kişi) aracılığıyla oldu. İnsanlara “çevrenizde güçlü olarak bildiğiniz ve zorluklarla baş etmiş kadın tanıyor musunuz?” diye sordum. sizi söyledi. Öncelikle, size “güçlü kadın” denmesini nasıl görüyorsunuz?
2. (Kişi çevresiyle hemfikirse) Yaşamınıza baktığınızda etrafınız tarafından böyle görülmenizin sebebi (sebepleri) nedir?
3. Geriye dönüp hayatınıza baktığınızda çocukluktan şu ana kadarki yaşantılarınızı ana hatlarıyla anlatır mısınız? (Temel yaşam olayları, dönüm noktalarını atlamayacak şekilde ayrıntılandırıcı sorular sorulacaktır).
4. Hayatınız boyunca yaşamış olduğunuz zorlukları anlatır mısınız? (Bu yaşantılar karşısındaki bireysel, ailevi, toplumsal, ekonomik vb. koruyucu ve risk faktörleri hakkında etraflıca bilgi toplamak üzere her bir katılımcının yaşamış olduğu zorluğa göre ayrıntılandırma soruları sorulacaktır).
5. Zorlu yaşantılar geçirdiğiniz zamanlarda sizin için bu süreci kolaylaştıran şeyler nelerdir? (Neler sayesinde zorluklara direnebildiniz ve yolunuza devam ettiniz?)
6. Geçmişte veya şimdi herhangi bir ruhsal problem (psikosomatik belirtiler de dahil) yaşadınız mı? Evetse ne tür problemler yaşadınız?

Toparlayıcı Sorular:

7. Bugünkü durumunuzu (hayatta erişmiş olduğunuz yeri) nasıl buluyorsunuz? Hayatımda iyi ki bu şekilde yaptım dediğiniz şeyler var mı? Varsa neler?
8. Geriye dönüp hayatınıza baktığınızda farklı yapmak isterdim dediğiniz şeyler var mı? Varsa neler?
9. Yaşamınızda, özellikle zorlu yaşantılar geçirdiğiniz dönemlerde örnek (ilham) aldığınız birisi veya birileri var mıydı?
10. Şimdi bir kız torununuz olsa, ileride güçlü bir kadın olması için neler öğretmek istersiniz? Başka bir deyişle, bir kız çocuğuna yetişkin olduğunda güçlü bir kadın olması için neler öğretilmelidir?)

EK-D: İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Bulguların Tema-Alt Tema-Kod Tablosu

TEMALAR	ALT TEMALAR	KODLAR
Güçlü Olma	Güçlülük Hissiyatı	Kendini güçlü hissetme
	Ayakta Tutan Etkenler (Direnme)	Umut etme, çocukların varlığının manevi desteği ve kendini çocuklarına adama, mecburiyet, maneviyat, cesaret, sosyal destek, planlı olma, mesleğini sevme, mizah, sevdiklerinin mutsuz olmaması için kendini toplama ihtiyacı hissetme
	Güçlü Olmak İçin Öneriler	Eğitim alma, ekonomik bağımsızlık, fiziksel olarak kendini savunmayı öğrenme, özgüvenli olma, cesur olma, eşe fazla fedakarlık yapmama, kendine yetme, vicdanlı olma
Geçmiş ve Şimdiki Hayata Yönelik Algılar	Şimdiki Hayata Yönelik Memnuniyet Durumu	Şu anki hayattan memnun olma, şu anki hayattan kısmen memnun olma: Sağlık sorunlarından dolayı çalışmamanın ekonomik özgürlüğünü engellemesi
	Geçmişe Yönelik Memnun Olunan Durumlar	Eşinden boşanma, çok çalışma, eş kaybı sonrası çocukların bakımını sağlama ve evlenmeme, eşinden boşanmama, yaşamındaki her şey, çocukların bakımıyla ilgilenme, eşinden ayrılma, çocuğunun eğitim almasını sağlama, ibadet etme, Sağlık sorunları yaşayan eşin bakımını sağlama, Çocukların iyi yetişmesi için çabalama
	Pişmanlıklar	Daha erken boşanmadığına yönelik pişmanlık, eğitim almaya devam etmemeye yönelik pişmanlık, maddi sıkıntı yaşadığı zamanlarda ailesinden destek istememesinden dolayı pişmanlık duyma, eşin ailesiyle birlikte yaşamaya yönelik pişmanlık, vefat eden çocuğuna yeterince bakım veremeden dolayı pişmanlık, eğitimine devam etmemeye yönelik pişmanlık, çocuklarını bırakmaya yönelik pişmanlık, kaybedilen eş ile daha erken partner olmamaya yönelik pişmanlık duyma, meslek sahibi olamamaya yönelik pişmanlık, kültürel olarak kendisinden farklı olan biriyle evlenmeye yönelik pişmanlık duyma, yapılan iyiliklerin karşılığını bulmaması sonucu yaşanan pişmanlık, bağımlılığın dolayı eşe söylenen kötü sözlerden dolayı pişmanlık
Koruyucu Faktörler	Ekonomik Faktörler	Hayatı boyunca herhangi bir işte çalışma, aynı anda birden fazla işte çalışma, ekonomik bağımsızlığın olması, el işi yaparak maddi kazanç sağlama, hayvancılıkla maddi kazanç sağlama, tarımla maddi kazanç sağlama, maddi destek sağlayan insanların varlığı
		Çocuklukta aile ile iyi ilişkiler, eşin ailesindeki bazı bireylerin destekleyici davranışları, çocukların varlığının manevi destek sağlaması, akrabaların maddi manevi

Koruyucu Faktörler	Ailevi Faktörler	desteğinin olması ailenin manevi desteğinin olması
	Bireysel Faktörler	Çalışkanlık, kendine yetme, çevre tarafından saygı duyulan biri olarak görülme, cesaret, yardımseverlik, pozitif, neşeli ve enerjik olma, sabırlı olma, İlham alınan kişinin varlığı kendini geliştirmek için kurslara katılma, eşe karşı hakkını savunma, fiziksel şiddete karşı kendini savunma, sosyal etkinliklere katılma
Risk Faktörleri	Ekonomik Faktörler	Evin ekonomik olarak tüm sorumluluğunu alma, kök ailenin maddi desteğinin olmaması, eşin ailesinin ekonomik desteğinin olmaması, eşin işinde başarısız olması ve maddi kayıplar yaşanması, akrabaların ekonomik istismarının olması
	Ailevi Faktörler	Eşin ailesinin psikolojik şiddeti çocukluk çağlarında annenin sağlık sorunlarının olması, eşin, çocukların sağlık sorunlarına kayıtsız kalması, sıkıntılı zamanlarda eşin manevi desteğinin olmaması, ebeveynin alkol ve kumar bağımlılığının olması, ailenin ihmali ve sevgi eksikliği, kök ailenin manevi desteğinin olmaması, çocuğun madde bağımlılığıyla mücadelesine eşin destek olmaması, eşin sorumluluk almaması
	Bireysel Faktörler	Yoksulluk veya ekonomik zorluklar yaşama, boşanma, erken yaşta ebeveyn kaybı yaşama, erken yaşta evlenme, erken yaşta eşini kaybetme, şiddete maruz kalma, evlatlık verilme, cinsel istismara maruz kalma, alkol veya kumar bağımlısı eş ile yaşama, engelli çocuğun olması, madde bağımlısı ve hüküm giymiş çocuğun olması, aldatılma, kök ailede fiziksel şiddet varlığı, çocukların hastalığı ailenin eğitim almaya izin vermemesi, ekonomik bağımsızlığın olmaması, ailenin eğitim almaya destek vermemesi
	Sağlık Sorunları	Fiziksel engellilik, hipertansiyon, kanser, trafik kazası sonucu komada kalma, vücudunda kemiklerin kırılması, sonrasında uzun süre desteksiz yürüyememe
	Ruhsal Sorunlar	Depresyon, uyku bozukluğu, panik atak, klostrfobi

EK-E: Etik Komisyonu Onay Bildirimi

Tarih: 10/02/2022
Sayı: E-35853172-399-00002028754
00002028754

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-399-00002028754
Konu : Kübra Nur KİMSESİZ Hk. (Etik Komisyon İzni)

10.02.2022

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 21.01.2022 tarihli ve E-51944218-399-00001992573 sayılı yazınız.

Enstitünüz Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık yüksek lisans programı öğrencisi **Kübra Nur KİMSESİZ**'in, **Doç. Dr. İbrahim KEKLİK** sorumluluğunda yürüttüğü "**Çevrelerinde Güçlü Olarak Bilinen Dezavantajlı Kadınların Öykülerinin İncelenmesi**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **08 Şubat 2022** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: B49F3612-C8B7-4971-909A-6ECF3375EF9E

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/lu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik
Ağ: www.hacettepe.edu.tr
Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992
Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

Memur

Telefon: .

EK-F: Etik Beyanı

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- * tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- * görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- * başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- * atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- * kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- * bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

03/07/2022

Kübra Nur KİMSESİZ

EK-G: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu

03/07/2022

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanlığına,

Tez Başlığı: Zorlu Yaşam Koşullarına Maruz Kalmış Kadınların Psikolojik Sağlık Öyküleri

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmamın tamamı (kapak sayfası, özetler, ana bölümler, kaynakça) aşağıdaki filtreler kullanılarak Turnitin adlı intihal programı aracılığı ile kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Rapor Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı	Gönderim Numarası
03/07/2022	153	307,573	20/06/2022	4%	1866097722

Uygulanan filtreler:

1. Kaynaklar hariç
2. Alıntılar dâhil
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan eder, gereğini saygılarımla arz ederim.

Ad Soyadı: Kübra Nur KİMSESİZ

Öğrenci No.: N17239035

Ana Bilim Dalı: Eğitim Bilimleri

İmza

Programı: Psikolojik Danışma ve Rehberlik

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. İbrahim KEKLİK

EK-H: Thesis Originality Report

03/07/2022

HACETTEPE UNIVERSITY
Graduate School of Educational Sciences
To The Department of Educational Science

Thesis Title: Resilience Stories of Women Lived Under Harsh Circumstances

The whole thesis that includes the *title page, introduction, main chapters, conclusions and bibliography section* is checked by using **Turnitin** plagiarism detection software take into the consideration requested filtering options. According to the originality report obtained data are as below.

Time Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defense	Similarity Index	Submission ID
03/07/2022	153	307,573	20/06/2022	4%	1866097722

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Educational Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Lastname: Kübra Nur KİMSESİZ

Student No.: N17239035

Department: Educational Science

Program: Psychological Counseling and Guidance

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

Signature

ADVISOR APPROVAL

APPROVED

Doç. Dr. İbrahim KEKLİK

EK-I: Yayınlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açıktır.

- Enstitü/Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü/Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

03 /07 /2022

Kübra Nur KİMSESİZ

"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tez erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6.2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç; imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ay aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir". Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
*Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

